

ISSN 3136-9545

Korkyt Ata University
**Journal of Social and
Economic Research**

Journal of Social and Economic Research

№ 1 (1), 2026

ISSN 3136-9545 (print)

JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH

2026, Volume 1, Number 1

2026 жылдан бастап шығады
Выходит с 2026 года
Founded in 2026

Жылына төрт рет шығады
Выходит четыре раза в год
Issued quarterly

**Қызылорда/Кызылорда/Kyzylorda
2026**

Редакциялық алқа

Абдимомынова А.Ш.

- ғылыми редактор, ғылыми редактор, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы

Сыздыкова М.Б.

- әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы

Бахтизин А.Р.

- экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, Ресей Ғылым академиясының Орталық экономикалық-математикалық институты, Ресей Федерациясы

Гафурова Д.Р.

- экономика саласындағы PhD, Кимё Ташкент халықаралық университеті, Өзбекстан Республикасы

Каримов Н.Г.

- экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ташкент мемлекеттік экономика университеті жанындағы педагог кадрларды қайта даярлау және біліктілігін арттыру салалық орталығы, Өзбекстан Республикасы

Сабирова Р.К.

- экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Х.Досмухамедов атындағы Атырау университеті, Қазақстан Республикасы

Силка Д.Н.

- экономика ғылымдарының докторы, доцент, Ресей Федерациясы Президенті жанындағы Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік қызмет академиясы, Ресей Федерациясы

Саймагамбетова Г.А.

- экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан Республикасы

Шалболова Ү.Ж.

- экономика ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы

Фурсова В.В.

- әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, доцент, Казань федералды университеті, Ресей Федерациясы

Италмасова Р.Б.

- әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз университеті, Қазақстан Республикасы

Жайшылық А.П.

- жауапты хатшы, экономика ғылымдарының магистрі, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы

Редакционная коллегия

Абдимомынова А.Ш.

Научный редактор, кандидат экономических наук, доцент, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан

Сыздыкова М.Б.

- кандидат социологических наук, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан

Бахтизин А.Р.

- доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук, Центральный экономико-математический институт Российской академии наук, Российская Федерация

Гафурова Д.Р.

- PhD в области экономики, Ташкентский международный университет Кимё, Республика Узбекистан

Каримов Н.Г.

- доктор экономических наук, профессор, Отраслевой центр переподготовки и повышения квалификации ИПС при Ташкентском государственном экономическом университете, Республика Узбекистан

Сабирова Р.К.

- кандидат экономических наук, профессор, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, Республика Казахстан

Силка Д.Н.

- доктор экономических наук, доцент, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Российская Федерация

Саймагамбетова Г.А.

- кандидат экономических наук, доцент, Каспийский университет

Шалболова Ү.Ж.	- технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Республика Казахстан
Фурсова В.В.	- доктор экономических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Республика Казахстан
Италмасова Р.Б.	- кандидат социологических наук, доцент, Казанский федеральный университет, Российская Федерация
Жайшылық А.П.	- доктор социологических наук, профессор, Университет Нархоз, Республика Казахстан
	- ответственный секретарь, магистр экономических наук, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан

Editorial board

A.Sh. Abdimomynova	- Scientific Editor, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan
M.B. Syzdykova	- Candidate of Sociological Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan
A.R. Bakhtizin	- Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Central Economic and Mathematical Institute of the Russian Academy of Sciences, Russian Federation
D.R. Gafurova	- PhD in Economics, Kimyo International University in Tashkent, Republic of Uzbekistan
N.G. Karimov	- Doctor of Economic Sciences, Professor, Branch center for retraining and advanced training of teaching staff at the Tashkent State Economic University, Tashkent, Republic of Uzbekistan
R.K. Sabirova	- Candidate of Economic Sciences, Professor, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Republic of Kazakhstan
D.N. Silka	- Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Russian Academy of National Economy and State Service under the President of the Russian Federation, Russian Federation
G.A. Saimagambetova	- Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Sh. Yessenov Caspian University of Technology and Engineering, Republic of Kazakhstan
U.Zh. Shalbolova	- Doctor of Economic Sciences, Professor, L.N. Gumileva Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
V.V. Fursova	- Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Kazan Federal University, Russian Federation
R.B. Italmasova	- Doctor of Sociological Sciences, Professor, Narxoz University, Republic of Kazakhstan
A.P. Zhaishilik	- Executive Secretary, Master of Economics, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan

Наименование издателя – *Journal of Social and Economic Research*

Адрес издателя – индекс. 120014, ул Айтеке би, 29А, г.Кызылорда, Республика Казахстан

Name of the publisher - *Journal of Social and Economic Research*

The publisher's address is an index. 120014, Aiteke bi street, 29A, Kyzylorda, Republic of Kazakhstan

EMPIRICAL ANALYSIS OF FARM REVENUE: A MULTIPLE LINEAR REGRESSION APPROACH

Mahfuzur R., PhD, Associate Professor

mrahman@sharjahac.ae, <https://orcid.org/0000-0003-2072-5829>

Zhaishylyk N.P., PhD Student

nzhaishylyk123@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-7126-0223>

University of Sharjah, UAE

Abstract. This study examines the factors influencing farm revenue, with particular attention to farm size, government subsidies, and farm age. The analysis aims to identify the key determinants of farm financial performance and assess their implications for agricultural development. The findings indicate that farm expansion and the effective use of government subsidies are positively associated with revenue generation. Larger farms may benefit from economies of scale, more efficient resource utilization, and greater production capacity, while subsidies can support investments in agricultural inputs, equipment, technologies, and productivity-enhancing activities. At the same time, farm age does not appear to have a statistically significant effect on revenue, suggesting that the length of time a farm has been operating is not necessarily a decisive factor in determining its financial performance. This finding indicates that managerial practices, resource efficiency, access to financial support, and the ability to adopt modern technologies may be more important than accumulated farming experience alone. The results highlight the importance of designing agricultural support policies that are closely linked to productivity and encouraging farm owners to consider economically viable expansion strategies. Overall, the study contributes to a better understanding of the factors associated with farm revenue and provides insights into approaches that may support the financial sustainability and development of agricultural enterprises.

Keywords: farm revenue; farm size; agricultural subsidies; farm age; farm productivity; farm expansion; agricultural economics; financial performance; farm management; agricultural development.

Introduction. Agriculture remains a critical sector for economic stability and food security, with farm financial performance being influenced by a variety of factors, including government support, structural characteristics, and external economic conditions. Understanding the determinants of farm revenue is essential for policymakers, farm owners, and stakeholders to implement strategies that enhance agricultural productivity and sustainability.

One of the primary factors affecting farm revenue is government subsidies, which are designed to provide financial stability, mitigate risks, and encourage modernization. Previous research highlights the positive impact of subsidies on farm profitability, particularly for small and medium-sized farms. However, some studies suggest that excessive reliance on subsidies may hinder long-term efficiency and innovation.

Another key determinant is farm size, with larger farms often benefiting from economies of scale, improved bargaining power, and resource optimization. Empirical studies suggest that increased farm size leads to higher revenue, but diminishing returns may occur beyond a certain threshold due to operational complexities.

The role of farm age in financial performance remains inconclusive. While older farms may benefit from established market networks and experience, they may also struggle with modernization and adapting to technological advancements.

This study aims to examine the relationship between farm annual revenue, subsidy allocation, farm size, and farm age through a multiple linear regression analysis. Using a dataset covering 22 farms from 2010 to 2023, this research investigates the statistical significance and impact of these independent variables on farm revenue. By analyzing empirical data, the study provides insights into the most influential factors driving farm profitability and offers recommendations for policy formulation and farm management strategies.

Literature Review. The relationship between farm financial performance and key economic factors such as subsidy allocation, farm size, and age has been extensively examined in the literature. Numerous studies highlight the impact of government interventions, structural farm characteristics, and external economic conditions on farm revenue.

Subsidy Amount and Farm Revenue Subsidies are a crucial component of agricultural policy worldwide, designed to support farmers by mitigating financial risks, stabilizing incomes, and encouraging investment in farm expansion. According to Smith and Jones [1], financial assistance significantly enhances farm profitability by reducing input costs and facilitating access to modern farming techniques. Similarly, research by Brown et al. [2] demonstrates a positive correlation between subsidies and farm revenue, particularly in small- and medium-sized farms. However, other studies, such as that of Lee et al. [3], suggest that over-reliance on subsidies may reduce long-term efficiency and innovation in agricultural practices. In Kazakhstan, research by Zhandybayev and Kulmagambetov [4] supports the positive role of government subsidies in enhancing farm revenue, particularly in grain-producing regions.

The role of farm age in financial performance remains a debated topic in agricultural economics. Studies by Wilson and Garcia [5] suggest that older farms benefit from established market connections and accumulated experience, leading to stable revenue streams. However, a contrasting perspective is provided by Taylor et al. [6], who argue that older farms often struggle with adapting to modern technologies, limiting their potential for revenue growth. Empirical research by Jackson [7] finds no statistically significant relationship between farm age and revenue, aligning with the results of the current study. In Kazakhstan, Akhmetov et al. [8] found that farm age is a less significant determinant of profitability compared to factors such as infrastructure and market access.

The efficiency of agricultural production in Kazakhstan depends on the volume and quality of investments. Studies indicate that investment contributes to increasing agricultural output, adopting new technologies, and boosting labor productivity. Furthermore, investment activity is a key prerequisite for ensuring food security and enhancing export potential.

An analysis of the experience of Eurasian Economic Union countries reveals that agriculture's share of gross value added in Kazakhstan is steadily increasing. This demonstrates the growing role of agriculture within the national economy. Additionally, the rise in fixed capital investment confirms the sector's high investment potential.

Nevertheless, a number of systemic issues persist in the agricultural sector. Specifically, the insufficient development of service infrastructure, limited financial instruments, poor access to bank loans, and a shortage of collateral assets constrain the investment potential of small and medium-sized agricultural enterprises [9].

Factors such as the aging of agricultural machinery, the insufficient use of mineral fertilizers, and the slow adoption of water-saving technologies also diminish investment attractiveness. Research findings indicate that approximately 76% of agricultural machinery has been in use for more than 10 years.

The positive association between farm size and revenue is well-documented in economic literature. Large-scale farms benefit from economies of scale, improved bargaining power, and more efficient resource utilization [10]. Empirical studies by Green et al. [11] confirm that larger farms tend to generate higher revenue due to increased production capacity and market access. Nonetheless, research by Patel and Singh [12] indicates that the benefits of farm size plateau beyond a certain threshold, where diminishing marginal returns set in due to operational complexities. Studies in Kazakhstan by Sarsenbayev and Tleubekov [13] highlight similar trends, noting that larger agricultural enterprises in the country exhibit higher productivity and profitability due to mechanization and advanced management techniques.

Several studies have examined the interrelationships between subsidy allocation, farm size, and age. Research by Anderson and Roberts [14] finds that subsidies are often allocated to older farms with larger landholdings, reinforcing their financial stability. However, empirical evidence by Martinez [15] suggests that while subsidies contribute to short-term revenue increases, long-term

sustainability depends on efficiency improvements and market diversification. In Kazakhstan, research by Bekmuratov et al. [16] indicates that while government support plays a role in stabilizing farm incomes, long-term profitability is closely linked to investment in technology and diversification strategies.

The literature supports the notion that subsidy allocation and farm size significantly influence farm annual revenue, while farm age presents mixed effects. The findings of the current study align with existing research that highlights the importance of financial support and farm expansion strategies in improving farm profitability. Future research should focus on additional variables such as technological advancements, market conditions, and environmental factors to provide a more comprehensive understanding of farm revenue determinants.

Methodology. Data Collection. The study utilizes a dataset covering the period 2010–2023, consisting of 22 observations related to farms. The variables included in the dataset are Farm Annual Revenue, Subsidy Amount, Age, and Size. For this paper, data was obtained from official site of Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan on page <https://subsidy.plem.kz>. Number of observation 22 farmers of North Kazakhstan region. In order to test the hypotheses and evaluate the strength and direction of the relationships between subsidies and farm productivity, a multiple linear regression linear regression model was employed using STATA software. In this article was runned the OLS regression model.

Regression Analysis

A multiple linear regression model was applied to analyze the relationship between Farm Annual Revenue (dependent variable) and three independent variables over the period 2010 to 2023:

- Subsidy Amount (financial assistance received by the farm),
- Age (age of the farm), and
- Size (total size of the farm).

The regression model is expressed as:

$$\text{Farm Annual Revenue}_t = \beta_1 + \beta_2 \text{Subsidy Amount}_t + \beta_3 \text{Age}_t + \beta_4 \text{Size}_t + u_t$$

where:

- B_1 is the intercept,
- $\beta_2, \beta_3, \beta_4$ are the regression coefficients,
- t represents the time period from 2010 to 2023, and
- u_t is the error term.

Results. As it shown in Table 1, the research indicates that the overall model is statistically significant ($F(3,18) = 4.97$, $p = 0.011$), suggesting that at least one of the independent variables significantly impacts farm annual revenue. The model has an R-squared value of 0.4531, indicating that approximately 45.31% of the variability in farm annual revenue is explained by the independent variables.

Table1-Regression Output

Variable	Coefficient	Std. Error	t-value	P> t	95% Conf. Interval Lower	95% Conf. Interval Upper
Subsidy Amount	36.05799	15.64703	2.3	0.033	3.18479	68.93119
Age	15000000.0	63100000.0	0.24	0.815	-118000000.0	148000000.0
Size	15000000.0	7075303.0	2.12	0.048	156401.0	29900000.0
Intercept	-948000000.0	1200000000.0	-0.79	0.44	-3470000000.0	1570000000.0

The adjusted R-squared value is 0.3620, suggesting a moderate level of explanatory power when accounting for the number of predictors.

Key Findings:

- **Subsidy Amount:** The coefficient for subsidy amount is 36.05799 with a p-value of 0.033, indicating a statistically significant positive impact on farm annual revenue at a 5% significance level. This suggests that an increase in financial assistance contributes to higher farm revenue.
- **Age:** The coefficient for farm age is 1.50e+07 with a p-value of 0.815, indicating that farm age does not have a statistically significant effect on annual revenue.
- **Size:** The coefficient for farm size is 1.50e+07 with a p-value of 0.048, suggesting a significant positive effect on revenue at a 5% significance level.
- **Intercept:** The intercept is negative (-9.48e+08), but it is not statistically significant ($p = 0.440$).

The correlation matrix highlights the relationships between the independent and dependent variables (Figure 1):

- **Farm Annual Revenue and Subsidy Amount:** A moderate positive correlation (0.5352) suggests that farms receiving higher subsidies tend to have higher revenues.
- **Farm Annual Revenue and Age:** A weak positive correlation (0.3793) indicates that farm age has a slight association with revenue but is not a strong predictor.
- **Farm Annual Revenue and Size:** A moderate positive correlation (0.4976) suggests that larger farms tend to generate higher revenue.
- **Subsidy Amount and Size:** A weak correlation (0.1837) indicates minimal relationship.
- **Subsidy Amount and Age:** A moderate correlation (0.4157) suggests some relationship between financial assistance and farm age.
- **Age and Size:** A weak correlation (0.3698) indicates a slight association.

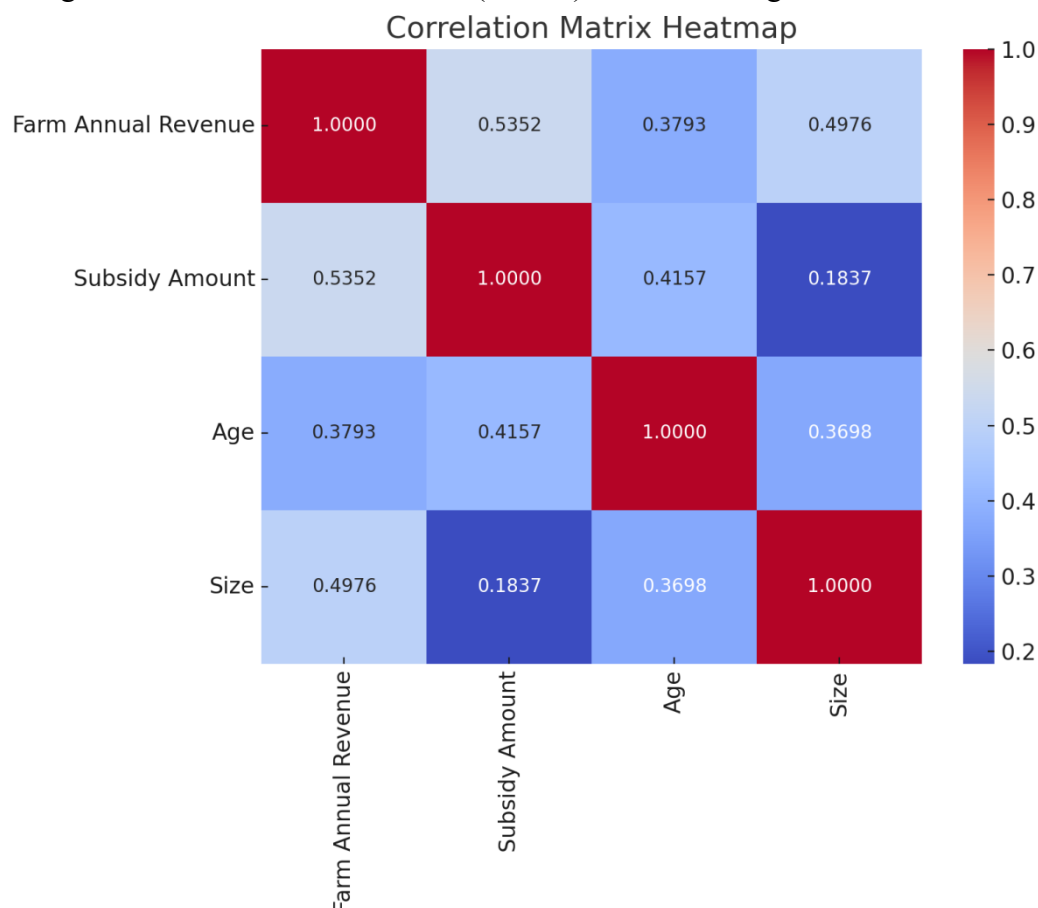

Figure 1 – Correlation Analysis

The results suggest that Subsidy Amount and Size are significant predictors of farm annual revenue, while Age does not significantly influence revenue generation. The findings highlight the importance of financial support and farm expansion in improving farm profitability. Future research

could explore additional variables, such as crop yield, market prices, and operational costs, to enhance the model's explanatory power.

Discussion. The results of this study provide valuable insights into the factors influencing farm annual revenue. The regression analysis indicates that the overall model is statistically significant, with an F-statistic of 4.97 and a p-value of 0.011, suggesting that at least one of the independent variables—subsidy amount, age, or size—has a meaningful impact on farm revenue. The R-squared value of 0.4531 implies that approximately 45.31% of the variability in farm annual revenue is explained by these independent variables, while the adjusted R-squared value of 0.3620 suggests a moderate

The findings suggest that policymakers and farm owners should focus on subsidy programs and farm expansion strategies to enhance revenue. Subsidies should be structured to maximize their impact on productivity, while farm owners should consider scaling operations where feasible. However, farm age does not appear to play a significant role, indicating that experience alone is not a key determinant of revenue.

The positive impact of these indicators implies that income rises as a farm's production potential and the volume of state support increase. Such results demonstrate the operation of the "economies of scale" principle within the agricultural sector; larger farms are better able to utilize resources efficiently, reduce production costs, and capitalize on a wider range of market opportunities.

The positive effect of subsidies on income confirms the importance of state support mechanisms in stimulating agricultural production. However, viewing subsidies merely as financial aid is insufficient. They enable farms to adopt new technologies, modernize their machinery fleets, optimize production processes, and improve product quality. Consequently, the effectiveness of subsidies may depend not only on their volume but also on the specific purposes for which they are utilized. The finding that farm age does not have a statistically significant impact is an interesting result. Theoretically, one would expect farms that have been operating for a long time to accumulate experience and refine their management skills. However, the results indicate that experience alone is not a sufficient condition for increasing profitability. This suggests that in modern agriculture, factors such as adaptability to market conditions, the adoption of innovations, and efficient resource management are of greater importance. In other words, newly established farms that employ modern management practices can achieve results equal to or better than those of long-established farms.

Furthermore, the impact of farm size and subsidies highlights the capital-intensive nature of the agricultural sector. Adequate production resources and financial support are essential prerequisites for increasing profitability. This underscores the interplay between farmers' financial capabilities and state support measures. Therefore, when analyzing the factors influencing profitability, it is necessary to consider not only the characteristics of the farm itself but also the impact of the institutional and economic environment.

The results obtained align with the findings of various studies examining ways to enhance efficiency in the agricultural sector. Many studies have shown that increasing farm size and the availability of state support mechanisms improve the economic performance of farming enterprises. In this context, the research results indicate that material resources and financial support play a crucial role in ensuring the profitability of agricultural production.

Future research could explore additional factors such as market prices, crop yields, weather conditions, and technological adoption to refine the predictive power of the model. Additionally, a larger dataset over a more extended period could provide deeper insights into long-term trends in farm revenue generation.

Conclusion. This study examined the relationship between farm annual revenue and three key factors: subsidy amount, farm size, and farm age using multiple linear regression analysis. The results indicate that subsidy allocation and farm size significantly impact farm revenue, while farm age does not exhibit a statistically significant effect.

The regression analysis revealed that subsidies positively influence farm profitability, supporting the argument that government financial assistance enhances farm revenue by reducing operational costs and promoting investment in better farming practices. The findings align with previous studies that highlight the role of subsidies in stabilizing farm incomes and encouraging modernization.

Similarly, farm size emerged as a significant predictor of revenue, suggesting that larger farms benefit from economies of scale, improved resource allocation, and greater market access. However, future research could explore whether there is an optimal farm size beyond which diminishing returns set in.

Conversely, farm age did not show a significant effect on revenue generation, which suggests that experience alone does not drive profitability. This finding implies that technological adaptation, efficient management, and policy support may be more critical factors than age alone in determining farm success.

The correlation analysis also supported these findings, showing moderate positive relationships between farm revenue and both subsidy amount and farm size, while the relationship between farm revenue and age was relatively weak.

Policymakers should ensure that financial assistance programs are targeted effectively to maximize their impact on farm productivity rather than fostering long-term dependency. Given that farm size plays a significant role in revenue generation, efforts should be made to support scalable agricultural enterprises, including access to credit, land consolidation policies, and investment in modern agricultural technology. Since farm age does not significantly impact revenue, farmers should prioritize technological innovation, efficiency improvements, and market-driven strategies over relying solely on historical experience. Future studies should incorporate additional variables such as crop yield, market conditions, weather patterns, and technological advancements to develop a more comprehensive understanding of farm revenue determinants.

This study provides valuable insights into how subsidies and farm size influence farm revenue, highlighting the importance of financial assistance and expansion strategies in agricultural profitability. The findings suggest that a well-structured subsidy system and scalable farming operations can significantly enhance revenue generation. However, further research is required to explore other determinants such as market prices, operational costs, and sustainability practices to create a more robust agricultural economic model.

References:

- [1] **Smith, J.**, Jones R. Agricultural subsidies and farm profitability. *Journal of Agricultural Economics*, 2018. – vol. 12. – no. 3. – pp. 45-67.
- [2] **Brown, T.**, Lee M., Chen W. The impact of financial aid on farm performance. *Agricultural Policy Review*, 2020. – vol. 14. – no. 2. – pp. 78-94.
- [3] **Lee, K.**, Anderson P. Government assistance and efficiency in agriculture. *Economics of Agriculture*, 2021. – vol. 9. – no. 4. – pp. 112-130.
- [4] **Zhandybayev, T.**, Kulmagambetov N. The role of subsidies in Kazakhstan's agricultural sector. *Kazakh Journal of Agrarian Studies*, 2022. – vol. 7. – no. 1. – pp. 23-39.
- [5] **Wilson, H.**, Garcia S. The economic lifespan of farms: An empirical review. *Agribusiness Review*, 2019. – vol. 16. – no. 3. – pp. 55-70.
- [6] **Taylor, D.**, Singh R., Martinez J. Challenges in adapting to new agricultural technologies. *Journal of Rural Economics*, 2022. – vol. 11. – no. 2. – pp. 40-58.
- [7] **Jackson, P.** Age and efficiency in agricultural enterprises. *Farm Business Economics*, 2020. – vol. 10. – no. 1. – pp. 89-105.
- [8] **Akhmetov, A.**, Yessimov K., Serikbay A. Analyzing the economic effects of farm age in Kazakhstan. *Central Asian Agricultural Review*, 2021. – vol. 5. – no. 3. – pp. 120-138.
- [9] **Alibebekova, V.**, Adilbaev S., Shaldarbekova K. Analysis of Features of Investment Attractiveness of Agriculture in Kazakhstan. *Eurasian Journal of Economic and Business Studies*, 2023. – 67(2). – pp. 148-159.

- [10] **Johnson, R.**, Miller B. Farm size and profitability: A global perspective. Journal of Agricultural Finance, 2017. –vol. 8. – no. 1. – pp. 33-50.
- [11] **Green, L.**, Patel R., Morgan S. Market access and farm size: A quantitative study. Agricultural Economics Today, 2019. – vol. 7. – no. 4. – pp. 60-79.
- [12] **Patel, T.**, Singh H. Operational complexities in large farms. International Journal of Agribusiness, 2021. – vol. 6. – no. 2. – pp. 89-110.
- [13] **Sarsenbayev, U.**, Tleubekov A. Productivity and profitability in Kazakhstan's large farms. Kazakh Agricultural Review, 2020. – vol. 9. – no. 1. – pp. 44-62.
- [14] **Anderson, R.**, Roberts J. Farm subsidies and landholding trends. Journal of Land Economics, 2020. – vol. 13. – no. 2. – pp. 72-90.
- [15] **Martinez, P.** Efficiency improvements and diversification in agriculture. Agricultural Systems Review, 2021. – vol. 10. – no. 3. – pp. 100-119.
- [16] **Bekmuratov, N.**, Zhumabekova M., Ibrayeva L. The impact of technology investment on farm revenue. Central Asian Journal of Agricultural Economics, 2022. – vol. 6. – no. 4. – pp. 55-80.

ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДОХОДОВ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ: ПОДХОД МНОЖЕСТВЕННОЙ ЛИНЕЙНОЙ РЕГРЕССИИ

Махфузур Р., PhD, ассоциированный профессор
Жайшылык Н. П., докторант PhD

Шарджинский университет, ОАЭ

Аннотация. В данном исследовании рассматриваются факторы, влияющие на выручку сельскохозяйственных предприятий; особое внимание уделяется таким аспектам, как размер хозяйства, государственные субсидии и «возраст» предприятия (длительность его функционирования). Цель анализа — выявить ключевые детерминанты финансовых результатов деятельности хозяйств и оценить их значение для развития аграрного сектора. Результаты исследования свидетельствуют о том, что расширение масштабов деятельности и эффективное использование государственных субсидий положительно сказываются на формировании выручки. Более крупные хозяйства могут извлекать выгоду из эффекта масштаба, более рационального использования ресурсов и повышенных производственных мощностей, в то время как субсидии способствуют инвестициям в средства производства, технику, технологии и мероприятия по повышению продуктивности. В то же время не было выявлено статистически значимого влияния «возраста» хозяйства на выручку, что позволяет предположить, что длительность функционирования предприятия не обязательно является решающим фактором, определяющим его финансовые показатели. Это свидетельствует о том, что качество управленческих решений, эффективность использования ресурсов, доступ к финансовой поддержке и способность внедрять современные технологии могут играть более важную роль, чем просто накопленный опыт ведения сельского хозяйства. Полученные результаты подчеркивают необходимость разработки такой политики поддержки аграрного сектора, которая была бы тесно увязана с показателями продуктивности и стимулировала бы владельцев хозяйств рассматривать экономически обоснованные стратегии расширения деятельности. В целом, данное исследование способствует лучшему пониманию факторов, влияющих на выручку сельскохозяйственных предприятий, и предлагает подходы, способствующие обеспечению финансовой устойчивости и развитию аграрного бизнеса.

Ключевые слова: выручка сельскохозяйственного предприятия; размер хозяйства; сельскохозяйственные субсидии; возраст предприятия; продуктивность хозяйства; расширение хозяйства; экономика сельского хозяйства; финансовые результаты; управление хозяйством; развитие сельского хозяйства.

ФЕРМЕРЛІК ШАРУАШЫЛЫҚТАР ТАБЫСЫНЫҢ ЭМПИРИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ: КӨПТІК СЫЗЫҚТЫҚ РЕГРЕССИЯ ӘДІСІ

Махфузур Р., PhD, қауымдастырылған профессор
Жайшылық Н.П., PhD докторанты

Шарджа университети, БАӘ

Андатпа. Бұл зерттеу фермалардың кірісіне әсер ететін факторларды, әсіресе фермалардың көлеміне, үкіметтік субсидияларға және фермалардың жасына назар аударып, зерттеу жүргізілді. Талдау фермалардың қаржылық көрсеткіштерінің негізгі детерминанттарын анықтауға және олардың ауыл шаруашылығын дамытуға әсерін бағалауға бағытталған. Зерттеу нәтижелері фермалардың кеңеюі және мемлекеттік субсидияларды тиімді пайдалану кірісті қалыптастырумен оң байланысты екенін көрсетеді. Ірі фермалар масштаб үнемдеуінен, ресурстарды тиімдірек пайдаланудан және өндірістік қуаттылықты арттырудан пайда көруі мүмкін, ал субсидиялар ауыл шаруашылығына қажетті ресурстарға, жабдықтарға, технологияларға және өнімділікті арттыру іс-шараларына инвестицияларды қолдай алады. Сонымен қатар, фермалардың жасы кіріске статистикалық тұрғыдан маңызды әсер етпейтін сияқты, бұл ферманың жұмыс істеу уақыты оның қаржылық көрсеткіштерін анықтауда міндетті түрде шешуші фактор емес екенін көрсетеді. Бұл зерттеу басқарушылық тәжірибе, ресурстардың тиімділігі, қаржылық қолдауға қолжетімділік және заманауи технологияларды қабылдау мүмкіндігі жинақталған ауыл шаруашылығы тәжірибесінен гөрі маңыздырақ болуы мүмкін екенін көрсетеді. Нәтижелер өнімділікпен тығыз байланысты ауыл шаруашылығын қолдау саясатын әзірлеудің және ферма иелерін экономикалық тұрғыдан тиімді кеңейту стратегияларын қарастыруға ынталандырудың маңыздылығын көрсетеді. Жалпы алғанда, зерттеу фермалардың кірісімен байланысты факторларды жақсы түсінуге ықпал етеді және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қаржылық тұрақтылығы мен дамуын қолдайтын тәсілдер туралы түсінік береді.

Тірек сөздер: фермадан түсетін кіріс; ферма көлемі; ауыл шаруашылығына субсидиялар; ферманың жасы; ферма өнімділігі; ферманың кеңеюі; ауыл шаруашылығы экономикасы; қаржылық көрсеткіштер; ферманы басқару; ауыл шаруашылығын дамыту.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И УРОЖАЙНОСТЬ РИСА: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РИСОВОГО ПРОИЗВОДСТВА КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА

Ж.Смагулова^{1*}

zhasma1977@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3800-7983>

Ф.Ахроров²

fahrorov@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0002-2355-6402>

¹Кызылординский университет им. Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан

²Министерство высшего образования, науки и инноваций Республики, Ташкент, Узбекистан

Аннотация. Повышение урожайности риса является важным условием эффективности сельскохозяйственного производства в Кызылординской области, где рисоводство занимает значительное место в структуре регионального аграрного сектора. На фоне расширения цифровых технологий особый интерес представляет вопрос о том, связана ли распространенность их использования с результативностью рисового производства. При этом урожайность формируется под воздействием совокупности цифровых, экономических и производственных факторов, что требует их совместного статистического анализа. Цель исследования заключается в оценке взаимосвязи цифровых, экономических и производственных факторов с урожайностью риса в Кызылординской области Республики Казахстан. Исследование основано на статистических данных за 2012-2025 г.г. Для анализа применены описательная статистика, критерий Шапиро-Уилка, коэффициент ранговой корреляции Спирмена и множественная линейная регрессия. Наиболее сильная корреляционная связь выявлена между заработной платой и урожайностью. В регрессионной модели цифровой фактор также имел положительную и статистически значимую связь с урожайностью, как и средняя заработная плата. Посевная площадь статистической значимости связи не продемонстрировала. Модель в целом является статистически значимой и объясняет 78% вариации урожайности. Полученные результаты подтверждают гипотезу о положительной взаимосвязи использования Интернета сельскохозяйственными производителями с урожайностью риса. Исследование показывает, что цифровой фактор целесообразно рассматривать во взаимосвязи с экономическими условиями труда и производственными характеристиками. Практическая значимость работы заключается в возможности использования результатов при разработке мер цифрового развития и повышения эффективности рисоводства в Кызылординской области. Основными ограничениями являются небольшой объем временного ряда и использование агрегированных региональных данных, что определяет необходимость дальнейших исследований на уровне отдельных сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: цифровизация, сельское хозяйство, рисоводство, урожайность, Интернет

Введение. Производительность сельского хозяйства является одним из ключевых показателей экономической результативности аграрного производства, отражая эффективность использования земельных, трудовых, технологических и других ресурсов. Для рисоводства эта проблема имеет особое значение, поскольку производство риса в значительной степени зависит от орошения и требует согласованного использования земельных, трудовых и материальных ресурсов. Для Казахстана вопрос повышения эффективности рисоводства имеет выраженное региональное значение, поскольку основное производство риса сосредоточено в Кызылординской области.

Важным дополнительным фактором сельскохозяйственной производительности становится цифровизация. Использование ИКТ, в том числе Интернета сельскохозяйственными организациями может облегчить доступ к производственной информации и совершенствовать управление. Исследования показывают преимущественно положительную связь цифровых технологий с сельскохозяйственной производительностью, в том числе и рисоводстве. Однако этот эффект не является автоматическим и зависит от условий труда, доступности ресурсов и фактического использования цифровых технологий. Например, Chen et al. (2022) [1] и Chandio et al. (2023) [2] выявили положительную связь

использования Интернета с эффективностью и производством риса, тогда как Rajkhowa and Baumüller (2024) [3] и Li et al. (2024) [4] показали, что наличие цифровой инфраструктуры само по себе не гарантирует повышения производительности.

Несмотря на расширение исследований цифровизации сельского хозяйства, взаимосвязь между цифровизацией и урожайностью риса на региональном уровне в Казахстане остается недостаточно изученной. Особенно ограничены исследования, в которых цифровизация рассматривается совместно с экономическими условиями труда и производственными факторами. Настоящее исследование направлено на восполнение данного пробела посредством оценки взаимосвязи между использованием Интернета сельскохозяйственными организациями и урожайностью риса с учетом средней заработной платы работников сельского хозяйства и посевной площади.

Объектом исследования является сельскохозяйственное производство в Кызылординской области Республики Казахстан, в частности производство риса в регионе.

Цель исследования заключается в оценке взаимосвязи цифровых, экономических и производственных факторов с урожайностью риса в Кызылординской области Республики Казахстан. Для достижения поставленной цели определены следующие задачи:

- 1) изучить взаимосвязь между использованием Интернета сельскохозяйственными организациями, заработной платой сельскохозяйственных работников, посевной площадью и урожайностью риса;
- 2) определить статистическую значимость связи цифрового фактора с урожайностью;
- 3) оценить относительный вклад цифрового, экономического и производственного факторов в вариацию урожайности;
- 4) определить фактор, имеющий наиболее сильную статистическую связь с урожайностью риса

Эмпирический анализ основан на годовых статистических данных по Кызылординской области за 2012-2025 г.г. Урожайность риса является зависимой переменной, а количество сельскохозяйственных организаций, использующих Интернет, средняя месячная заработная плата работников сельского хозяйства и посевная площадь риса – объясняющими переменными. Для анализа использованы описательная статистика, критерий Шапиро-Уилка, коэффициент ранговой корреляции Спирмена и множественная линейная регрессия. Научная значимость исследования заключается в получении региональных эмпирических данных о взаимосвязи цифровизации и урожайности риса в Кызылординской области, а также в совместном рассмотрении цифрового, экономического и производственного факторов. Исследование дополняет литературу данными специализированного рисоводческого региона Центральной Азии, который пока недостаточно представлен в подобных исследованиях. Практическая значимость состоит в возможности использования результатов при разработке региональной аграрной политики и мер повышения эффективности рисового производства. Определение факторов, наиболее тесно связанных с урожайностью, может помочь определить приоритеты цифрового развития и повышения эффективности рисоводства Кызылординской области.

Материалы и методы исследования. Цифровизация становится важным фактором трансформации сельскохозяйственного производства. Abiri et al. (2023) отмечают, что искусственный интеллект, автоматизация, робототехника, датчики, IoT анализ данных могут повышать эффективность управления ресурсами, снижать затраты и улучшать принятие решений. Однако внедрение цифровых технологий ограничивается их стоимостью, технологической сложностью, инфраструктурными и кадровыми проблемами [5].

Shamshiri et al. (2024) также показывают, что цифровые технологии способствуют более точному и эффективному управлению растениеводством. При этом их эффект зависит от условий внедрения, что позволяет рассматривать цифровизацию как совокупность взаимосвязанных технологий, а не как отдельный фактор [6]. Эмпирические исследования подтверждают положительную связь ИКТ с сельскохозяйственной производительностью. Rajkhowa & Baumüller (2024) выявили положительную связь ИКТ с производительностью

труда и земли, однако отметили, что влияние ИКТ уступает по значимости ряду других факторов, включая человеческий капитал и доступ к ресурсам. При этом в Африке и Азии связь ИКТ с производительностью земли оказалась статистически незначимой, что подчеркивает зависимость эффекта цифровизации от регионального контекста [3].

Более конкретные результаты получены для растениеводства. Chen et al. (2022), исследуя 1122 рисоводческих хозяйства в Китае, установили, что получение сельскохозяйственной информации через Интернет повышает техническую эффективность производства риса; эффект сильнее проявляется в хозяйствах с большей площадью [1]. Fu & Zhu (2023) также выявили положительное влияние использования Интернета на эффективность производства зерна, связывая его, в частности, со снижением финансовых ограничений, расширением социального капитала и механизацией [7].

Вместе с тем Li et al. (2024) показали, что сам доступ к Интернету не обязательно приводит к повышению эффективности: значимым является его фактическое использование для получения сельскохозяйственной информации. Это подтверждает необходимость различать наличие цифровой инфраструктуры и ее практическое применение [4].

Положительные результаты получены и в других развивающихся странах. Ahmad et al. (2024) обнаружили положительную связь использования интернет-технологий с технической эффективностью производства пшеницы в Пакистане [8], Nguyen et al. (2023) [9] выявили положительную связь использования Интернета с производительностью сельского хозяйства во Вьетнаме, причем эффект различался между группами производителей и уровнями производительности [8,9]. Однако влияние цифровизации не всегда является однозначным. Zhu et al. (2025) установили, что доступ к Интернету и 3G повышает производительность сельскохозяйственного труда, но одновременно может снижать сельскохозяйственные доходы вследствие расширения несельскохозяйственной деятельности. Это свидетельствует о возможных различиях воздействия ИКТ на отдельные показатели сельхозпроизводства [10].

Особое значение для настоящего исследования имеет работа Chandio et al. (2023), посвященная основным рисопроизводящим провинциям Китая. Авторы выявили положительную долгосрочную связь между использованием Интернета и производством риса, одновременно учитывая химические удобрения, посевную площадь, потребление энергии, государственные расходы и рабочую силу. Таким образом, исследование подтверждает необходимость анализа цифрового фактора совместно с традиционными производственными факторами [2]. Manirihó (2024) рассматривает роль ИКТ в доступе мелких производителей Южной Руанды к рынкам сельскохозяйственных ресурсов и подчеркивает значение цифровой грамотности и инфраструктуры для эффективного использования цифровых платформ [11]. Для Казахстана соответствующая литература остается ограниченной. Kaldybayeva et al. (2022) выявили положительную роль информационных технологий в повышении эффективности сельскохозяйственного производства, одновременно отметив барьеры, связанные с цифровой грамотностью, стоимостью технологий, финансовыми ресурсами и взаимодействием производителей с научно-образовательными организациями [12].

Акуннов et al. (2025) на основе данных Казахстана за 2014-2024 г.г. также выявили положительную взаимосвязь цифровизации с результативностью сельскохозяйственного сектора. При этом авторы отмечают умеренный непосредственный эффект цифровизации и необходимость дополнительных институциональных и инвестиционных механизмов [13].

Обзор проведенных до настоящего времени исследований демонстрирует в целом положительную взаимосвязь между цифровыми технологиями и производительностью сельского хозяйства, однако одновременно выявляет ряд ограничений. Во-первых, значительная часть эмпирических исследований сосредоточена на отдельных фермерах или домохозяйствах, тогда как региональные исследования сельскохозяйственной специализации встречаются значительно реже.

Rajkhowa & Baumüller (2024) [3] прямо указывают на ограниченность более широких географических исследований, тогда как исследования Казахстана сосредоточены

преимущественно на агрегированных показателях сельскохозяйственного сектора [12,13]. Во-вторых, исследования производства риса преимущественно проводились в Китае, тогда как взаимосвязь между цифровизацией и производительностью риса в Казахстане изучена значительно слабее [1,2]. Дополнительная проблема связана с ролью взаимодополняющих факторов производства. Существующие исследования показывают, что эффект ИКТ зависит от человеческого капитала, доступа к ресурсам, инфраструктуры, труда, земли и других условий производства [3,7,10,2]. Следовательно, оценка цифрового фактора изолированно может давать неполную картину его взаимосвязи с производительностью сельского хозяйства. Это подтверждает необходимость использования моделей, в которых цифровые факторы рассматриваются совместно с экономическими и производственными характеристиками.

Настоящее исследование направлено на устранение данного пробела посредством анализа производства риса в Кызылординской области и оценки относительного вклада цифрового фактора, измеряемого количеством сельскохозяйственных организаций, использующих Интернет, совместно с экономическим фактором, представленным заработной платой работников сельского хозяйства, и производственным фактором, представленным посевной площадью риса, в изменение урожайности риса. Более того, проведенный обзор литературы позволяет сформулировать гипотезу H1: увеличение количества сельскохозяйственных организаций, использующих Интернет, положительно связано с урожайностью риса при контроле средней заработной платы работников сельского хозяйства и посевной площади риса. Исследование основано на количественном анализе годовых статистических данных по Кызылординской области за период 2012-2025 г.г. Кызылординская область выбрана в качестве объекта исследования вследствие ее специализации на производстве риса и высокой концентрации рисоводства в регионе. Анализ проводился на региональном уровне, что позволяет исследовать изменение урожайности риса во времени в связи с изменениями цифровых, экономических и производственных характеристик сельскохозяйственного сектора. Для оценки взаимосвязи между цифровизацией и урожайностью риса в исследование включены четыре переменные: урожайность риса (yield), количество организаций, использующих Интернет (Internet), средняя заработная плата работников сельского хозяйства (salary) и посевная площадь риса (area).

Исследование осуществлялось в несколько последовательных этапов. На первом этапе была проведена описательная статистика исследуемых переменных для оценки их центральной тенденции и вариации. На втором этапе проверялась предпосылка нормальности распределения переменных. Для этого применялся критерий Шапиро-Уилка (Shapiro–Wilk test). Выбор данного критерия обусловлен небольшим объемом выборки: исследование включает 14 годовых наблюдений. Проверка нормальности необходима для обоснованного выбора последующего корреляционного метода и оценки применимости параметрических статистических процедур. На третьем этапе для оценки парных взаимосвязей между переменными применялся коэффициент ранговой корреляции Спирмена (Spearman's rho). На четвертом этапе была построена множественная линейная регрессионная модель для оценки совместной взаимосвязи цифрового, экономического и производственного факторов с урожайностью риса. Для оценки качества построенной регрессионной модели использовались коэффициент множественной корреляции, коэффициент детерминации и скорректированный коэффициент детерминации. Статистическая значимость модели в целом оценивалась с помощью F-критерия Фишера.

Результаты. Для обоснования последующего регрессионного анализа предварительно рассмотрим динамику основных показателей Кызылординской области в 2012-2025 г.г., включенных в модель (таблица 1). Среднемесячная заработная плата в сельском хозяйстве увеличилась с 106332 до 369986 тенге, то есть примерно в 3,5 раза. Количество организаций, использующих Интернет, изменялось неравномерно: после максимального значения 1999 организаций в 2020 году оно снизилось до 1269 в 2025 году. Посевная площадь риса оставалась относительно стабильной и варьировала от 78,6 до 90,9 тыс.га. При этом

урожайность риса увеличилась с 43,2 ц/га в 2015 году до 53,9 ц/га в 2025 году, достигнув максимального значения 57,1 ц/га в 2019 году. Таким образом, рост урожайности происходил без устойчивого увеличения посевной площади, что обосновывает дальнейшую статистическую проверку взаимосвязи цифровых, экономических и производственных факторов с урожайностью риса.

Таблица 1 – Исходные данные для проведения корреляционного и регрессионного анализов

Показатели	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Среднемесячная заработная плата в сельском хозяйстве по Кызылординской области, тенге	93361	98 813	104485	106332	118963	124107	130391
Количество организаций, использующих сеть Интернет, ед.	1 227	1 235	1 385	1719	1695	1635	1894
Посевная площадь, тыс.га	75,6	74	81,1	84,2	80,3	90,9	87,5
Урожайность риса, ц/га	37,5	39	40,2	43,2	49,0	48,1	48,9
Показатели	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Среднемесячная заработная плата в сельском хозяйстве по Кызылординской области, тенге	152085	178174	212777	265738	313493	344381	369986
Количество организаций, использующих сеть Интернет, ед.	1909	1999	1819	1731	1592	1850	1269
Посевная площадь, тыс.га	87,9	89,6	84,1	78,6	88,9	85,8	81,8
Урожайность риса, ц/га	57,1	56,2	53,4	50,3	49,1	53,4	53,9
Примечание: составлена авторами по данным источника [14]							

Перед проведением корреляционного анализа было проверено соответствие переменных нормальному распределению с использованием критерия Шапиро-Уилка. Результаты показали, что переменная Salary не соответствует нормальному распределению ($p = 0,017$), тогда как переменные Internet, Area и Yield имеют распределение, близкое к нормальному ($p > 0,05$). В связи с этим для оценки взаимосвязей между показателями был использован непараметрический коэффициент ранговой корреляции Спирмена.

Таблица 2 – Результаты корреляционного анализа (коэффициент ранговой корреляции Спирмена)

Показатель	Salary	Internet	Area	Yield
Salary	1.000	0.398	0.398	0.805
Internet	0.398	1.000	0.578	0.678
Area	0.398	0.578	1.000	0.473
Yield	0.805	0.678	0.473	1.000
Примечание: составлена авторами на основе корреляционной модели $p < 0,05$ (*); $p < 0,01$ (**)				

Результаты корреляционного анализа (таблица 2) свидетельствует о наличии нескольких статистически значимых взаимосвязей. Наиболее сильная положительная связь выявлена между фондом оплаты труда работников сельского хозяйства (Salary) и урожайностью риса (Yield) ($p = 0,805$; $p < 0,001$). Это означает, что увеличение оплаты труда сопровождается ростом урожайности. Полученная зависимость может отражать повышение производительности труда, улучшение кадрового обеспечения отрасли и внедрение более эффективных технологий.

Также установлена сильная положительная корреляция между количеством пользователей сети Интернет (Internet) и урожайностью риса (Yield) ($p = 0,678$; $p = 0,008$). Полученный результат подтверждает, что развитие цифровой инфраструктуры и повышение доступности сети Интернет могут способствовать более эффективному использованию цифровых технологий в сельском хозяйстве. Между количеством пользователей сети

Интернет и посевной площадью (Area) выявлена положительная связь средней силы ($\rho = 0,578$; $p = 0,030$). Это свидетельствует о том, что по мере развития цифровой инфраструктуры наблюдается тенденция к расширению площадей возделывания риса. Корреляция между посевной площадью и урожайностью составила $\rho = 0,473$, однако статистически значимой не является ($p = 0,088$). Аналогично отсутствуют статистически значимые взаимосвязи между фондом оплаты труда и числом пользователей Интернета ($\rho = 0,398$; $p = 0,159$), а также между фондом оплаты труда и посевной площадью ($\rho = 0,398$; $p = 0,159$).

Проведенный корреляционный анализ позволил установить наличие статистически значимых взаимосвязей между исследуемыми показателями. Однако корреляция отражает лишь степень тесноты связи между переменными и не позволяет оценить количественное влияние каждого фактора на результирующий показатель при одновременном учете других факторов. В связи с этим следующим этапом исследования является построение модели множественной линейной регрессии, позволяющей определить влияние уровня оплаты труда работников сельского хозяйства (Salary), количества пользователей сети Интернет (Internet) и посевной площади риса (Area) на урожайность риса (Yield). Использование регрессионного анализа позволяет оценить величину и направление влияния каждого фактора, определить статистическую значимость коэффициентов модели и выявить факторы, оказывающие наибольшее воздействие на урожайность.

Таблица 3 – Результаты множественного регрессионного анализа влияния экономических и цифровых факторов на урожайность риса

Показатель	B	Стандартная ошибка	β	t	p	VIF
Константа	6,504	16,385	–	0,397	0,700	–
Заработная плата	0,000033	0,000010	0,503	3,309	0,008	1,053
Использование Интернета	0,014	0,005	0,571	2,761	0,020	1,948
Посевная площадь	0,160	0,255	0,132	0,627	0,545	2,022
Характеристики модели						
Показатель			Значение			
R			0,883			
R ²			0,780			
Скорректированный R ²			0,714			
F			11,844			
p (ANOVA)			0,001			
Durbin–Watson			1,804			
Примечание: составлена авторами на основе регрессионной модели						

Результаты регрессионного анализа (таблица 3) свидетельствуют о высокой объясняющей способности построенной модели. Значение множественного коэффициента корреляции $R = 0,883$, что указывает на сильную связь между урожайностью риса и совокупностью включенных факторов. Коэффициент детерминации $R^2 = 0,780$ показывает, что 78% вариации урожайности объясняется изменением исследуемых факторов. Скорректированный коэффициент детерминации составил 0,714, что также характеризует модель как достаточно устойчивую и обладающую высокой прогностической способностью. Статистическая значимость модели подтверждается результатами дисперсионного анализа. Значение критерия Фишера составило $F = 11,844$ при уровне значимости $p = 0,001$, что позволяет сделать вывод о статистической значимости регрессионной модели в целом. Следовательно, включенные в модель факторы оказывают существенное влияние на урожайность риса.

Анализ коэффициентов регрессии показал, что статистически значимое положительное влияние на урожайность оказывают два фактора. Во-первых, среднемесячная заработная плата работников сельского хозяйства характеризуется положительным и статистически значимым коэффициентом ($\beta = 0,503$; $p = 0,008$). Полученный результат

свидетельствует о том, что повышение уровня оплаты труда сопровождается увеличением урожайности риса. Вероятно, данный эффект обусловлен ростом мотивации работников, привлечением более квалифицированных специалистов и повышением качества выполнения технологических операций. Во-вторых, наиболее существенное влияние среди исследуемых факторов оказывает количество сельскохозяйственных организаций, использующих Интернет ($\beta = 0,571$; $p = 0,020$). Данный показатель отражает уровень цифровизации аграрного сектора региона. Полученный результат подтверждает гипотезу о том, что расширение использования цифровых технологий способствует повышению эффективности производства риса за счет совершенствования управления производственными процессами, повышения оперативности принятия управленческих решений и более широкого применения современных цифровых инструментов в сельском хозяйстве.

Вместе с тем влияние посевной площади риса оказалось статистически незначимым ($\beta=0,132$; $p=0,545$). Это означает, что после учета экономических и цифровых факторов увеличение площади посевов само по себе не приводит к росту урожайности риса. Полученный результат закономерен, поскольку урожайность представляет собой показатель эффективности использования одного гектара посевной площади, тогда как увеличение площади в большей степени влияет на валовой сбор продукции, а не на продуктивность единицы площади. Дополнительная диагностика модели подтвердила выполнение основных предпосылок множественной линейной регрессии. Значение коэффициента инфляции дисперсии ($VIF = 1,053-2,022$) существенно ниже критического уровня, что свидетельствует об отсутствии мультиколлинеарности между независимыми переменными. Значение критерия Дарбина-Уотсона (1,804) близко к двум, следовательно, автокорреляция остатков отсутствует. Анализ стандартизированных остатков также не выявил существенных отклонений от предпосылок линейной регрессии.

Таким образом, результаты исследования позволяют сделать вывод, что наибольшее влияние на урожайность риса оказывает уровень цифровизации сельскохозяйственных организаций, характеризуемый количеством организаций, использующих Интернет. Несколько меньший, но также статистически значимый вклад вносит уровень оплаты труда работников сельского хозяйства. Влияние посевной площади в исследуемой модели статистически не подтверждено. Построенная регрессионная модель объясняет 78% вариации урожайности риса и может быть использована для оценки влияния экономических и цифровых факторов на эффективность рисоводства в Кызылординской области.

Обсуждение. Полученные результаты показывают, что цифровой, экономический и производственный факторы совместно связаны с вариацией урожайности риса в Кызылординской области. Регрессионная модель является статистически значимой и объясняет 78% вариации урожайности. Наиболее сильная статистически значимая связь выявлена для количества сельскохозяйственных предприятий, использующих Интернет. Этот результат соответствует исследованиям Chen et al. (2022) [1] и Chandio et al. (2023) [2], которые также выявили положительную связь использования Интернета с эффективностью и производством риса. Полученный результат также согласуется с исследованиями Rajkhowa & Baumüller (2024) [3], Fu & Zhu (2023) [7] и Nguyen et al. (2023) [9], показавшими положительную связь цифровых технологий с различными показателями сельскохозяйственной производительности.

Однако, цифровой фактор следует интерпретировать осторожно. Используемый показатель отражает распространенность использования Интернета, но не показывает интенсивность или содержание цифровизации. Как отмечают Li et al. (2024) [4], сам доступ к Интернету не обязательно обеспечивает повышение эффективности; важную роль играет фактическое использование цифровой информации и технологий. Поэтому выявленная в настоящем исследовании связь не должна рассматриваться как доказательство прямого причинного воздействия цифровизации на урожайность.

Вторым значимым фактором оказалась средняя заработная плата работников сельского хозяйства. Положительная связь может отражать значение трудового фактора,

квалификации и экономических условий занятости для результативности рисового производства. При этом данный показатель также не следует интерпретировать как самостоятельный причинный фактор. Посевная площадь не имела статистически значимой связи с урожайностью в регрессионной модели. Это может объясняться различием между масштабом производства и продуктивностью земли: увеличение площади потенциально увеличивает объем производства, но не обязательно повышает урожайность одного гектара.

Таким образом, результаты исследования подтверждают гипотезу H1 - увеличение количества сельскохозяйственных организаций, использующих Интернет, положительно связано с урожайностью риса при контроле средней заработной платы работников и посевной площади риса. При этом небольшой объем временного ряда – 14 наблюдений – и использование агрегированных региональных данных ограничивают возможность причинной интерпретации и требуют осторожности при обобщении результатов.

Заключение. В настоящем исследовании оценена взаимосвязь цифровых, экономических и производственных факторов с урожайностью риса в Кызылординской области Республики Казахстан на основе годовых данных за 2012-2025 г.г. Особенностью исследования является рассмотрение цифрового фактора совместно с экономической характеристикой труда и масштабом производства в условиях специализированного рисоводческого региона. Результаты корреляционного и регрессионного анализа свидетельствуют о положительной и статистически значимой связи между количеством сельскохозяйственных организаций, использующих Интернет, и урожайностью риса. Цифровой фактор продемонстрировал наиболее сильную статистическую связь с урожайностью среди включенных в модель факторов, что подтверждает выдвинутую гипотезу. Средняя заработная плата работников сельского хозяйства также имела положительную статистически значимую связь с урожайностью, тогда как посевная площадь не показала статистически значимой связи после учета других факторов. В целом построенная модель является статистически значимой и объясняет существенную часть вариации урожайности риса.

Полученные результаты имеют практическое значение для развития рисоводства Кызылординской области. Положительная связь цифрового фактора с урожайностью указывает на необходимость дальнейшего развития цифровой инфраструктуры и цифровых компетенций сельскохозяйственных организаций. При этом цифровизация должна сопровождаться развитием человеческого капитала и созданием условий для практического использования цифровых решений. Отсутствие статистически значимой связи посевной площади с урожайностью, в свою очередь, показывает, что увеличение масштабов производства само по себе не гарантирует повышения продуктивности земельных ресурсов.

Исследование имеет ряд ограничений. Во-первых, анализ основан на небольшом временном ряде, включающем 14 годовых наблюдений. Во-вторых, использование агрегированных региональных данных не позволяет учитывать различия между отдельными сельскохозяйственными предприятиями. В-третьих, количество организаций, использующих Интернет, является ограниченным показателем цифровизации и не отражает интенсивность или конкретные направления применения цифровых технологий. Кроме того, в модели не учитываются отдельные природные, технологические и ресурсные факторы, которые могут повлиять на урожайность риса. Перспективные направления дальнейших исследований связаны с переходом к данным на уровне отдельных сельскохозяйственных предприятий и расширением набора цифровых показателей. Это позволит более точно оценить различия в интенсивности цифровизации и ее взаимосвязь с результативностью рисового производства.

В целом результаты показывают, что цифровой фактор является значимой характеристикой, связанной с урожайностью в Кызылординской области. Вместе с тем его роль следует рассматривать не изолированно, а в совокупности с экономическими, трудовыми и производственными условиями, формирующими результативность рисоводства. Полученные результаты расширяют эмпирические данные о цифровизации специализированного сельскохозяйственного производства Казахстана и создают основу для

дальнейшего исследования цифровых факторов эффективности рисоводства на уровне отдельных предприятий.

Литературы:

- [1] **Chen, Q.**, Zhang, C., Hu, R., & Sun, S. Can information from the internet improve grain technical efficiency? New Evidence from Rice production in China //Agriculture, 2022. – Т. 12. – №. 12. – С. 2086. <https://doi.org/10.3390/agriculture12122086>
- [2] **Chandio, A. A.**, Gokmenoglu, K. K., Khan, I., Ahmad, F., & Jiang, Y. Does internet technology usage improve food production? Recent evidence from major rice-producing provinces of China //Computers and Electronics in Agriculture, 2023. – Т. 211. – С. 108053. <https://doi.org/10.1016/j.compag.2023.108053>
- [3] **Rajkhowa P.**, Baumüller H. Assessing the potential of ICT to increase land and labour productivity in agriculture: Global and regional perspectives //Journal of Agricultural Economics, 2024. – Т. 75. – №. 2. – С. 477-503. <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12566>
- [4] **Li, X.**, Xiong, H., Hao, J., & Li, G. Impacts of internet access and use on grain productivity: Evidence from Central China // Humanities and Social Sciences Communications, 2024. – Т. 11. – №. 1. – С. 90.
- [5] **Abiri, R.**, Rizan, N., Balasundram, S. K., Shahbazi, A. B., & Abdul-Hamid, H. Application of digital technologies for ensuring agricultural productivity //Heliyon, 2023. – Т. 9. – №. 12. – Article e22601
- [6] **Shamshiri, R.R.**, Sturm, B., Weltzien, C., Fulton, J., Khosla, R., Schirrmann, M., Raut, S., Basavegowda, D. H., Yamin, M., & Hameed, I. A. Digitalization of agriculture for sustainable crop production: a use-case review //Frontiers in Environmental Science, 2024. – Т. 12. – С. 1375193. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1375193>
- [7] **Fu, Y.**, Zhu Y. Internet use and technical efficiency of grain production in China: a bias-corrected stochastic frontier model //Humanities and Social Sciences Communications, 2023. – Т. 10. – №. 1. – С. 643. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02149-0>
- [8] **Ahmad, B.**, Zhao, Z., Jile, X., Gultaj, H., Khan, N., & Yunxian, Y.. Exploring the influence of internet technology adoption on the technical efficiency of food production: insight from wheat farmers //Frontiers in Sustainable Food Systems, 2024. – Т. 8. – С. 1385935. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1385935>
- [9] **Nguyen, T. T.**, Nguyen T. T., Grote U. Internet use and agricultural productivity in rural Vietnam //Review of Development Economics, 2023. – Т. 27. – №. 3. – С. 1309-1326. <https://doi.org/10.1111/rode.12990>
- [10] **Zhu, Q.** et al. How can information and communication technologies influence farmers' agricultural income and labor productivity? Micro evidence from China //Applied Economics, 2025. – Т. 57. – №. 28. – С. 3901-3914.
- [11] **Maniriho, A.** Examining the relationships between ICT-facilitated input market and crop productivity among small-scale farmers in Southern Rwanda //Cogent Social Sciences, 2024. – Т. 10. – №. 1. – С. 2423859.
- [12] **Kaldybayeva, D.O.**, Bayadilova B. M., Koichubayev A. S. The efficiency of the agricultural economy digitalization //BUKETOV BUSINESS REVIEW, 2022. – Т. 107. – №. 3. – С. 45-55. <https://doi.org/10.31489/2022Ec3/45-55>
- [13] **Akynov, D.M.**, Lambekova A. N., Nurgaliyeva A. M. MECHANISMS FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN: THE IMPACT OF DIGITALISATION AND INVESTMENT //Journal of Economic Research & Business Administration, 2025. – Т. 154. – №. 4. – С. 112.
- [14] Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Средняя месячная зарплата по видам экономической деятельности. [Электронный ресурс], 2025. – URL: <https://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 22.06.2026).
- [15] Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Количество организаций, использующих Интернет. [Электронный ресурс], 2025.– URL: <https://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 22.06.2026).

References:

- [1] **Chen, Q.**, Zhang, C., Hu, R., & Sun, S. Can information from the internet improve grain technical efficiency? New Evidence from Rice production in China //Agriculture, 2022. – T. 12. – №. 12. – S. 2086. <https://doi.org/10.3390/agriculture12122086>
- [2] **Chandio, A. A.**, Gokmenoglu, K. K., Khan, I., Ahmad, F., & Jiang, Y. Does internet technology usage improve food production? Recent evidence from major rice-producing provinces of China //Computers and Electronics in Agriculture, 2023. – T. 211. – S. 108053. <https://doi.org/10.1016/j.compag.2023.108053>
- [3] **Rajkhowa P.**, Baumüller H. Assessing the potential of ICT to increase land and labour productivity in agriculture: Global and regional perspectives //Journal of Agricultural Economics, 2024. – T. 75. – №. 2. – S. 477-503. <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12566>
- [4] **Li, X.**, Xiong, H., Hao, J., & Li, G. Impacts of internet access and use on grain productivity: Evidence from Central China // Humanities and Social Sciences Communications, 2024. – T. 11. – №. 1. – S. 90.
- [5] **Abiri, R.**, Rizan, N., Balasundram, S. K., Shahbazi, A. B., & Abdul-Hamid, H. Application of digital technologies for ensuring agricultural productivity //Heliyon, 2023. – T. 9. – №. 12. – Article e22601
- [6] **Shamshiri, R.R.**, Sturm, B., Weltzien, C., Fulton, J., Khosla, R., Schirrmann, M., Raut, S., Basavegowda, D. H., Yamin, M., & Hameed, I. A. Digitalization of agriculture for sustainable crop production: a use-case review //Frontiers in Environmental Science, 2024. – T. 12. – S. 1375193. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1375193>
- [7] **Fu, Y.**, Zhu Y. Internet use and technical efficiency of grain production in China: a bias-corrected stochastic frontier model //Humanities and Social Sciences Communications, 2023. – T. 10. – №. 1. – S. 643. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02149-0>
- [8] **Ahmad, B.**, Zhao, Z., Jile, X., Gultaj, H., Khan, N., & Yunxian, Y.. Exploring the influence of internet technology adoption on the technical efficiency of food production: insight from wheat farmers //Frontiers in Sustainable Food Systems, 2024. – T. 8. – S. 1385935. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1385935>
- [9] **Nguyen, T. T.**, Nguyen T. T., Grote U. Internet use and agricultural productivity in rural Vietnam //Review of Development Economics, 2023. – T. 27. – №. 3. – S. 1309-1326. <https://doi.org/10.1111/rode.12990>
- [10] **Zhu, Q.** et al. How can information and communication technologies influence farmers' agricultural income and labor productivity? Micro evidence from China //Applied Economics, 2025. – T. 57. – №. 28. – S. 3901-3914.
- [11] **Maniriho, A.** Examining the relationships between ICT-facilitated input market and crop productivity among small-scale farmers in Southern Rwanda //Cogent Social Sciences, 2024. – T. 10. – №. 1. – S. 2423859.
- [12] **Kaldybayeva, D.O.**, Bayadilova B. M., Koichubayev A. S. The efficiency of the agricultural economy digitalization //BUKETOV BUSINESS REVIEW, 2022. – T. 107. – №. 3. – S. 45-55. <https://doi.org/10.31489/2022Ec3/45-55>
- [13] **Akynov, D.M.**, Lambekova A. N., Nurgaliyeva A. M. MECHANISMS FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN: THE IMPACT OF DIGITALISATION AND INVESTMENT //Journal of Economic Research & Business Administration, 2025. – T. 154. – №. 4. – S. 112.
- [14] Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. Srednjaja mesjachnaja zarplata po vidam jekonomicheskoy dejatel'nosti. [Elektronnyj resurs], 2025. – URL: <https://www.stat.gov.kz> (data obrashhenija: 22.06.2026). [in Russian]
- [15] Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. Kolichestvo organizacij, ispol'zujushhih Internet. [Elektronnyj resurs], 2025. – URL: <https://www.stat.gov.kz> (data obrashhenija: 22.06.2026). [in Russian]

ЦИФРАНДЫРУ ЖӘНЕ КҮРІШ ТҮСІМДІЛІГІ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫНДАҒЫ КҮРІШ ӨНДІРІСІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Ж. Смағұлова^{1*}
Ф. Ахроров²

¹ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан Республикасы, e-mail:

Аңдатпа. Күріштің өнімділігін арттыру Қызылорда облысында ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігінің маңызды шарты болып табылады, онда күріш шаруашылығы өңірлік аграрлық сектор құрылымында айтарлықтай орын алады. Цифрлық технологиялардың кеңеюі аясында оларды қолданудың таралуы күріш өндірісінің тиімділігімен байланысты ма деген сұрақ ерекше қызығушылық тудырады. Бұл жағдайда өнімділік цифрлық, экономикалық және өндірістік факторлардың әсерінен қалыптасады, бұл олардың бірлескен статистикалық талдауын қажет етеді. Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасының Қызылорда облысындағы цифрлық, экономикалық және өндірістік факторлардың күріш өнімділігімен өзара байланысын бағалау болып табылады. Зерттеу 2012-2025 жылдардағы статистикаға негізделген талдау үшін сипаттамалық статистика, Шапиро-Уилк критерийі, Спирменнің дәрежелік корреляция коэффициенті және бірнеше сызықтық регрессия қолданылады. Ең күшті корреляциялық байланыс жалақы мен өнімділік арасында анықталды. Регрессиялық модельде цифрлық фактор орташа жалақы сияқты өнімділікпен оң және статистикалық маңызды байланысқа ие болды. Байланыстың егістік алаңы статистикалық маңыздылығын көрсеткен жоқ. Модель жалпы статистикалық маңызды және өнімділіктің 78% вариациясын түсіндіреді. Нәтижелер ауылшаруашылық өндірушілерінің күріштің өнімділігімен интернетті пайдалануының оң байланысы туралы гипотезаны қолдайды. Зерттеу көрсеткендей, цифрлық факторды экономикалық еңбек жағдайлары мен өндірістік сипаттамаларға байланысты қарастырған жөн. Жұмыстың практикалық маңыздылығы Қызылорда облысында цифрлық даму және күріш шаруашылығының тиімділігін арттыру шараларын әзірлеу кезінде нәтижелерді пайдалану мүмкіндігінде жатыр. Негізгі шектеулер-уақыт қатарының аздығы және біріктірілген аймақтық деректерді пайдалану, бұл жеке ауылшаруашылық кәсіпорындары деңгейінде одан әрі зерттеу қажеттілігін анықтайды.

Тірек сөздер: цифрландыру, ауыл шаруашылығы, күріш шаруашылығы, өнімділік, Интернет.

DIGITALIZATION AND RICE YIELD: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF RICE PRODUCTION IN KAZAKHSTAN'S KYZYLORDA REGION

Smagulova Zh. ^{1*}
Akhrorov F. ²

¹ *Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

² *Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan*

Abstract. Increasing rice yields is an important condition for the efficiency of agricultural production in the Kyzylorda region, where rice farming occupies a significant place in the structure of the regional agricultural sector. Against the background of the expansion of digital technologies, the question of whether the prevalence of their use is related to the effectiveness of rice production is of particular interest. At the same time, yields are formed under the influence of a combination of digital, economic and production factors, which requires their joint statistical analysis. The purpose of the study is to assess the relationship of digital, economic and production factors with rice yields in the Kyzylorda region of the Republic of Kazakhstan. The study is based on statistical data from 2012-2025. Descriptive statistics, the Shapiro-Wilk criterion, Spearman's rank correlation coefficient and multiple linear regression were used for the analysis. The strongest correlation was found between wages and productivity. In the regression model, the digital factor also had a positive and statistically significant relationship with productivity, as did the average salary. The acreage did not demonstrate statistical significance of the relationship. The model as a whole is statistically significant and explains 78% of the yield variation. The results obtained confirm the hypothesis of a positive relationship between the use of the Internet by agricultural producers and rice yields. The study shows that it is advisable to consider the digital factor in relation to economic working conditions and production characteristics. The practical significance of the work lies in the possibility of using the results in the development of measures for digital development and improving the efficiency of rice farming in the Kyzylorda region. The main limitations are the small size of the time series and the use of aggregated regional data, which determines the need for further research at the level of individual agricultural enterprises.

Keywords: digitalization, agriculture, rice farming, productivity, Internet.

ЖАСӨСПІРІМНІҢ ЦИФРЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ

Тоганова Ж.К.¹, Қазан федералды университетінің аспиранты
karshiga.ru@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0000-4138-5806>

Ефлова М.Ю.^{2*} әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор
[mmmmmm16@yandex.ru](mailto:mmmmm16@yandex.ru), <https://orcid.org/0000-0001-9573-2754>

¹М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі, Қазақстан, Қызылорда қ.

²Қазан федералды университеті, Ресей, Қазан қ.

Аңдатпа. Мақалада цифрлық қоғамның жасөспірімдердің әлеуметтенуіне әсері қарастырылып, оң және жағымсыз аспектілері көрсетілген. Онда білім беру контекстінде цифрлық әлеуметтендірумен байланысты тәуекелдерді шешу үшін ғылыми-педагогикалық зерттеулердің қажеттілігі атап көрсетілген. Зерттеу нәтижесі бойынша, цифрлық әлеуметтендіру мәселелері жан-жақты қарастырылып, ақпараттық дәуірге цифрлық мәртебе беретін жаһандық өзгерістердің қазіргі әлемдегі орны талданады. Бұл ғылыми зерттеудің мақсаты әртүрлі ғылымдардың зерттеу тәсілдері тұрғысынан «цифрлық әлеуметтену» ұғымының тұжырымдамалық өрісін ашу.

Қазіргі қоғамда жасөспірімдердің цифрлық әлеуметтенуі, олардың жеке басының тәрбиесі мен дамуына әсер ететін оң және теріс тенденциялары мен тәуекелдеріне ерекше назар аударылады. Әлеуметтік зерттеу М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжінде, студенттер мен оқытушылар арасында жүргізілді. Зерттеу нәтижелері бойынша цифрлық технологияларды пайдалану кезеңдері, мақсаттары, себептері мен салдарлары жан-жақты ашылды және онда ата-аналар мен мұғалімдерге жасөспірімдердің цифрлық ортада әлеуметтенуін тиімді бағдарлау үшін сенімді білім беру нұсқауларының қажеттілігі көрсетілген.

Тірек сөздер: цифрлық қоғам, жасөспірім, білім, интернет, цифрлық әлеуметтену.

Кіріспе. Қазіргі әлемде әлеуметтену (тұлғаны қалыптастыру) процестері біртіндеп офлайн режимнен интернет кеңістігіне ауысуда. Алайда, цифрландыру тәуекелдерінің артуына байланысты цифрлық әлеуметтенудің жас буын өкілдері үшін әсері ғалымдар мен қоғам өкілдері арасында қызу талқылануда. Бұл зерттеудің мақсаты цифрлық әлеуметтенудегі жасөспірімдердің әл-ауқатын бағалау критерийлерін анықтау және балалар мен жасөспірімдерге арналған цифрлық әлеуметтендіру мәселелерін талдау болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылады:

- Цифрлық әлеуметтенудің негізгі теориялық аспектілерін анықтау;
- Жасөспірімдердің интернет пен әлеуметтік желілерді пайдалану ерекшеліктерін талдау;
- Цифрлық технологиялардың жасөспірімдердің тұлғалық дамуына әсерін зерттеу.

Зерттеу нәтижесі бойынша, цифрлық әлеуметтенудегі жасөспірімдердің әл-ауқатының критерийлері анықталып, жасөспірімдік шақта ерекшеленген құзыреттілік пен өзара әрекеттесу қажеттіліктерінің маңыздылығы қарастырылады. Себебі, жасөспірімнің цифрлық әлеуметтену процесі оның әлеуметтік, коммуникативті және когнитивті құзыреттіліктерінің қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді деп *болжануда*. Жалпы, бұл процестің тиімділігі мен бағыты педагогикалық тұрғыда жасөспірімдердің цифрлық сауаттылық деңгейіне және олардың цифрлық ортадағы өзара әрекеттесу сипатына байланысты. Егер білім беру ортасы цифрлық технологияларды мақсатты түрде біріктіріп, ақпаратқа сыни көзқарасты қалыптастырса, онда цифрлық әлеуметтену жасөспірімдердің қазіргі қоғамға сәтті бейімделуінің факторына айналады.

Зерттеу нәтижелеріне тоқталмас бұрын, әлеуметтену ұғымын ашып алайық.

Жалпы әлеуметтену – әлеуметтанудың маңызды ұғымы және баланың жеке басының қалыптасуын сипаттайтын процесті білдіреді. Әлеуметтанушылар бұл процесс өмірдің алғашқы жылдарынан басталып, адамның азаматтық жетілу кезеңіне дейін аяқталатынын

атап өтті. Алайда, адамның өмірден алған өкілеттіктері, құқықтары мен міндеттері, құндылық көзқарастары әлеуметтену процесі толығымен аяқталғанын білдірмейді. Антропологтар, психологтар мен тәрбиешілер адамның әлеуметтенуі өмір бойы жалғасады деп санайды-психологиялық-педагогикалық зерттеулердің, педагогикалық практиканың және әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелерімен бірнеше рет расталған тезис.

Қазіргі таңда балалар бір-бірімен өзара әрекеттесетін және балалардың өздері де әсер ете алатын ортада өсіп келеді. Оны Ури Бронфенбреннер бірінші болып адам дамуының экологиясына назар аудару қажеттігін баса көрсетті. Әлеуметтанушылар, әлеуметтену жасөспірімдердің әлеуметтік өмірдің дайын формалары мен тәсілдерін, қоғамның мәдени құрамдас бөлігімен өзара әрекеттесу тәсілдерін саналы түрде игеруді, қазіргі қоғамның жағдайына бейімделуді ғана емес, сонымен бірге қоршаған орта субъектілерімен - мұғалімдермен, құрдастарымен, отбасымен және ересектермен өзара әрекеттесуді, өзіндік әлеуметтік тәжірибені, құндылық бағдарларын, өзіндік өмір салтын дамытуды қамтиды деп санайды.

Қазақстанда да, әлемдік кеңістікте де тез дамып келе жатқан технологиялық өзгерістер жасөспірімдердің әлеуметтену процестеріне белсенді әсер етеді және дамудың қазіргі кезеңінде пайда болатын құбылыстарды, ұғымдар мен терминдерді терең зерттеуді қажет етеді. Зерттеушілердің ақпараттық-коммуникациялық технологияларға әлеуметтенудің маңызды агенттері ретіндегі көзқарасы цифрлық дәуірде отбасымен және мектеппен бәсекеге түсе бастағанын растайды. Цифрлық әлеуметтенуді ерекше әлеуметтік, педагогикалық және мәдени-психологиялық процесс ретінде сипаттайтын тұтас тұжырымдамалық-категориялық өріс пайда болды.

Ғылыми әдебиеттерге шолу. Цифрландыру дәуіріндегі балалар мен жасөспірімдердің цифрлық әлеуметтенуі мәселесін зерттеу үшін әлеуметтанушылардың, педагогтардың және психологтардың еңбектеріне тоқталайық.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығының басында психологиялық ғылымда қазіргі баланың жеке басының қалыптасуы дамудың ерекше әлеуметтік жағдайында жүреді деген консенсус басым, онда Инфокоммуникациялық технологиялар балалар мен жасөспірімдердің іс-әрекетінің бүкіл құрылымына онлайн және офлайн ықпал ететін және өлшейтін негізгі факторлардың бірі ықпал етеді. Цифрлық трансформациялар және олар анықтайтын қазіргі заманғы өмір салты отбасы мен мектепке жаңа талаптар мен міндеттер қоя отырып, балалар мен жасөспірімдердің дамуына өз әсерін жағымды, жағымсыз жағынан бағалауда нормалар мен патологиялардың пайда болуына алып келеді. Бұл өз кезегінде мүмкіндіктер мен тәуекелдердің жаңа бағыттарын қалыптастыруы мүмкін. Балалық шақ құбылысының құрылымы мен сапалық өзгеруі туралы эмпирикалық фактілер жинақталады, бұл оның жаңа кезеңін – «цифрлық балалық шақты» – мәдени-тарихи, әлеуметтік және психологиялық дамудың ақпараттық-коммуникациялық контекстін ескере отырып психологиялық талдау қажеттілігін тудырады.

«Цифрлық әлеуметтену» ұғымы алғаш рет 2014 жылы австралиялық зерттеушілер жариялаған мақаласында өолданылды және ол жұмыста жасөспірімдер мен ерте ересектер арасындағы интернетті пайдалануға байланысты жастардың құндылықтарының өзгеруі сипатталды [6, 144б.]

Болашақта интернеттің барлық жерде таралуы, қоғамды ақпараттандыру, цифрлық активтердің іс жүзінде әр адам үшін қол жетімділігі сияқты жағымсыз құбылыстардан туындаған, цифрлық дәуірдің субъектілерінің өзекті цифрлық құзыреттерін, білім жүйесі мен құндылықтарын қалыптастыру қажеттілігін белсендіретін құбылыс ғылымның әртүрлі салаларындағы әртүрлі елдердің зерттеушілерінің назарын аударды. Қазіргі уақытта жасөспірімдерді әлеуметтендіру үшін цифрлық ортаның рөлі айтарлықтай артып келеді. Тұлғаның әлеуметтенуінің шарты ретінде қоршаған орта қалыптастырушы әсерлердің көптігімен, сапалық әртүрлілігімен және сәйкессіздігімен сипатталады [4, 28б.].

Цифрландыру экономика мен қоғам үшін ғана емес, сонымен бірге адамның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін ұйымдастырудың күрделі интерактивті процесі ретінде

әлеуметтену үшін жаңа қиындықтар туғызады, ол арқылы адам өз кезегінде дамиды [1, 286]. Көзқарастарды, құндылықтарды, іс-әрекеттерді және мінез-құлықты қалыптастыру барысында әлеуметтену процесі адамды әлеуметтік болмысқа айналдырады, нәтижесінде әлеуметтік интеграция және жеке тұлға пайда болады. Әлеуметтену механизмі жеке тұлғаның жеке сипаттамаларының синергиясына негізделген (жынысы, жасы, мінезі, тіл, бақылау механизмдері, тәрбие практикасы және т.б.), сондай-ақ мінез-құлық мәдениетінің құрылымдары (қоғамдық рөлдер, әлеуметтік мәртебе, мораль, этика және т. б.) ретінде әсер етеді [7, С.176].

Әлеуметтену міндеттерін әлеуметтік институттар рөлдер мен мәртебелер жиынтығы ретінде (Н. Смелцердің терминологиясы бойынша) атқарады, сондай-ақ агенттер белгілі бір рөлдер мен мәртебелердің иелері ретінде өз міндеттерін орындайды (Голдфинч, 2016). Бастапқы әлеуметтену агенттеріне (дәстүрлі агенттерге) әдетте ата –аналар, тәрбиешілер, тәлімгерлер, мұғалімдер, жаттықтырушылар, ал екінші әлеуметтену агенттеріне (екінші топқа) жұмыс берушілер, шенеуніктер, мемлекеттік, күш құрылымдарының, саяси партиялардың, шіркеудің өкілдері, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары кіреді. Жақында ғылымда екінші әлеуметтену институттарының рөлі интернет желісіндегі коммуникативті платформаларды белсенді түрде толықтырады деген пікір тарады [11, 206].

Жоғарыда айтылған теорияларға сүйене отырып, балалардың және жасөспірімдердің әлеуметтену процесіне тікелей әсер ететін агенттің бірі цифрлық қоғам екенін аңғардық. Ал, цифрландыру – елдің өмір салтын елеулі түрде өзгертуге бағытталған күрделі әлеуметтік процесс. Жалпы ақпараттандыру процесі дамыған елдерде XX ғасырда қалыптаса бастады. Мысалы, Америка Құрама Штаттарында XX ғ. 60-шы жылдарында басталса, Жапонияда он кейін, яғни ол 70-жылдары, ал Батыс Европада 80-жылдары дамыды. Жаһандану кезеңінде әлем бойынша ақпараттандыру процесі жылдам дамып келеді.

XXI ғасырда қоғамның алға дамуының негізгі факторы болып осы ақпараттық процесс үлкен рөл атқарады. Осыған байланысты цифрлық технологиялар әлемдік деңгейде өзінің дамуы үшін түрлі қадамдар жасауда. Сондықтан балалар мен жасөспірімдерге ақпараттар әлемінде дұрыс бағытты таңдауға мүмкіндік жасайтынан түрлі технологиялардың пайда болуы орынды. Соңғы кездері заманауи ақпараттық кеңістікте цифрлық жүйені пайдалану белсенділігі өте жоғары екені сөзсіз. Балалар мен жасөспірімдерді ақпараттық дамыған қоғамға дайындау цифрлық әлеуметтендіру процесінің негізгі қызметтерінің бірі болып табылады.

Шетел психологтары - А. Парк, Д.Долд, Ж.Коулман, А. Бандура және басқа да ғалымдардың зерттеулерінің арқасында «әлеуметтендіру» ұғымы дербес ғылыми сала ретінде танылды. Американдық психолог және әлеуметтанушы Т. Парсонстың (1902–1979) пікірінше, «Әлеуметтену жас шегімен шектелмейді, өйткені адамның әлеуметтік даму процесі оның бүкіл өмірі бойы жалғасады, көбінесе әлеуметтік рөлдерді, қондырғылар мен өмірлік бағдарларды өзгертуді талап етеді». Э. Дюркгейм мен Т.Парсонстың «Әлеуметтендірудің міндеті - қоғамда жаңа ұрпақтарды тәрбиелеу» атты теориялары біршама зерттеулерге түрткі болды. Сонымен, «әлеуметтендіруге - бұл отбасымен және қоғаммен қарым-қатынас кезінде адамдардың рөлдерінің алмасу процесі» деген анықтама беріледі. Әлеуметтену – қоғамдағы түрлі құбылыстардың индивидке әсер ету процесі [2, С.138]. Бұл процесті ғылым саласында «жеке адамның әлеуметтенуі» деп атайды. Жеке тұлғаның әлеуметтенуі арқылы белгілі бір бағытта қоғамды әлеуметтендіруге ықпал етуге болады. Өйткені, әрбір жас тәрбиелеу және қоғамда ғұмыр кешу процестерінде ғана қалыптасады. Бүгінгі таңда әлеуметтену жеке тұлғаны қалыптастыру, оны бейімдеу процесі қоғамның әлеуметтік жүйесімен тығыз интеграцияланған.

Қазіргі таңда өмір сүруді интернетсіз желісіз елесте алмаймыз, демек ақпараттық технологиялар балалар мен жасөспірімдерге білім алу мен өзін дамыту аясындағы көптеген мүмкіндіктерді ашады.

XXI ғасырдың үшінші онжылдығының басында қазіргі баланың жеке басының қалыптасуында онлайн және офлайн инфокоммуникациялық технологиялар дамудың басым

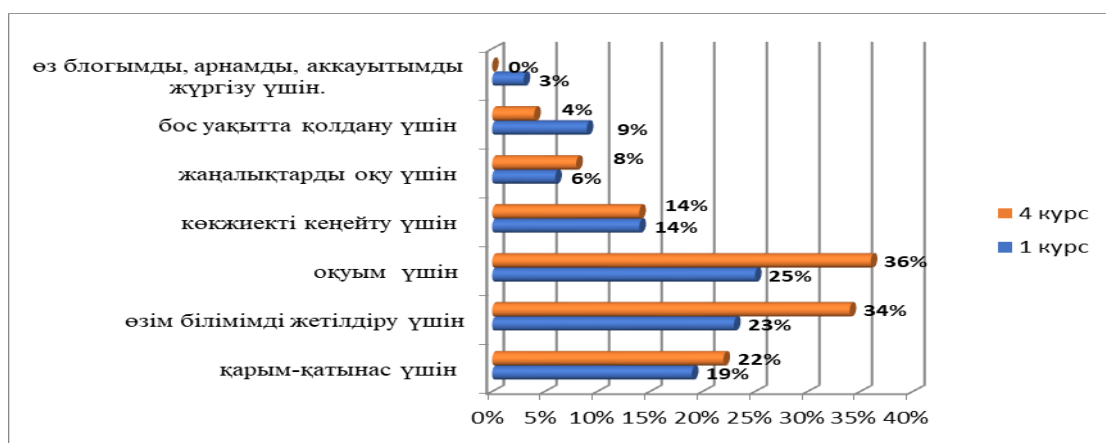
бөлігін құрайтын ерекше әлеуметтік жағдайда жүреді деген тұжырым балалар мен жасөспірімдердің іс-әрекетінің бүкіл құрылымына ықпал ететін және өлшейтін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылып келеді. Сандық трансформациялар және балалар мен жасөспірімдердің таңдау жасаған заманауи өмір сүру құндылықтары олардың патологиялық дамуы мен бірегейлік шекараларының қалыптасуында отбасы мен мектеп алдына жаңа мақсаттар және міндеттер жүктейді.

Зерттеу әдіснамасы. Зерттеудің әдіснамалық негізі әлеуметтанудың, философияның, психологияның, тарихтың іргелі ережелері, әлеуметтік өмір, интернет, цифрлық технологиялар мәселелері бойынша әлемдік ғылыми ойларға қол жеткізу болды. Зерттеуде сандық және сапалық зерттеу әдіснамалары қолданылды. Колледждің студенттерінің цифрлық әлеуметтену процесін және олардың цифрлық технологияларды қандай мақсатта қолданатындығын, қоғамда қандай проблемаларға тап болатындығын түсіну үшін бірінші және төртінші курс студенттерінің цифрлық әлеуметтенуін зерттеу қажет болды.

Зерттеудің әдістемелік негізінде М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжінің 1, 4 – курс студенттері (14-17 жас аралығы) мен оқытушыларының арасында онлайн-сауалнама Google Forms платформасында (n = 1999) жүргізілді. Зерттеу Қызылорда қаласында жасөспірімдер мен оқытушылар арасында 2024 жылдың қыркүйек айында жүргізілді. Зерттеуге қатысушылардың жалпы саны 161 адамды құрайды, оның ішінде 111 студент және 50 оқытушыдан сауалнама алынды. Студенттер үшін дайындалған сауалнамада барлығы 23 сұрақты құрады, оның ішінде 8 ашық, 10 жартылай жабық және 5 әлеуметтік-демографиялық сипаттағы сұрақтар болды. Сауалнамада респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары, тұрмыс жағдайы, этникалық бірегейлену үдерістері жайлы көзқарастары мен пікірлері туралы сұрақтар қамтылды. Жауаптар статистикалық бағдарламаларда өңделіп, трендтер мен корреляциялар анықталды. Сауалнама жүргізу барысында «қарлы кесек» (снежный ком) әдісі қолданылды. Іріктеме көлемі деректердің қанығу принципі негізінде анықталды, яғни сұхбаттардан жаңа тақырыптар немесе түсініктер пайда болмайынша деректер жинау жалғасты. Сұхбаттар респонденттердің жайлылығы мен құпиялылығын қамтамасыз ететін жағдайларда, мысалы, олардың үйінде (n = 35) немесе телефон арқылы (n = 15) жүргізілді. Алынған нәтижелердің сенімділігі мен жарамдылығын арттыру мақсатында сұхбаттар тыныш ортада және үшінші тараптардың әсері жоқ жерде жүргізілді. Сұхбат басталар алдында барлық қатысушылардан сұхбатқа өз еркімен қатысуы туралы келісім алынды және зерттеу процесінде құпиялылық сақталды. Сұхбаттар жауап берушінің сөзі бойынша жазылды. Сандық жауаптарға статистикалық талдау жасалды. Ауызша жауаптардың кодтауы жасалып, содан кейін сапалы талдаудан өтті. Зерттеу нәтижелері білім беру ұйымдарының оқу процесіне пайдануға жарамды.

Зерттеу нәтижелері. Балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтену процесіне әсер ететін агенттерді, факторларды анықтау енді дамып келе жатқан мемлекеттер үшін өте маңызды. Т.Парсонс пен Э.Дюркгеймнің теорияларына сәйкес балалардың әлеуметтенуіне әсер ететін факторлар жан-жақты болып келеді. М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжінің 1, 4-курс студенттері (14-17 жас аралығы) арасында жүргізілген әлеуметтік зерттеу нәтижесі бойынша сандық ресурстарды студенттердің пайдалану мақсатын анықтауға тырыстық. Нәтижесінде 1-ші курс білім алушыларының 25%-ы «білім алу үшін сандық ресурстарды пайдаланатындықтарын» көрсетсе, осы нұсқаны 4-ші курс білім алушыларының 36%-ы растап отыр. Бұл өз кезегінде 1-ші курс студенттеріне қарағанда 4-курс студенттерінің білім алуға деген көзқарастарының тұрақтылығын көрсетіп отыр. «Өз білімін жетілдіру үшін» қолданатындар 1-ші курс студенттері бойынша 23%-ды, ал, 4-курстар бойынша 34%-ды құрады. «Қарым-қатынас үшін» пайдаланатындардың үлесі 1-ші курс студенттері бойынша 19%-ды, ал, 4-курстар бойынша 22%-ды көрсетіп отыр. «Өз блогымды, арнамды, аккауытымды жүргізу үшін», «бос уақытта қолдану үшін», «жаңалықтарды оқу үшін» дейтін көрсеткіштерге аз таңдау жасалған. Бұл кесте бойынша жалпы, жасөспірімдердің сандық ресурстарды өзінің білім алуына және өзін дамытуына

және қарым-қатынас орнату мақсатында қолданатындықтары анықталды. Сонымен қатар жас ерекшелігінің сандық ресурсты пайдалануда алатын орынын да байқауға болады.

1-сурет – Сандық ресурстарды қандай мақсатта пайдаланасыз?

Осы сандық ресурстарды студенттер қандай мақсатта пайдаланатындықтары және оқытушыларды бұл тақырып қаншалықты қызықтыратындықтары жөнінде колледж оқытушыларынан сұралған болатын. Нәтижесінде оқытушылардың басым бөлігі бұл тақырыптың қызықтыратынын, өз салаларында бақылап жүргендіктерін және цифрландыру процесінің тұлғаның дамуы мен әлеуметтенуіне тигізетін оң ықпалымен қатар, теріс ықпалын білу маңыздылығын, сандық технологиялар мәдениетімізге тез еніп, цифрлық әлеуметтенудің жаңа түрлері пайда болып жатқандығын, цифрлы сауатты болу қажеттілігін атап көрсеткен (1-кесте). Себебі, енді өсіп келе жатқан буынның цифрлық әлеуметтенуі маңызды.

1-кесте – Цифрлық ресурстардың маңыздылығы, проблемасы

Сұрақ еңбек өтілі	Сіздің пікіріңізше цифрлық ресурстарды студенттер қандай мақсатта пайдаланады және ол қажет пе?		
1-10 жыл	- Цифрлық технология расында өзімде де, студенттерде де ақпараттық даму үшін өте қажет; - Қазіргі таңда өзекті мәселе деп ойлаймын. Жалпы ұстаздың да, студенттің де даму үшін керек; - Заманға сай даму үшін қажет. Ақпараттық сауаттылық қазіргі ұстаздардың басты құралы.	Себебі қазіргі жағдайы мені қанағаттандырады; Қазіргі кезде уақыттың жоқтығына байланысты мүмкіндік жоқ.	- Бұл сала бойынша тәжірибем жоқ; Маған қызық емес; - Толықтай қанағаттанбаймын;
11-20жыл	- Қазіргі кезде цифрлық әлеуметтену мәселесі мені үшін қызық; - Ақпараттық технология заман талабы. Өз салам бойынша дұрыс пайдалану үшін зерделегім келеді; - Себебі қазіргі заман ақпараттық жаңа технологиялар заманы; - Себебі цифрландыру процесінің тұлғаның дамуы мен әлеуметтенуіне тигізетін оң ықпалымен қатар, теріс ықпалын білу өте маңызды; - Себебі қазіргі заман цифрландыру заманы; Себебі қазіргі заман барлық бағыт бойынша цифрландырылған; - Себебі цифрлық әлеуметтенудің мүмкіндіктерімен қоса қауіп-қатеріде бар; - Қоғамға ілесіп білу керек.	- Себебі жеткілікті тәжірибем және уақытым жоқ; - Цифрлық әлеуметтену бойынша интернетте материалдар жоқтың қасы, сондықтан зерттеуді қажет етеді.	Мемлекетке қалдырдым;

21-40жыл	➤ Сандық технологиялар мәдениетімізге тез еніп, цифрлық әлеуметтенудің жаңа түрлері пайда болуда; ➤ Иә жаңалықтардан қалғым келмейді; ➤ Ақпараттық тақырып қазіргі кезеңдегі; Бұл менің салам маған қызық; ➤ Әрине үйреніп білу өте қажетті деп түсінемін; Ақпараттық әлеуметтендіру заман талабы; ➤ Заман талабына сай кең қолданыста; ➤ Цифрлы Қазақстан, цифрлы сауатты болу керек; ➤ Әлеуметтік әлем туралы көбірек білім мен түсініктерге қол жеткізу; ➤ Өмір қажеттілігі заман талабы, білім жетілдіру; Білім жетілдіру, ақпараттық сауаттылық; ➤ Әр адамның жеке дамуы үшін керек;	Цифрлық сауаттылық қазіргі заманға сай; Бұл мәселенің бізге зерттеген жоқпын. Бұл мәселе бойынша мәліметтер аз, сондықтан ғалымдар осы тақырыпты зерттеуі қажет.	Бұл тақырыпқа тәжірибе жоқ;
----------	---	--	------------------------------------

Бұл кесте бойынша, жалпы оқытушылардың басым бөлігі цифрлық қоғамның жасөспірімдердің әлеуметтенуіне зор үлес қосатындықтарын растап отыр. Сонымен қатар өздерінің де цифрлық қоғамның талабына сай болғылары келетіндіктерін алға тартып отыр. Дегенменде бұл тақырыпқа қызығушылық танытпайтын оқытушылардың да бар екенін көруге болады. Жас ерекшелігіне байланысты оқытушылар арасында ерекшеліктер байқалды. Мәселен, еңбек өтілі бойынша 1-10 жыл аралығындағы оқытушылар цифрлық ресурстарды «ақпараттық даму үшін өте қажет», «ұстаздың да, студенттің де даму үшін керек», т.б. деп есептесе, 11-20 жыл аралығындағы оқытушылар «өз салам бойынша дұрыс пайдалану үшін зерделегім келеді», «цифрландыру процесінің тұлғаның дамуы мен әлеуметтенуіне тигізетін оң ықпалымен қатар, теріс ықпалын білу өте маңызды», «қоғамға ілесе білу керек», т.б. деп есептейтіндіктерін атаған. Ал, еңбек өтілі бойынша 21-40 жыл аралығындағы оқытушылар цифрлық ресурстарды «сандық технологиялар мәдениетімізге тез еніп, цифрлық әлеуметтенудің жаңа түрлері пайда болуда», «әрине үйреніп білу өте қажетті деп түсінемін; ақпараттық әлеуметтендіру заман талабы», «иә жаңалықтардан қалғым келмейді» деген жауаптарын атаған. Бұл өз кезегінде оқытушылардың да заман ағыма қарай бейімделіп жатқандығының дәлелі бола алады.

Жалпы индивид тұлға отбасында, қоғамдық көлікте, жиындарда, жұмыста немесе оқу орындарында, күнделікті өмірде үнемі жаңа адамдармен кездесіп, өзара пікір алмасып, байланысады. Бұл өз кезегінде адамдардың еріксіз пікір алмасып, қарым-қатынас орнататынын аңғартады. Индивид өзіндік «Менін» адамдармен ой, пікір алмасу арқылы қалыптастыра алады. Жалпы, тұлғаның құндылық бағдарының қалыптасуына не әсер ететінін оқытушылар көзқарасы бойынша анықтауға тырыстық (2-сурет).

2-сурет – Тұлғаның құндылық бағдарының қалыптасуына не әсер етеді?

Оқытушылардың 28%-ы тұлғаның құндылық бағдарының қалыптасуына отбасылық тәрбиенің әсер ететіндігін көрсетсе, 16%-ы дәстүр әсер ететінін атап айтқан. Жалпы, салт-дәстүрлер отбасылық құндылықтардың бірі болғандықтан оларды үнемі бірге қарастыра аламыз. Адамның қалыптасуы алғаш осы отбасында қалыптасатындықтан, ондағы салт-дәстүрлер маңызды рөл атқарады. Баланың қалыптасуына ең басты әсер ететін орта отбасы. Сондықтан да тұлғаның құндылық бағдарының қалыптасуына отбасының тікелей әсер ететіні сөзсіз. Ал, респонденттердің 14% -ы интернет әсер етеді деп жауап беріп отыр. Баланың қалыптасуына, дұрыс бағытта дамуына әсер ететін алғашқы фактор отбасы болса, екінші келесі факторлардың бірі интернет желісі болып отыр. Бұл өз кезегінде қазіргі таңдағы бала тәрбиесіндегі негізгі акценттердің маңыздысы болып табылады. Интернет әлемін ретсіз пайдалануды отбасы мен білім беру мекемелері өз бақылауына алмаған жағдайда, баланың интернет шекарасын түсінуі мүмкін емес. Сондықтан баланың тұлға ретінде қалыптасуына отбасыдан бөлек интернет әлемі де тікелей әсер ететіні мәлім. Сондай-ақ, тұлғаның құндылық бағдарының қалыптасуына достар (12%), кітап, газет, журнал (11%) әсер етеді деген респонденттеріміз де бар. Ал, «Басқа» нұсқасын таңдаған респонденттердің пікірінше тұлғаның құндылық бағдарының қалыптасуына «Өзін өзі үнемі дамытып отыру», «Туысқандар, достар, бәрі» әсер ететінін және «Ортаның» ықпалы жоғары екенін атап өткен. Бұл жерде тұлғаның қалыптасуына тікелей отбасының әсері бар екені белгілі критерий. Отбасы өз функциясын салт – дәстүрге негіздеп атқаруы да, не заманауи дәстүрлерге сай атқаруы да мүмкін.

Талқылау. Жоғарыда көрсетілгендей, әлеуметтенудің дәстүрлі түсінігін Э. Дюркгейм, Дж. Мид, Т. Парсонс сияқты ғалымдар тұлғаның қоғамдағы нормалар мен құндылықтарды меңгеру үдерісі ретінде анықтаған. Ал цифрлық дәуірде бұл үдеріс виртуалды кеңістікке ауысып, әлеуметтік өзара әрекеттестік жаңа сипатқа ие болды. Дж. Мидтің «Мен» және «Маған» ұғымдары негізінде қарастырсақ, жасөспірімнің виртуалды ортада өзіндік бейне құруы — оның әлеуметтік «Менін» қалыптастырудың жаңа формасы болып табылады. Альберт Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы (Social Learning Theory) тұрғысынан қарағанда, жасөспірімдер онлайн кеңістікте мінез-құлық үлгілерін бақылау, еліктеу және модельдеу арқылы үйренеді. Әлеуметтік желілерде танымал тұлғалардың, блогерлердің немесе құрдастардың іс-әрекеттерін көру жасөспірімнің құндылықтар жүйесіне және өзін-өзі бағалауына ықпал етеді. Сондықтан педагогикалық тұрғыда бұл тәжірибені саналы бақылау мен сын тұрғысынан талдауға үйрету маңызды.

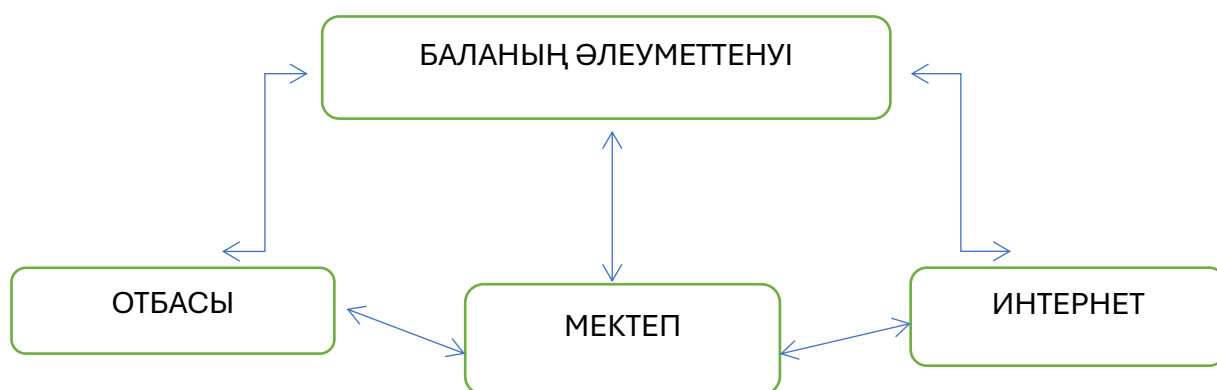
Осы тұрғыдан алғанда, өз тілін, тарихын, мәдениетін, әдебиетін, салт-дәстүрін және ұлттық болмысын қорғамаған, балаларына рухани тәрбие бермейтін ел өзгенің құндылықтарына бағынышты болады. Бұл цифрлық даму мен цифрлық қоғамда өзекті мәселелердің бірі, сондықтан ұлттық құндылықтарды сақтауда ұлт пен ұрпақ санасын тарбиелеу ғана келешекте ұлтты қорғай алады.

Сонымен, цифрлық әлеуметтену мәселелерін зерттеу психологиялық және педагогикалық ғылымның өзекті міндеттерінің бірі болып табылады. Біріншіден, бұл тұжырымдаманың әлсіз теориялық негізділігіне байланысты. Екіншіден, бұл процестің психологиялық-педагогикалық модельдерінің болмауы. Үшіншіден, "жақсы немесе жаман" шекарадан шығатын сандық буынның кеңейтілген эксперименттік зерттеулерінің болмауы. Төртіншіден, цифрлық әлеуметтенуді зерттеу әдістемесінің болмауы. Бесіншіден, мектеп жасына дейінгі балалардың цифрлық белсенділігіне бағытталған зерттеулердің айтарлықтай саны жоқ. Осылайша, ең осал балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтік-тұлғалық қалыптасу саласы деп қорытынды жасауға болады. Бірақ мектепке дейінгі жаста болашақ адамның жеке басының негізі қаланады.

Әлемдік цифрлық технологиялардың даму тенденциясы тұлғааралық қатынас нормаларына да, адамның әлеуметтену факторларына да әсер етті. Соңғы онжылдықтарда адамдар арасындағы жеке қарым-қатынастан, цифрлық байланыс шеңберіндегі өзара қарым-қатынасқа, әлеуметтік желілердегі өзара әрекеттесуге көшу болды. Осыған байланысты өскелең ұрпақтың цифрлық әлеуметтену процесін зерттеу мәселесі өзекті болды.

Қазіргі жастар толып жатқан ақпараттық қоғамда өмір сүруде, ол әлі сынға түсе алмайтын ақпараттың белсенді ағымына енгізілген. Ақпаратты қабылдау "таза түрде", қарсылықсыз жүреді. "Интернет кейіпкерлерінің" әсерінен мінез-құлықтың, ойлаудың белгілі бір түрін белгілейтін құндылықтардың басқа құрылымы қалыптасады. Баланың табиғи қажеттілігі ретінде қызығушылық бұрмаланған, үстірт ақпаратпен қанағаттандырылады, бірақ ол бала үшін қызықты және тартымды.

Сандық әлеуметтену, өз тәуекелдері бар кез-келген басқа процесс сияқты, оның да артықшылықтары бар. Қазіргі қоғамда компьютер, планшет, смартфон, интернет - пәндік даму ортасының байытушы элементтері ретінде әрекет етеді және баланың реттеуші қабілеттерін дамытуға, оның танымдық белсенділігін дамытуға, жоғары психикалық функцияларды дамытуға ықпал етеді, балаларда "цифрлық сауаттылықты" тәрбиелеу мен оқытудың барабар әдістерімен (Аймалетдинов, Баймуратова, Гриценко, Долгова, Имаева, 2018; Kumpulainen, Sairanen, Nordström, 2020), өзін-өзі тәрбиелеу элементтерін, жеке тұлғаның белгілі бір қасиеттерін қалыптастырады.

3-сурет – Баланың әлеуметтенуі

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы заманауи ұрпақ бала мен жасөспірімге жаңа талаптарды қояды. Баланың есеюі, оқуы мен әлеуметтенуі ақпараттық қоғамның үрдісінде өтіп жатыр. Интернет әлемі адам өмірінде маңызды орын алып тұр. Қазіргі таңда жасөспірімдердің және балалардың интернет желісіне кірмей отырғанын кездестіру өте қиын. Балаға арналған ақпараттың бастапқы жеткізушілері отбасы мүшелері болып табылады, бұл оның әлеуметтену үдерісінде оған айқын әсер етеді. Жинақталған тәжірибені ұрпаққа жеткізуде де отбасы және оның әл-ауқаты жеке тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Адам өмір бойы отбасында, балабақшада, мектепте, университетте, әскерде, жұмыста, жалпы қоғамда әлеуметтенеді. Оның өмірлік кезеңдері өмір салтының өзгеруімен, әлеуметтік рөлдердің өзгеруімен, жаңа әлеуметтік статусты иеленумен, сәби кезінен кәрілікке дейін өзгертін қажеттіліктер мен әдеттерге байланысты.

Қазіргі қоғамға сапалы түрде өзін ендіру үшін әрбір жеке тұлғаға эмоционалдық интеллекті қажет. Оны қалыптастыру үшін көптеген сыртқы факторлар әсер етеді. Дәл қазіргі таңда ол – ақпараттық кеңістік болып отыр. Ақпараттық кеңістік өлшемі – өте ауқымды. Түрлі әлеуметтік интернет желілері әлемдегі жаһандану үдерісін айқын көрсетеді. «Barkley» компаниясының зерттеушілері 2020 жылы әртүрлі мемлекеттегі сандық дамуды зерделеген сәттерінде қай аймақты алмасын барлық жерде жасөспірімдердің интернетті қолдану дәрежесі жоғары екендігін көрсетті. Зерттеулер нәтижелері бойынша, қазақстандықтардың 74%-ы интернет желісін жеке мақсаттары үшін қолданады екен. Жасөспірімдердің интернетке демалыс күндері көп кіретіндіктері анықталған. Біз жүргізіп отырған зерттеу нәтижесі де осыны растап отыр. Білім алушы жастардың барлығы дерлік интернет желісін күнделікті пайдаланатындарын көрсеткен. Интернет желілерінің жағымды жақтарының көптігіне қарамастан, балаларда шығармашылық белсенділікті дамытуда үлкен проблемалар бар. Біздің балаларымызда қиялдың, ойлаудың, пікір білдірудің күрт төмендегендігін де

байқауға болады. Қазіргі бала бір түймені басу арқылы тез және дайын нәтижеге қол жеткізуге бағытталған. Қазіргі жастар техникалық тұрғыдан "білімді" болғанымен, теледидармен, электронды және компьютерлік ойындармен оңай басқарылады, бірақ олар конструктордан өткен жылдардағы құрдастарымен бірдей, олардан озып кетпейді.

Зерттеу нәтижелері цифрлық сауаттылық пен медиамәдениеттің төмендігі жасөспірімдердің интернет кеңістігіндегі мінез-құлқына әсер ететінін көрсетті. Сондықтан педагогикалық қолдау жүйесі тек білім берумен шектелмей, цифрлық мәдениет пен жауапкершілік сезімін қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Цифрлық әлеуметтану, 2000-шы жылдардың аяғынан бастап интернет әлеуметтануын енгізген және қабылдаған заманауи сала, біздің өмірімізді толтыратын ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құрылғыларының әртүрлілігін, оларды қолданудың әртүрлі тәсілдерін және көптеген салдарларын әлеуметтік өмірге және жалпы қоғамға негізделген [3, 1376]. Сонымен қатар, цифрлық әлеуметтенудің теориялық түсіндірмесінде М. Кастельстің желілік қоғам теориясы маңызды орын алады. Ол ақпараттық-коммуникациялық технологиялар адамның әлеуметтік байланыстарын кеңейтіп, жаңа типтегі қауымдастықтар қалыптастыратынын атап өтеді. Осы тұрғыдан жасөспірімдер желілік өзара әрекет арқылы әлеуметтік тәжірибе жинақтап, өз «цифрлық идентичтігін» қалыптастырады. Осылайша, цифрлық әлеуметтену ғылыми зерттеу феномені ретінде қазіргі кезде таныс ұғым «ақпараттандыру» терминін алмастырып, әлеуметтенудің дәстүрлі формаларын ығыстырып, қажетті білім мен дағдыларды игерудің жаңа формаларымен алмастырылуда.

Қорытынды. Негізінен, цифрлық әлеуметтенусіз жеке тұлғаның қалыптасу процесі, оның бейімделуі және қоғамға интеграциялануы қиын. Интернет құрылғылары мен медиа байланыстың көмегімен олар іс жүзінде өздері, ересектердің көмегінен, жаңа өмір салтын игереді. Олар толықтырған шындық компьютерлік жасанды әлемге негізделген виртуалды шындықпен араласады және бұл жасөспірімдердің цифрлық әлеуметтенуі барысында тәуекелдер мен қауіптерді қамтитын онлайн байланыс нормасына айналады. Сонымен қатар, білім беру кеңістігінде мұғалімдер мен оқушылардың мақсатты өзара әрекеттесуі маңызды болады, өйткені бұл кез – келген әлеуметтенудің қажетті элементі, оның ішінде цифрлық қоғамның заманауи форматы болып табылады.

Зерттеу нәтижелері цифрландыру тек технологиялық процесс ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және экономикалық институттарға әсер ететін жүйелік құбылыс деген гипотезаны растады. Оның оң әсері процестердің тиімділігін арттыруда, қызметтердің қол жетімділігі мен жекелендіру мүмкіндіктерін жақсартуда көрінеді. Алайда, артықшылықтармен қатар, цифрландыру қиындықтармен бірге жүреді, Олардың арасында кибер тәуекелдер, цифрлық теңсіздік және адами капиталды бейімдеудегі қиындықтар бар.

Зерттеу көрсеткендей, цифрлық трансформацияның сәтті дамуы тек технологиялық инновацияларды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық ортаны бейімдеуді де қажет етеді. Осы тұста авторлар келесі ұсынымдарды әзірледі:

- *Білім беру жүйесінде цифрлық әлеуметтенуді мақсатты түрде басқару қажет.* Сондықтан, білім беру ұйымдарында цифрлық мәдениет, медиасауаттылық және интернеттегі жауапты мінез-құлық негіздерін оқыту арнайы бағдарламаларға енгізілуі қажет деп есептейміз;

- *Жасөспірімдердің цифрлық тәжірибесін позитивті арнаға бағыттау.* Осы тұста әлеуметтік желілер мен онлайн платформаларды жастардың шығармашылық, зерттеушілік және азаматтық белсенділігін дамытуға пайдалану керек;

- *Цифрлық әлеуметтенудің ұлттық мәдениетпен үйлесуін қамтамасыз ету.* Интернет мазмұны мен цифрлық платформаларда ұлттық құндылықтар, тіл және мәдени мұра элементтерін насихаттайтын білімдік контентті дамыту керек.

Ұсынылған ұсынымдарды іске асыру цифрландыру әлеуетін барынша пайдалануға, оның теріс салдарын барынша азайтуға және адам мен цифрлық ортаның өзара іс-қимылын үйлестіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осылайша, цифрландыру қазіргі заманның

талабы бола отырып, қоғамнан, ғылымнан және мемлекеттен мақсатты және үйлестірілген іс-қимылдарды талап ете отырып, даму үшін бірегей мүмкіндіктерді береді.

Қорытындылай келе, цифрландыру тұрғысынан ғылыми ойдың дамуы оқытушылар үшін де, ата-ана мен бала үшін де маңызды және оның пайдалы және зиянды тұстарын ажырата білуге дағдылану одан да маңызды. Жасөспірімнің цифрлық әлеуметтенуі – қазіргі заманғы ғылыми-педагогикалық зерттеулердің өзекті бағыты. Бұл процесті тиімді басқару үшін педагогтер, ата-аналар мен зерттеушілер бірлесе жұмыс істеуі қажет. Цифрлық сауаттылықты арттыру, интернет қауіпсіздігін қамтамасыз ету және жасөспірімдерді саналы ақпарат тұтынуға үйрету – болашақ ұрпақтың табысты дамуының негізгі шарты болып табылады.

Әдебиеттер:

- [1] Ақпараттық қоғамдағы балалар: ақпараттық-әдістемелік құрал. – Нұр-Сұлтан: БіКА, 2019. – 62 б. URL: <https://ekofond.kz/wp-content/uploads/2019/11/> (дата обращения: 22.09.2026).
- [2] Баклашова Т. А. Педагогическое образование в период пандемии COVID-19: объединяя теорию и практику // Общество: социология, психология, педагогика, 2021. – № 5. – С. 136-140.
- [3] **Игібаева, А.К.,** Ерболатұлы Д., Тұрарова Г. Ұ. Киберәлеуметтендіру: беталысы және келешегі // Педагогика және психология, 2020. – № 4(45). – Б. 115-124.
- [4] **Камнев, Д.Г.** Поиск эффективной модели политической социализации молодежи с учетом влияния информационных технологий // PolitBook, 2014. – № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poisk-effektivnoy-modeli-politicheskoy-sotsializatsii-molodezhi-s-uchetom-vliyaniya-informatsionnyh-tehnologiy> (дата обращения: 25.08.2026).
- [5] **Прохорова, Л.В.** Имидж преподавателя высшей школы в контексте академического межкультурного взаимодействия // Высшая школа, 2019. – № 5. – С. 18-22.
- [6] **Солдатова, Г.У.,** Нестик Т. А., Рассказова Е. И., Зотова Е. Ю. Цифровая компетентность подростков и родителей: результаты всероссийского исследования. – Москва: Фонд Развития Интернет, 2013. – 144 с.
- [7] **Солдатова, Г.В.,** Зотова Е. Ю., Чекалина А. И., Гостимская О. С. Пойманные одной сетью: социально-психологическое исследование представлений детей и взрослых об Интернете. – Москва: Фонд Развития Интернет, 2011. – 176 с. URL: https://cyberpsy.ru/literature/soldatova_book/ (дата обращения: 15.07.2026).
- [8] **Ходаев, А.С.,** Макарова Л. Н. Искусственный интеллект и социализация подростков: риски влияния // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, 2024. – Т. 29, № 4. – С. 1011-1021. <https://doi.org/10.20310/1810-0201-2024-29-4-1011-1021>
- [9] **Fajri, S.R.,** Fajri, N., Sarnita, F., Fitriani, H., Bago, A. S., Kerti Nitiasih, P., & I Gede Wawan Sudatha. Digital Literacy Dan Cyber Socialization In The Context Of 21st Century Education: A Systematic Review // *International Journal of Applied Science and Sustainable Development*, 2024. – Vol. 6, No. 2. – P. 76-91. <https://doi.org/10.36733/ijassd.v6i2.9078>
- [10] **Волкова, Е.Н.,** Сорокоумова Г. В. Психологические критерии благополучия современных подростков в контексте изучения цифровой социализации // Социальная психология и общество, 2024. – Т. 15, № 2. – С. 12-27. DOI: <https://doi.org/10.17759/sps.2024150202>
- [11] **Saleh, E.F.** Adolescent Socialization in the Digital Age: The Role of Internet Usage and Social Networks // *Recent Research Advances in Arts and Social Studies*, 2024. – Vol. 8. – P. 66-98. <https://doi.org/10.9734/bpi/rraass/v8/6181A>
- [12] **Yunian, F.A.,** Maharani, G. F., Mustika, R., Sujianto, I. W., & Naimah, T. A Systematic Review of The Literature Review on Factors Affecting Digital Well-Being in Adolescents Who Use Social Media in Southeast Asia // *Social Science and Humanities Journal*, 2024. – Vol. 8, No. 11. – P. 5773-5792. DOI: <https://doi.org/10.18535/sshj.v8i11.1438>
- [13] **Higgins, S.,** Xiao, Z., Katsipataki, M. *The Impact of Digital Technology on Learning: A Summary for the Education Endowment Foundation*, 2012. URL: <https://docplayer.net/21719459-The-impact-of-digital-technology-on-learning-a-summary-for-the-education-endowment-foundation.html> (дата обращения: 01.08.2026).
- [14] Приказ Министерства здравоохранения Республики Казахстан от 12 мая 2021 года № ҚР ДСМ-39 «Об утверждении требований к электронным информационным ресурсам для

дистанционных медицинских услуг» [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37114916 (дата обращения: 14.08.2026).

[15] **Steinsbekk, S.**, Bjørklund O., Valkenburg P.M., Nesi J., Wichstrøm L. The New Social Landscape: Relationships among Social Media Use, Social Skills, and Offline Friendships from Age 10–18 Years // *Computers in Human Behavior*, 2024. – Vol. 156. – Article 108235. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108235>

[16] **Ziegel, L.**, Sjöland C. F., Zuo X., Fine S.L., Ekström A.M. Adolescent Mental Health and Digital Communication: Perspectives From 11 Countries // *Journal of Adolescent Health*, 2025. – Vol. 77, No. 3. – P. 405-412. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2024.02.037>

[17] **Gebremariam, H.T.**, Dea P., Gonta M. Digital Socialization: Insights into Interpersonal Communication Motives for Socialization in Social Networks among Undergraduate Students // *Heliyon*, 2024. – Vol. 10, No. 20. – e39507. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39507>

[18] **Manago, A.M.**, McKenzie J. Culture and Digital Media in Adolescent Development // *Handbook of Adolescent Digital Media Use and Mental Health* / J. Nesi, E. H. Telzer, M. J. Prinstein (Eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2022. – P. 162-187. <https://doi.org/10.1017/9781108976237.010>

[19] **Sari, D.F.K.** The Influence of TikTok Social Media on Adolescent Social Behavior in the Digital Era: A Case Study in Kendari City // *Sinergi International Journal of Communication Sciences*, 2025. – Vol. 3, No. 2. – P. 127-140. <https://doi.org/10.61194/ijcs.v3i2.757>

References:

[1] Aqparattyq qogamdagy balalar: aqparattyq-adistemelik qural. – Nur-Sultan: BiKA, 2019. – 62 b. URL: <https://ekofond.kz/wp-content/uploads/2019/11/> (data obrashheniya: 22.09.2026). [in Kazakh]

[2] **Baklashova, T.A.** Pedagogicheskoe obrazovanie v period pandemii COVID-19: ob#edinjaja teoriju i praktiku // *Obshhestvo: sociologija, psihologija, pedagogika*, 2021. – № 5. – S. 136-140. [in Russian]

[3] **Igibaeva, A.Q.**, Erbolatuly D., Turarova G. U. Kiberaleumettendiru: betalysy zhane keleshegi // *Pedagogika zhane psihologija*, 2020. – № 4(45). – B. 115-124. [in Kazakh]

[4] **Kamnev, D.G.** Poisk jeffektivnoj modeli politicheskoy socializacii molodezhi s uchetom vlijaniya informacionnyh tehnologij // *PolitBook*, 2014. – № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poisk-effektivnoy-modeli-politicheskoy-sotsializatsii-molodezhi-s-uchetom-vliyaniya-informatsionnyh-tehnologiy> (data obrashheniya: 25.08.2026). [in Russian]

[5] **Prohorova, L.V.** Imidzh prepodavatelja vysshej shkoly v kontekste akademicheskogo mezhkul'turnogo vzaimodejstvija // *Vyshnejshaja shkola*, 2019. – № 5. – S. 18-22. [in Russian]

[6] **Soldatova, G.U.**, Nestik T. A., Rasskazova E. I., Zotova E. Ju. Cifrovaja kompetentnost' podrostkov i roditel'ej: rezul'taty vserossijskogo issledovaniya. – Moskva: Fond Razvitiya Internet, 2013. – 144 s. [in Russian]

[7] **Soldatova, G.V.**, Zotova E. Ju., Chekalina A. I., Gostimskaja O. S. Pojmannye odnoj set'ju: social'no-psihologicheskoe issledovanie predstavlenij detej i vzroslyh ob Internetе. – Moskva: Fond Razvitiya Internet, 2011. – 176 s. URL: https://cyberpsy.ru/literature/soldatova_book/ (data obrashheniya: 15.07.2026). [in Russian]

[8] **Hodaev, A.S.**, Makarova L. N. Iskusstvennyj intellekt i socializacija podrostkov: riski vlijaniya // *Vestnik Tambovskogo universiteta. Serija: Gumanitarnye nauki*, 2024. – T. 29, № 4. – S. 1011-1021. <https://doi.org/10.20310/1810-0201-2024-29-4-1011-1021> [in Russian]

[9] **Fajri, S.R.**, Fajri, N., Sarnita, F., Fitriani, H., Bago, A. S., Kerti Nitiasih, P., & I Gede Wawan Sudatha. Digital Literacy Dan Cyber Socialization In The Context Of 21st Century Education: A Systematic Review // *International Journal of Applied Science and Sustainable Development*, 2024. – Vol. 6, No. 2. – P. 76-91. <https://doi.org/10.36733/ijassd.v6i2.9078> [in Russian]

[10] **Volkova, E.N.**, Sorokoumova G. V. Psihologicheskie kriterii blagopoluchija sovremennyh podrostkov v kontekste izuchenija cifrovoj socializacii // *Social'naja psihologija i obshhestvo*, 2024. – T. 15, № 2. – S. 12-27. DOI: <https://doi.org/10.17759/sps.2024150202> [in Russian]

[11] **Saleh, E.F.** Adolescent Socialization in the Digital Age: The Role of Internet Usage and Social Networks // *Recent Research Advances in Arts and Social Studies*, 2024. – Vol. 8. – P. 66-98. <https://doi.org/10.9734/bpi/rraass/v8/6181A>

[12] **Yunian, F.A.**, Maharani, G. F., Mustika, R., Sujianto, I. W., & Naimah, T. A Systematic Review of The Literature Review on Factors Affecting Digital Well-Being in Adolescents Who Use Social Media in Southeast Asia // *Social Science and Humanities Journal*, 2024. – Vol. 8, No. 11. – P. 5773-5792. DOI: <https://doi.org/10.18535/sshj.v8i11.1438>

- [13] **Higgins, S.,** Xiao, Z., Katsipataki, M. The Impact of Digital Technology on Learning: A Summary for the Education Endowment Foundation, 2012. URL: <https://docplayer.net/21719459-The-impact-of-digital-technology-on-learning-a-summary-for-the-education-endowment-foundation.html> (data obrashhenija: 01.08.2026).
- [14] Prikaz Ministra zdravoohraneniya Respubliki Kazahstan ot 12 maja 2021 goda № QR DSM-39 «Ob utverzhdenii trebovanij k jelektronnym informacionnym resursam dlja distancionnyh medicinskih uslug» [Elektronnyj resurs]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37114916 (data obrashhenija: 14.08.2026). [in Russian]
- [15] **Steinsbekk, S.,** Bjørklund O., Valkenburg P.M., Nesi J., Wichstrøm L. The New Social Landscape: Relationships among Social Media Use, Social Skills, and Offline Friendships from Age 10–18 Years // Computers in Human Behavior, 2024. – Vol. 156. – Article 108235. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108235>
- [16] **Ziegel, L.,** Sjöland C. F., Zuo X., Fine S.L., Ekström A.M. Adolescent Mental Health and Digital Communication: Perspectives From 11 Countries // Journal of Adolescent Health, 2025. – Vol. 77, No. 3. – P. 405-412. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2024.02.037>
- [17] **Gebremariam, H.T.,** Dea P., Gonta M. Digital Socialization: Insights into Interpersonal Communication Motives for Socialization in Social Networks among Undergraduate Students // Heliyon, 2024. – Vol. 10, No. 20. – e39507. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39507>
- [18] **Manago, A.M.,** McKenzie J. Culture and Digital Media in Adolescent Development // Handbook of Adolescent Digital Media Use and Mental Health / J. Nesi, E. H. Telzer, M. J. Prinstein (Eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2022. – P. 162-187. <https://doi.org/10.1017/9781108976237.010>
- [19] **Sari, D.F.K.** The Influence of TikTok Social Media on Adolescent Social Behavior in the Digital Era: A Case Study in Kendari City // Sinergi International Journal of Communication Sciences, 2025. – Vol. 3, No. 2. – P. 127-140. <https://doi.org/10.61194/ijcs.v3i2.757>

ОСОБЕННОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКА

Тоганова Ж. К.¹, аспирант Казанского федерального университета
Ефлова М. Ю.^{2*} доктор социологических наук, профессор

¹ Кызылординский педагогический высший колледж им. Маметовой, Казахстан, г. Кызылорда

² Казанский федеральный университет, Россия, г. Казань

Аннотация. В статье рассматривается влияние цифрового общества на социализацию подростков с указанием положительных и отрицательных аспектов. В нем подчеркивается необходимость научно-педагогических исследований для решения рисков, связанных с цифровой социализацией в образовательном контексте. По результатам исследования будут всесторонне рассмотрены вопросы цифровой социализации, проанализировано место глобальных изменений в современном мире, придающее информационному веку цифровой статус. Целью данного научного исследования является раскрытие концептуальной области понятия «цифровая социализация» с точки зрения исследовательских подходов различных наук.

В современном обществе особое внимание уделяется положительным и отрицательным тенденциям и рискам цифровой социализации подростков, влияющим на воспитание и развитие их личности. Социологическое исследование проводилось в Кызылординском педагогическом высшем колледже имени М. Маметовой, среди студентов и преподавателей. По результатам исследования всесторонне раскрыты этапы, цели, причины и последствия использования цифровых технологий, и в нем подчеркивается необходимость надежных образовательных рекомендаций для родителей и учителей для эффективной ориентации социализации подростков в цифровой среде.

Ключевые слова: цифровое общество, подростковый возраст, образование, интернет, цифровая социализация.

FEATURES AND PEDAGOGICAL JUSTIFICATION OF A TEENAGER'S DIGITAL SOCIALIZATION

Toganova J.K.¹, Postgraduate student at Kazan Federal University
Eflova M.Y.^{2*} Doctor of Sociological Sciences, Professor

¹*Kyzylorda Pedagogical Higher College named after Mametova, Kazakhstan, Kyzylorda*

²*Kazan Federal University, Kazan, Russia*

Annotation. The article examines the impact of the digital society on the socialization of adolescents, indicating the positive and negative aspects. It highlights the need for scientific and pedagogical research to address the risks associated with digital socialization in an educational context. According to the results of the study, the issues of digital socialization will be comprehensively considered, the place of global changes in the modern world, which gives the information age a digital status, will be analyzed. The purpose of this scientific research is to reveal the conceptual field of the concept of "digital socialization" from the point of view of research approaches of various sciences.

In modern society, special attention is paid to the positive and negative trends and risks of digital socialization of adolescents, affecting the upbringing and development of their personality. The sociological research was conducted at the Kyzylorda Pedagogical Higher College named after M. Mametova, among students and teachers. Based on the results of the study, the stages, goals, causes and consequences of using digital technologies are comprehensively disclosed, and it emphasizes the need for reliable educational recommendations for parents and teachers for effective orientation of teenagers' socialization in the digital environment.

Keywords: digital society, adolescence, education, Internet, digital socialization.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕРЕХОД СЕЛЬСКИХ ШКОЛ КАЗАХСТАНА НА ПОДУШЕВОЕ НОРМАТИВНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ

Момбек Ділда

obrazovanie_ko@mail.ru

НАО «Университет Нархоз», г. Алматы, Республика Казахстан

Аннотация. В статье исследуются различия механизмов бюджетирования общего среднего образования в Республике Казахстан и обосновывается подход к переходу сельских школ на подушевое нормативное финансирование. Объект исследования — система финансирования общего среднего образования; предмет — условия адаптации подушевой модели к малокомплектным сельским школам. Методологическую основу составляют сравнительный и структурно-функциональный анализ нормативных документов, статистических и аналитических материалов, а также иллюстративное моделирование школьного бюджета. Рассматриваются институциональные различия сметного и подушевого финансирования, специфика постоянных расходов и ограничения прямого переноса городской формулы на сельскую школьную сеть. Предложена двухкомпонентная модель, объединяющая переменную часть, зависящую от контингента, гарантированный базовый компонент и поправочные коэффициенты малокомплектности и территориальных условий. Для условной школы со 120 обучающимися выполнен расчёт на основе нормативов 2024 года. При заданных автором параметрах годовой бюджет составляет 235,3 млн тенге. Обсуждаются этапы внедрения, ожидаемые управленческие эффекты и риски снижения доступности образования. Практическая значимость работы заключается в формировании подхода к апробации модели. Результаты расчёта имеют иллюстративный характер: коэффициенты и базовый компонент требуют эмпирической калибровки, а влияние предлагаемого механизма на качество образования нуждается в отдельной проверке.

Ключевые слова: бюджетирование, подушевое нормативное финансирование, сельские школы, малокомплектные школы, общее среднее образование.

Введение. Реформа финансирования школьного образования остаётся одним из ключевых направлений бюджетной политики Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан «Об образовании» закрепил принцип подушевого нормативного финансирования, согласно которому объём бюджетных средств организации образования определяется исходя из контингента обучающихся и утверждённого норматива в расчёте на одного ученика [1]. Методические основы механизма были разработаны при поддержке ЮНИСЕФ и апробированы на базе 728 пилотных школ четырёх областей, включая 549 сельских школ [2]. С 1 сентября 2020 года подушевое финансирование было внедрено во всех городских школах страны — порядка 1500 организаций образования [3].

Вместе с тем реформа осталась незавершённой: сельские школы, составляющие большинство школьной сети страны, продолжают финансироваться по традиционному сметному принципу. Попытки распространить подушевой механизм на село, предпринимавшиеся оператором реформы — АО «Финансовый центр» Министерства просвещения РК, — пока не дали результата: прямая экстраполяция городского норматива на малокомплектные сельские школы приводила к сокращению их бюджета практически вдвое по сравнению со сметой [4]. В результате сложилась двойственная модель бюджетирования, порождающая неравенство управленческих возможностей городской и сельской школы.

Актуальность темы существенно возросла в 2025–2026 годах. В начале 2026 года Правительство РК объявило о пересмотре системы подушевого финансирования — прежде всего в части субсидирования частных школ, расходы на которые выросли с 13 млрд тг в 2020 году до 242 млрд тг в 2025 году — с одновременным запуском пилотной цифровизации школьного финансирования и синхронизацией данных с системой бюджетирования [5].

Параллельно Глава государства поставил задачу устранения разрыва в качестве образования между городскими и сельскими школами: по итогам 2023–2025 годов в рамках национального проекта «Келешек мектептері» построено 217 школ, почти каждая вторая из которых – в сельской местности, а из 1 300 школ программы реновации 820 расположены в сёлах; при этом Министерство просвещения прямо заявляет о подготовке стратегических решений по малокомплектным и сельским школам [6]. Тем самым инфраструктурная составляющая разрыва сокращается централизованно, однако операционный механизм финансирования сельской школы остаётся прежним – именно это противоречие и составляет предмет настоящего исследования.

Цель статьи – обосновать необходимость и разработать модель перехода сельских школ Казахстана на подушевое нормативное финансирование, учитывающую специфику малокомплектности. Объект исследования – система финансирования общего среднего образования Казахстана. Предмет – институциональные и финансовые условия перехода сельских школ на подушевое нормативное финансирование. Задачи исследования – сопоставить действующие модели, определить ограничения сельской школьной сети и предложить подход к формульному бюджетированию. Рабочее предположение состоит в том, что сочетание базового и переменного компонентов способно совместить финансирование постоянных расходов со стимулами к удержанию контингента; оно требует проверки в ходе апробации.

Материалы и методы исследования. Материалы исследования включают нормативные акты, размеры подушевых нормативов 2024 года, отчёты международных организаций, аналитические материалы и публикации об изменениях финансирования школьного образования в 2025–2026 годах. Сравнительный анализ применён для сопоставления сметной и подушевой моделей по базе расчёта, автономии, стимулам и прозрачности. Структурно-функциональный анализ использован для разграничения переменных и постоянных расходов и формирования двухкомпонентной модели. Нормативный расчёт выполнен для условной школы со 120 обучающимися: 50 – в 1–4 классах, 50 – в 5–9 классах и 20 – в 10–11 классах. Коэффициент малокомплектности принят равным 1,2, территориальный коэффициент – 1, базовый компонент – 40 млн тенге. Эти параметры являются модельными допущениями, а не оценками по выборке школ. Денежные значения рассчитаны без промежуточного округления и представлены с точностью до 0,1 млн тенге. Материалы разных лет рассматриваются с указанием периода; причинное влияние механизма финансирования на результаты обучения в данной работе не оценивается.

Результаты и обсуждение

1. Институциональные основы и практика подушевого финансирования городских школ. Действующая модель подушевого нормативного финансирования среднего образования регламентирована приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 ноября 2017 года № 596, утвердившим соответствующие Правила [7]. Подушевой норматив включает две составляющие: норматив финансирования образовательного процесса (оплата труда педагогических и иных работников, социальные отчисления, учебные расходы, стимулирующие выплаты) и норматив финансирования образовательной среды (содержание и развитие материально-технической базы). Размеры нормативов дифференцированы по ступеням обучения, видам классов, местности (город/село) и территориальным особенностям (зоны экологического бедствия и радиационного риска), а также ежегодно индексируются [8].

Ключевое экономическое свойство подушевой модели — принцип «деньги следуют за учеником»: бюджет школы становится функцией контингента. Городские школы освоили этот механизм в полной мере: администрации заинтересованы в удержании и привлечении обучающихся, поскольку переход ученика в другую школу означает пропорциональную потерю финансирования. Это стимулирует школы инвестировать в качество образовательной среды, кадры и дополнительные образовательные услуги. Как отмечалось на уровне Правительства, подушевое финансирование обеспечило рост управленческой

самостоятельности школ и создало условия для конкуренции за качество [3]. Международные эксперты оценивают формульное финансирование как потенциально наиболее эффективный, справедливый, стабильный и прозрачный способ распределения ресурсов между школами [9].

Вместе с тем практика 2020–2025 годов выявила и обратную сторону механизма: подушевой норматив стал каналом быстрорастущего субсидирования частных школ, расходы на которое увеличились за пять лет в 18 раз, что сопровождалось злоупотреблениями — приписками и искусственным перетоком обучающихся. Именно поэтому в 2026 году Правительство инициировало пересмотр подушевого финансирования с введением моратория на госзаказ новым частным школам и пилотной оцифровкой школ с синхронизацией данных бюджетирования [5]. Для настоящего исследования это важно двояко: во-первых, подтверждается высокая чувствительность поведения школ к финансовым стимулам, заложенным в подушевой модели; во-вторых, формирующаяся цифровая инфраструктура «оцифрованного» финансирования создаёт техническую базу и для честного внедрения механизма на селе.

Действующие размеры нормативов иллюстрирует таблица 1.

Таблица 1 — Размеры подушевого норматива финансирования среднего образования на 2024 год (обычные регионы, нормотипичные обучающиеся в общеобразовательных классах), тенге в год

Степень обучения	Город	Село	Превышение сельского норматива, %
1–4 классы	1 064 979	1 195 819	12,3
5–9 классы	1 224 671	1 423 678	16,2
10–11 классы	1 340 728	1 589 102	18,5

Примечание — составлено автором по данным АО «Финансовый центр» МП РК [8]; последние официально опубликованные детальные размеры, в последующие годы подлежат ежегодной индексации.

Как видно из таблицы 1, нормативная база для сельских школ формально существует и даже предусматривает повышенный (на 12–19 %) размер финансирования в расчёте на одного обучающегося по сравнению с городом, что отражает более высокую стоимость организации обучения в условиях низкой наполняемости классов. Парадокс заключается в том, что при наличии утверждённых сельских нормативов сам механизм на селе не применяется — нормативы используются лишь для отдельных категорий (например, для расчётов по частным школам и школам-интернатам), а массовая сельская школа остаётся на сметном финансировании.

Фискальный контекст также усиливает значимость проблемы. Республиканский бюджет на 2026–2028 годы предусматривает по функции «Образование» 812,3 млрд тг на 2026 год [10]; по сравнению с 2025 годом расходы республиканского бюджета на образование сокращаются — прежде всего вследствие завершения капиталоемкого нацпроекта «Комфортная школа» [11]. В условиях, когда расширение бюджетных вливаний ограничено, повышение эффективности уже выделяемых средств через механизм их распределения становится практически единственным резервом развития сельской школы.

2. Проблема бюджетирования сельских школ. Масштаб «сельского сегмента» школьного образования Казахстана велик. На начало 2025/2026 учебного года в стране функционирует около 8 тысяч общеобразовательных школ, в которых обучается порядка 3,5 млн детей; государственные школы, финансируемые напрямую из бюджета, доминируют именно в сельских и отдалённых районах [5]. По последнему доступному разрезу город/село (конец 2022 года), из 7 687 школ 5 260 расположены в сельской местности, при этом сельские школы обучали около 1,54 млн детей против 2,17 млн в городе [4]. Половина сельских школ — малокомплектные [4]; по данным ОЭСР, малокомплектные школы составляли около 49,8

% школьной сети ещё в 2013 году [9]. Распределение школ, контингента и финансирования между городом и селом представлено на рисунке 1.

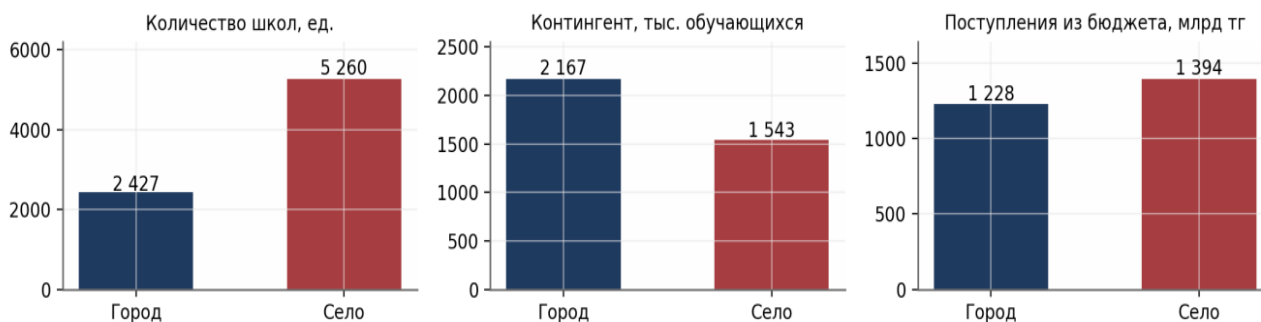

Рисунок 1 – Распределение школ, контингента и бюджетного финансирования между городом и селом, 2022 г.

Рисунок 1 демонстрирует принципиальную асимметрию: при меньшем контингенте (1,54 млн против 2,17 млн обучающихся) сельские школы получают большую часть бюджетных трансфертов — около 53 % (1 394 млрд тг против 1 228 млрд тг в 2022 году), что обусловлено прежде всего их малокомплектностью и высокой долей постоянных расходов [4]. Государство сознательно поддерживает даже небольшие школы в отдалённых районах в целях доступности образования. Однако достаточность совокупного финансирования не трансформируется в качество: сельские школы уступают городским по материально-техническому обеспечению и учебным достижениям, в том числе по результатам международного исследования PISA; лишь 39 % сельских школ оснащены высокоскоростным интернетом [4]. Сокращение разрыва в результатах учащихся город/село закреплено отдельной задачей Государственной программы развития образования и науки на 2020–2025 годы с конкретными целевыми индикаторами по PISA, PIRLS и TIMSS [12].

Государство реагирует на проблему преимущественно инфраструктурными мерами: за 2023–2025 годы в рамках проекта «Келешек мектептері» построено 217 школ на 460 тысяч мест, из которых 84 — в сельской местности; программа модернизации охватила 1 300 школ, из которых 820 сельских; ежегодно ремонтируется порядка 1 000 школ [6]. Однако эти меры закрывают проблему «сверху», разовыми капитальными вложениями, и не меняют операционную логику финансирования: после завершения строительных программ (что и произошло в бюджете-2026 [11]) у сельской школы вновь не остаётся собственного инструмента системного обновления материальной базы. Причина устойчивости проблемы заключается не в объёме денег, а в механизме их распределения и расходования. Сравнительная характеристика двух моделей бюджетирования приведена в таблице 2.

Таблица 2 – Сравнительная характеристика сметной и подушевой моделей финансирования школ

Критерий	Сметная модель (сельские школы)	Подушевая модель (городские школы)
База расчёта бюджета	Достигнутый уровень расходов прошлых лет, постатейно	Контингент × утверждённый норматив
Автономия школы	Минимальная: жёсткая привязка к спецификам экономической классификации	Высокая: самостоятельное распределение в рамках бюджета, согласование с советом школы
Стимул к удержанию контингента	Отсутствует: убыль учеников не сокращает смету пропорционально	Прямой: «деньги следуют за учеником»
Экономия средств	Санкционируется (риск урезания бюджета на следующий год)	Остаётся в распоряжении школы, может капитализироваться

Критерий	Сметная модель (сельские школы)	Подушевая модель (городские школы)
Инвестиции в материально-техническую базу	Только по централизованным заявкам акимата	За счёт норматива образовательной среды и свободных остатков
Прозрачность	Низкая: смета — предмет ежегодных согласований	Высокая: бюджет предсказуем по формуле

Примечание — составлено автором на основе [7; 3; 4; 9; 13].

Из таблицы 2 следует, что сметная модель системно демотивирует сельскую школу. Школа не распоряжается экономией, не имеет предсказуемого бюджета на среднесрочную перспективу и лишена экономического интереса к росту контингента: больше учеников означает лишь больше нагрузки при той же смете. В городе ситуация зеркальная — контингент конвертируется в ресурсы, и школа конкурирует за ученика качеством условий обучения. Тем самым государственная политика непреднамеренно закрепляет отток сильных учеников из села в городские школы и снижение мотивации сельских администраций развивать материальную базу.

При этом прямой перенос городской формулы на село невозможен, что подтвердили расчёты АО «Финансовый центр»: при типичной для сельской школы малой наполняемости «чистая» подушевка даёт бюджет почти вдвое ниже сметы, поскольку значительная часть расходов сельской школы — содержание здания, отопление, транспорт, минимальный штат — не зависит от числа учеников [4]. ОЭСР ещё в 2015 году указывала, что пилотируемая формула не в полной мере учитывает наполняемость классов и исключает отдельные типы школ, поэтому не может считаться подлинно подушевой [9]. Аналогичные оговорки содержатся в обзоре Всемирного банка: формула нуждается в доработке с учётом интересов школ в сложных условиях и отстающих обучающихся [14].

3. Модель перехода сельских школ на подушевое нормативное финансирование. Учитывая изложенное, автором предложена двухкомпонентная модель бюджетирования сельской школы, сочетающая стимулирующее свойство подушевки с защитой от рисков малокомплектности (рисунок 2).

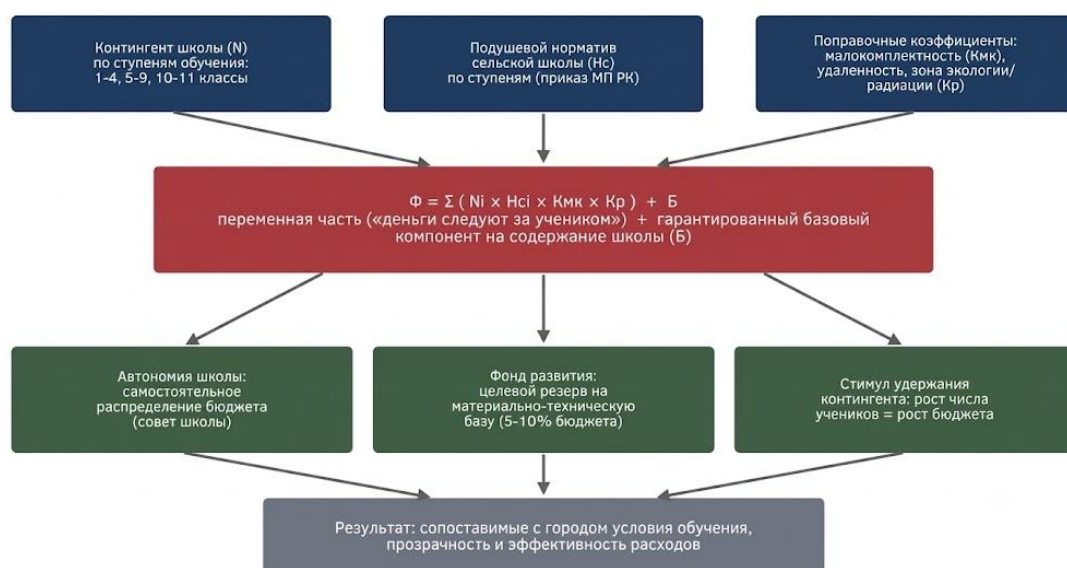

Рисунок 2 – Модель подушевого нормативного финансирования сельской школы с гарантированным базовым компонентом

Логика модели, представленной на рисунке 2, выражается формулой:

$$\Phi = \sum_i (N_i \times H_{ci} \times K_{mk} \times K_p) + B,$$

где, Φ – годовой бюджет школы; N_i – контингент i -й ступени обучения (1–4, 5–9, 10–11 классы); H_{ci} – действующий сельский подушевой норматив соответствующей ступени [8]; K_{mk} – градуированный коэффициент малокомплектности (возрастает по мере убывания контингента: например, 1,3 для школ до 100 обучающихся, 1,2 – до 200, 1,1 – до 500); K_p – территориальный коэффициент (зоны экологического бедствия и радиационного риска, удалённость), действующий в рамках приказа № 596 [7]; B – гарантированный базовый компонент на содержание школы (здание, коммунальные услуги, транспортная доступность, минимальная инфраструктура), не зависящий от контингента и рассчитываемый модельное допущение.

Базовый компонент B – ключевое отличие модели от отвергнутого варианта «чистой» подушевки: он гарантирует, что бюджет школы не опустится ниже стоимости содержания при любом контингенте. Переменная часть, напротив, вводит в сельскую школу рыночный стимул: каждый дополнительный ученик приносит школе полный норматив с повышающими коэффициентами, а уход ученика – потерю этих средств. Различие трёх механизмов иллюстрирует рисунок 3.

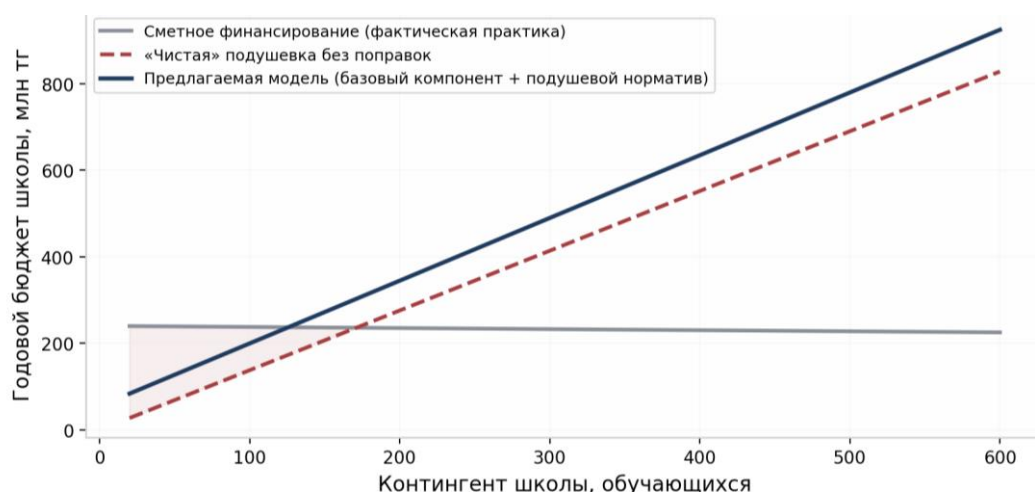

Рисунок 3 – Зависимость годового бюджета сельской школы от контингента при разных механизмах финансирования (модельный расчет)

Как показано на рисунке 3, сметный бюджет в модельном сопоставлении слабо реагирует на изменение контингента, а «чистая» подушевая формула при малой наполняемости может давать бюджет ниже сметы. Базовый компонент сдвигает линию предлагаемой модели вверх. Однако сам по себе он не гарантирует финансирование не ниже прежней сметы при любом контингенте: для такой гарантии необходимы отдельные переходное правило и калибровка параметров. Прирост бюджета при привлечении ученика зависит от норматива и коэффициентов соответствующего диапазона контингента.

Проверим работоспособность модели расчётом для типовой сельской малокомплектной школы со 120 обучающимися (таблица 3).

Таблица 3 – Иллюстративный расчёт годового бюджета сельской школы (120 обучающихся) по предлагаемой модели

Составляющая	Расчёт	Сумма, млн тг
Переменная часть, 1–4 классы (50 чел.)	$50 \times 1\,195\,819$	59,8
Переменная часть, 5–9 классы (50 чел.)	$50 \times 1\,423\,678$	71,2
Переменная часть, 10–11 классы (20 чел.)	$20 \times 1\,589\,102$	31,8
Итого переменная часть	—	162,8

Составляющая	Расчёт	Сумма, млн тг
С учётом Кмк = 1,2 (школа до 200 чел.)	$162,75689 \times 1,2$	195,3
Базовый компонент Б (содержание здания, ЖКХ, транспорт)	модельное допущение	40,0
Итого годовой бюджет школы	—	235,3
В расчёте на одного обучающегося	$235,3 / 120$	1,96

Примечание — расчёт автора на основе нормативов [8]; значения Кмк и Б заданы иллюстративно и подлежат калибровке по итогам апробации.

Расчёт в таблице 3 даёт иллюстративный бюджет 235,3 млн тенге. Фактическая смета сопоставимой школы в исходных данных не приведена, поэтому равенство или превышение действующего сметного бюджета этим расчётом не установлено. Внутри бюджета авторская модель предусматривает целевой резерв на развитие материально-технической базы — фонд развития в размере 5–10 % бюджета, расходуемый по решению совета школы на оснащение кабинетов, цифровизацию и обновление инвентаря. Иллюстративная целевая структура бюджета представлена на рисунке 4.

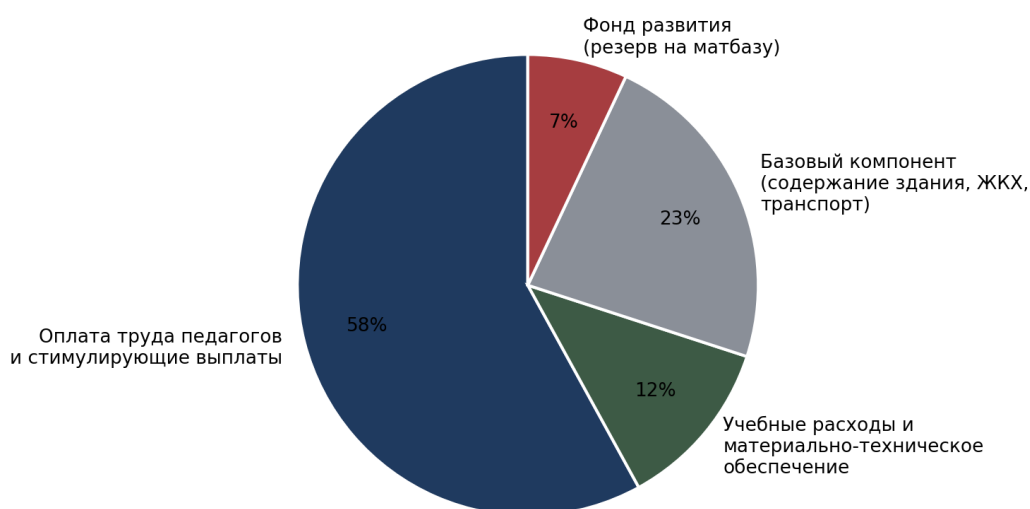

Рисунок 4 – Целевая структура годового бюджета сельской школы по предлагаемой модели

Структура на рисунке 4 отражает двойную задачу модели: около 70 % бюджета обеспечивает образовательный процесс (оплата труда, стимулирующие выплаты, учебные расходы), 23 % — гарантированное содержание школы, а 7 % — управляемый самой школой резерв развития. Именно последний элемент даёт сельской школе то, чего она лишена при смете: возможность собственными решениями, без многолетних заявок в акимат, формировать современную материальную базу и тем самым удерживать контингент, замыкая позитивный контур «условия → контингент → финансирование → условия».

4. Условия внедрения, ожидаемые эффекты и риски. Внедрение модели требует поэтапности. На первом этапе (1–2 года) целесообразна апробация в 3–4 областях с типичной структурой сельской школьной сети по методике, аналогичной пилоту 2012–2013 годов [2], с параллельной калибровкой Кмк и Б. На втором этапе — поэтапный перевод сельских школ, начиная с укрупнённых (опорных) школ с контингентом свыше 500 обучающихся, где риски минимальны. На третьем этапе — полный переход с одновременным развитием сети опорных школ и ресурсных центров для малокомплектных школ, что согласуется с рекомендациями ОЭСР о повышении эффективности использования ресурсов [9; 15].

Повестка реформ 2026 года создаёт для этого благоприятное окно. Во-первых, объявленный пересмотр подушевого финансирования [5] означает, что методическая база механизма в ближайшее время в любом случае будет пересматриваться — включить в неё сельский сегмент рациональнее именно на этом этапе. Во-вторых, запущенная пилотная оцифровка школ с синхронизацией данных бюджетирования [5] формирует техническую инфраструктуру, необходимую для честной реализации принципа «деньги следуют за учеником» и исключаящую приписки, — ту самую, отсутствие которой критиковалось в ходе прежних попыток. В-третьих, заявленная Министерством просвещения подготовка стратегических решений по малокомплектным и сельским школам [6] делает предлагаемую модель востребованным методическим продуктом.

Ожидаемые эффекты: (1) выравнивание управленческих возможностей сельской и городской школы; (2) формирование у сельских школ стимула к удержанию контингента через качество образовательной среды; (3) рост прозрачности и предсказуемости бюджетирования отрасли в целом, что отвечает задаче Государственной программы развития образования и науки по сокращению разрыва город/село [12]; (4) капитализация экономии в материально-технической базе села — особенно значимая на фоне завершения капиталоемких строительных программ и сокращения республиканских расходов на образование в 2026 году [10; 11]. Ключевые риски — угроза закрытия школ при агрессивном применении формулы и снижение доступности образования в отдалённых районах — нивелируются гарантированным базовым компонентом и сохранением за акиматами полномочий по сетевой политике; риск манипуляций с контингентом, выявленный в частном секторе [5], купируется оцифровкой контингента и синхронизацией с системой бюджетирования.

Заключение. Проведённое исследование показало, что двойственная система бюджетирования общего среднего образования — подушевая в городе и сметная на селе — порождает устойчивое неравенство не столько финансовое, сколько институциональное: сельская школа лишена автономии, предсказуемого бюджета и экономического стимула к развитию. Масштабные инфраструктурные программы 2023–2025 годов сокращают разрыв «сверху», но не заменяют операционный механизм: после их завершения сельская школа вновь остаётся без собственного инструмента развития. Причина неудачи прежних попыток перевода села на подушевое финансирование заключалась в применении «чистой» формулы, не учитывающей постоянные расходы малокомплектной школы. Предложенная автором модель с гарантированным базовым компонентом и градуированным коэффициентом малокомплектности устраняет это противоречие: она предусматривает покрытие базовых расходов сельской школы и одновременно вводит принцип «деньги следуют за учеником», превращая контингент в ресурс развития. Практическая значимость модели состоит в возможности её дальнейшей подготовки к апробации с учётом действующей нормативной базы — утверждённые сельские нормативы [8] и правила [7] уже существуют, — а пересмотр подушевого финансирования и цифровизация школьных финансов, инициированные в 2026 году, создают оптимальное окно для её внедрения. Дальнейшие исследования целесообразно сосредоточить на эконометрической калибровке Кмк и Б по данным Финцентра и Бюро национальной статистики.

Литература:

[1] Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями) // Информационно-правовая система «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (дата обращения: 15.07.2026).

[2] ЮНИСЕФ. Разработка методики подушевого финансирования общего среднего образования в Республике Казахстан и апробация предлагаемой модели: итоговый отчёт. – Алматы: ЮНИСЕФ, 2013. – URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan> (дата обращения: 19.08.2026).

[3] Асыллова, Б. О подушевом финансировании: «Это возможность полностью пересмотреть систему управления финансами»: интервью вице-министра образования и науки РК // Официальный

сайт Премьер-Министра РК, 13.02.2020. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/b-asylova-o-podushevom-finansirovanii-eto-vozmozhnost-polnostyu-peresmotret-sistemu-upravleniya-finansami> (дата обращения: 25.08.2026).

[4] Финансирование образования в Казахстане: аналитический отчет. – Алматы: Аналитический центр Halyk Finance, 23 апреля 2024. – URL: https://halykfinance.kz/download/files/analytics/ac_education.pdf (дата обращения: 15.07.2026).

[5] В Казахстане усиливают контроль над средним образованием: частные школы против государственных // Народное слово (np.kz), 26.01.2026. – URL: <https://np.kz/news/obshhestvo/obrazovanie/chastnye-shkoly-protiv-gosudarstvennyh> (дата обращения: 26.08.2026).

[6] Как школьная инфраструктура Казахстана изменилась за пять лет: цифры и результаты (пресс-служба Министерства просвещения РК) // Zhaikpress.kz, 14.03.2026. – URL: <https://zhaikpress.kz/ru/news/kak-shkolnaya-infrastruktura-kazaxstana-izmenilas-za-pyat-let-cifry-i-rezultaty/> (дата обращения: 15.09.2026).

[7] Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 ноября 2017 года № 596 «Об утверждении Правил подушевого нормативного финансирования дошкольного воспитания и обучения, среднего образования, а также технического и профессионального, послесреднего образования с учетом кредитной технологии обучения» (зарегистрирован в Реестре государственной регистрации НПА под № 16138; с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.05.2025 г.) // ИПС «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016138> (дата обращения: 17.09.2026).

[8] Размеры подушевого норматива финансирования среднего образования на 2024 год. – Астана: АО «Финансовый центр» Министерства просвещения РК, 2024. – URL: <https://api.schoolfinancing.fincenter.kz> (дата обращения: 17.09.2026).

[9] OECD. OECD Reviews of School Resources: Kazakhstan 2015. — Paris: OECD Publishing, 2015. — URL: <https://doi.org/10.1787/9789264245891-en> (date of access: 25.09.2026).

[10] Закон Республики Казахстан от 8 декабря 2025 года № 239-VIII «О республиканском бюджете на 2026-2028 годы» // ИПС «Әділет». — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000239> (дата обращения: 14.05.2026).

[11] Бюджет-2026: Правительство перераспределяет 1,4 трлн тенге на приоритетные направления развития // Официальный информационный ресурс Премьер-министра РК, 22.10.2025. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/biudzet-2026-pravitelstvo-pereraspredeliaet-14-trln-tenge-na-prioritetnye-napravleniia-razvitiia-30640> (дата обращения: 09.06.2026).

[12] Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы, утв. постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 // ИПС «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 07.06.2026).

[13] Ait Si Mhamed A., Kaša R. Per-capita school funding in Kazakhstan // NORRAG, 2023. – URL: <https://www.norrageducation.org/per-capita-school-funding-in-kazakhstan/> (data access: 13.05.2026).

[14] World Bank. Equitable Human Capital Development in Kazakhstan: Skills Formation During the Foundational Years. – Washington, DC: World Bank, 2022. (date of access: 13.05.2026).

[15] OECD. Reviews of National Policies for Education: Secondary Education in Kazakhstan. – Paris: OECD Publishing, 2014. – URL: <https://doi.org/10.1787/9789264205208-en> (date of access: 13.05.2026).

References:

[1] Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 ijulja 2007 goda № 319-III «Ob obrazovanii» (s izmenenijami i dopolnenijami) // Informacionno-pravovaja sistema «Adilet». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (data obrashhenija: 15.07.2026). [in Russian]

[2] JuNISEF. Razrabotka metodiki podushevogo finansirovanija obshhego srednego obrazovanija v Respublike Kazahstan i aprobacija predlagaemoj modeli: itogovyj otchjot. – Almaty: JuNISEF, 2013. – URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan> (data obrashhenija: 19.08.2026). [in Russian]

[3] Asylova, B. O podushevom finansirovanii: «Jeto vozmozhnost' polnost'ju peresmotret' sistemu upravlenija finansami»: interv'ju vice-ministra obrazovanija i nauki RK // Oficial'nyj sajt Prem'er-Ministra RK, 13.02.2020. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/b-asylova-o-podushevom-finansirovanii-eto-vozmozhnost-polnostyu-peresmotret-sistemu-upravleniya-finansami> (data obrashhenija: 25.08.2026). [in Russian]

- [4] Finansirovanie obrazovaniya v Kazahstane: analiticheskij otchjot. – Almaty: Analiticheskij centr Halyk Finance, 23 aprelja 2024. – URL: https://halykfinance.kz/download/files/analytics/ac_education.pdf (data obrashhenija: 15.07.2026). [in Russian]
- [5] V Kazahstane usilivajut kontrol' nad srednim obrazovaniem: chastnye shkoly protiv gosudarstvennyh // Narodnoe slovo (np.kz), 26.01.2026. – URL: <https://np.kz/news/obshhestvo/obrazovanie/chastnye-shkoly-protiv-gosudarstvennyh> (data obrashhenija: 26.08.2026). [in Russian]
- [6] Kak shkol'naja infrastruktura Kazahstana izmenilas' za pjat' let: cifry i rezul'taty (press-sluzhba Ministerstva prosveshhenija RK) // Zhaikpress.kz, 14.03.2026. – URL: <https://zhaikpress.kz/ru/news/kak-shkolnaya-infrastruktura-kazahstana-izmenilas-za-pyat-let-cifry-i-rezultaty/> (data obrashhenija: 15.09.2026). [in Russian]
- [7] Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 27 nojabrja 2017 goda № 596 «Ob utverzhdenii Pravil podushevogo normativnogo finansirovaniya doshkol'nogo vospitaniya i obuchenija, srednego obrazovaniya, a takzhe tehničeskogo i professional'nogo, poslesrednego obrazovaniya s uchetom kreditnoj tehnologii obuchenija» (zaregistririvan v Reestre gosudarstvennoj registracii NPA pod № 16138; s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 17.05.2025 g.) // IPS «Adilet». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016138> (data obrashhenija: 17.09.2026). [in Russian]
- [8] Razmery podushevogo normativa finansirovaniya srednego obrazovaniya na 2024 god. – Astana: AO «Finansovij centr» Ministerstva prosveshhenija RK, 2024. – URL: <https://api.schoolfinancing.fincen.kz> (data obrashhenija: 17.09.2026). [in Russian]
- [9] OECD. OECD Reviews of School Resources: Kazakhstan 2015. — Paris: OECD Publishing, 2015. — URL: <https://doi.org/10.1787/9789264245891-en> (date of access: 25.09.2026).
- [10] Zakon Respubliki Kazahstan ot 8 dekabrja 2025 goda № 239-VIII «O respublikanskom bjudzhetе na 2026-2028 gody» // IPS «Adilet». — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000239> (data obrashhenija: 14.05.2026). [in Russian]
- [11] Bjudzhet-2026: Pravitel'stvo pereraspredeljaet 1,4 trln tenge na prioritetye napravlenija razvitiya // Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-ministra RK, 22.10.2025. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/biudzet-2026-pravitelstvo-pereraspredeljaet-14-trln-tenge-na-prioritetnye-napravleniia-razvitiia-30640> (data obrashhenija: 09.06.2026). [in Russian]
- [12] Gosudarstvennaja programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020–2025 gody, utv. postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrja 2019 goda № 988 // IPS «Adilet». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (data obrashhenija: 07.06.2026). [in Russian]
- [13] Ait Si Mhamed A., Kaša R. Per-capita school funding in Kazakhstan // NORRAG, 2023. – URL: <https://www.norrageducation.org/per-capita-school-funding-in-kazakhstan/> (date of access: 13.05.2026).
- [14] World Bank. Equitable Human Capital Development in Kazakhstan: Skills Formation During the Foundational Years. – Washington, DC: World Bank, 2022. (date of access: 13.05.2026).
- [15] OECD. Reviews of National Policies for Education: Secondary Education in Kazakhstan. – Paris: OECD Publishing, 2014. – URL: <https://doi.org/10.1787/9789264205208-en> (date of access: 13.05.2026).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІН ЖАН БАСЫНА ШАҚҚАНДАҒЫ НОРМАТИВТІК ҚАРЖЫЛАНДЫРУҒА КӨШІРУ АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУДІ БЮДЖЕТТЕУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Момбек Ділда

«Нархоз университети» КЕАҚ, Алматы қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы жалпы орта білім беруді бюджеттеу тетіктерінің айырмашылықтары зерттеліп, ауыл мектептерін жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыруға көшіру тәсілі негізделеді. Зерттеу объектісі — жалпы орта білім беруді қаржыландыру жүйесі; зерттеу пәні — жан басына шаққандағы модельді шағын жинақты ауыл мектептерінің жағдайына бейімдеу шарттары. Әдіснамалық негізді нормативтік құжаттарды, статистикалық және талдамалық материалдарды салыстырмалы және құрылымдық-функционалдық талдау, сондай-ақ мектеп бюджетін иллюстративтік модельдеу құрайды. Сметалық және жан басына шаққандағы қаржыландырудың институционалдық айырмашылықтары, тұрақты шығындардың

ерекшеліктері және қалалық формуланы ауыл мектептеріне тікелей қолданудың шектеулері қарастырылады. Оқушылар санына тәуелді айнымалы бөлікті, кепілдендірілген базалық компонентті, шағын жинақтылық пен аумақтық жағдайлардың түзету коэффициенттерін біріктіретін екі компонентті модель ұсынылады. Оқушы саны 120 болатын шартты мектеп үшін 2024 жылғы нормативтер негізінде есеп жүргізілді. Автор белгілеген параметрлер бойынша жылдық бюджет 235,3 млн теңгені құрайды. Модельді енгізу кезеңдері, күтілетін басқарушылық нәтижелер және білімнің қолжетімділігін төмендету тәуекелдері талқыланады. Жұмыстың практикалық маңызы модельді сынақтан өткізу тәсілін қалыптастырумен байланысты. Есеп нәтижелері иллюстративтік сипатта берілген: коэффициенттер мен базалық компонентті нақты деректер бойынша калибрлеу қажет. Ұсынылған тетіктің білім сапасына әсері жеке эмпирикалық тексеруді талап етеді. Осы шектеулер ұсыныстың дәлелденген нәтижесі мен күтілетін әсерін ажыратуға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: бюджеттеу, жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру, ауыл мектептері, шағын жинақты мектептер, жалпы орта білім беру.

IMPROVING GENERAL SECONDARY EDUCATION BUDGETING THROUGH THE TRANSITION OF RURAL SCHOOLS IN KAZAKHSTAN TO PER CAPITA FUNDING

Mombek Dilda

Narxoz University, NJSC, Almaty, Republic of Kazakhstan

Abstract. This article examines differences in budgeting mechanisms for general secondary education in Kazakhstan and develops an approach to introducing per capita funding in rural schools. The object of the study is the secondary education funding system; its focus is the adaptation of per capita funding to small rural schools. The methodology combines comparative and structural analysis of regulatory documents, statistical and analytical materials, and illustrative school budget modelling. The study considers institutional differences between expenditure based and per capita funding, the role of fixed costs, and the limitations of directly transferring an urban funding formula to rural schools. A two component model is proposed, combining an enrolment dependent allocation with a guaranteed base component and adjustment coefficients for school size and territorial conditions. An illustrative calculation for a school with 120 pupils uses the 2024 funding standards. Under the assumed parameters, the annual budget is KZT 235.3 million. Implementation stages, expected management effects, and risks to educational access are discussed. The model offers a framework for pilot testing. Its coefficients and base component require empirical calibration, and its effects on educational quality require separate evaluation.

Keywords: budgeting, per capita funding, rural schools, small schools, general secondary education.

TRADITIONAL VALUE ORIENTATIONS OF YOUNG PEOPLE IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: A SOCIOLOGICAL STUDY

Toganova Zh. K. Postgraduate student at Kazan Federal University
karshiga.ru@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0000-4138-5806>

Kyzylorda pedagogical higher college named after M. Mametova, Kyzylorda, Kazakhstan

Abstract. At the present stage, the issue of preserving the traditional, spiritual and moral values of the Kazakhs, the basis of values, is becoming especially relevant. The purpose of the article is to analyze the value orientations and identify the features of the digital generation of youth in the traditional coordinate system of national values.

The scientific novelty of the study is characterized by the development of new empirical conclusions about the loyalty of the younger generation to traditional national values based on a comparative analysis of the results of research work of young people with the participation of students of the Kyzylorda pedagogical Higher College named after M. Mametova. The scientific and practical significance of the study is determined by the need to strengthen traditional values in the minds of young people, develop their preservation of intergenerational social cooperation in Kazakhstan's society.

Scientific and practical significance:

The results of the study allow us to understand the value orientations of young people in the field of Social Sciences, predict their life strategies and social behavior.

This study systematically explores the relationship between youth and traditional values in the digital environment.

Keywords: digital generation of youth, value system, traditional Russian values, spiritual and moral norms, family, student youth.

Introduction. The current social reality is characterized by dynamic transformations, and the rapid development of digital technologies has a profound impact on all segments of society. This trend is clearly reflected among young people, because it is this social group that is the most active users of information and communication technologies and intensively interacts with social networks and digital platforms. As a result, Life Strategies, value orientations and patterns of social behavior of modern youth are increasingly being formed within the framework of a new digital space.

Traditional values — a set of moral, family, historical and cultural norms—are considered as the main social orientations that ensure the stability of society and the continuity of generations. These norms are historically established in social institutions and are passed down from generation to generation. However, due to the deepening penetration of young people into the digital environment, where their daily life and social experience are formed through new information flows and forms of communication, significant changes in their attitude to traditional values may occur. This situation requires updating new directions of sociocultural analysis and methodological approaches to the study of the value structure of youth.

In modern society, the value orientations of young people are an important indicator of sociocultural stability and intergenerational continuity. The widespread spread of digital technologies in recent years is likely to introduce new experiences and meanings into the lives of the younger generation and contribute to their perception of traditional values. In Kazakhstani sociological studies, the value orientations of young people usually include such fundamental elements as family, friendship, morality, patriotism and work (*Seitkaliyev, 2021; Nazarbayev, 2022*). However, the lack of research that comprehensively analyzes the influence of the digital environment and online experience on this traditional value system determines the relevance and scientific novelty of this topic.

Sociocultural value orientations of young people are taken as the object of research.

The purpose of the study is to analyze the orientation of young people to traditional values in the context of the digital environment and identify the features of their formation in the sociocultural space.

Research objectives include:

- determining the position of young people in relation to traditional values;
- analysis of the impact of the digital environment and social networks on value orientations;
- comparative assessment of the relevance of traditional values among Kazakhstani youth.

Methodology and approaches to the study: the study used a set of quantitative (online survey, statistical analysis) and qualitative (in-depth interviews, content analysis) methods. In addition, a comparative analysis was carried out, and the data obtained was visualized using diagrams and tables.

Scientific forecast: although young people generally maintain a positive attitude towards traditional values, significant changes in their life orientations and value priorities may occur under the influence of digital technologies and social networks.

The importance of the study: the results can be used in the development of youth policy, improvement of educational programs and the implementation of initiatives aimed at strengthening family and sociocultural values. The study also contributes to the theoretical study of the value orientations of the digital generation in a broad sociocultural context.

Literature review. The current dynamic processes based on the transformation of the global architecture significantly exacerbate institutional barriers and exogenous challenges for the domestic society, which strategically aims to create a "strong, independent and mangilik El" (*Ministry of Information and social development of the Republic of Kazakhstan, 2023*). The strategic priority of state policy at the present stage is the institutional provision of national sovereignty at the cultural and humanitarian level. This paradigm of preserving sovereignty defines state cultural policy as a fundamental factor in national security. The implementation of this task requires the solution of complex and interdependent determinants necessary for the transition to a new qualitative level of Social Development. In this context, the achievement of strategic goals will be possible only through systematic transformations that ensure a balance between preserving national identity and increasing global competitiveness.

At the present transformational stage, youth as a dynamic and adaptive subject of the social structure should be the focus of Public Policy. The presence of young people in the active phase of the socialization process determines the strategic importance of forming in them fundamental values that are the basis of national identity. In this context, the alignment of the socio-cultural orientation of the individual with the spiritual and ideological system of Kazakh society requires systematic and integrated actions of such social institutions as the family, the education system and state structures. Only the harmonious participation of these institutions will ensure a deep reflection of the principles of social unity and statehood by the younger generation.

In the current changing geopolitical and socio-cultural conditions, the importance of social institutions that carry out the functions of education and upbringing is significantly increasing. These institutions are considered as an effective mechanism for maintaining the internal stability of society and ensuring external security determinants. Their activities are not limited to the transformation of knowledge, but are a guarantee of strengthening the strategic integrity of the state. Also, the sociological analysis of the synthesis of the value system of the "digital generation" and traditional spiritual and moral principles is one of the pressing problems of modern science. The main goal of the study is to identify new cognitive models in the hierarchy of values of young people formed in a high — tech environment and assess the relevance (relevance) of the national heritage in their axiological system.

The study of the value orientations of young people makes it possible to descriptively analyze the strategic goals and patterns of behavior of a generation with digital-type thinking and consciousness. This process not only reveals the internal mechanisms governing the social activities of the individual, but also creates conditions for identifying effective perspectives for integrating the creative potential of young people into the processes of State Development.

Ideological security the intensification of factors of ideological expansion and manipulative influence in the global information space requires institutional protection of traditional national values at the state level. Legislative measures and strategic decisions taken in this direction provide for the consolidation of traditional values as the foundation of social unity and the main guideline for the sustainable development of the country.

This position requires «an understanding of traditional values that allow us to protect and strengthen the sovereignty of Kazakhstan, ensure the unity of a multinational country, preserve the Kazakh nation and develop human capital» (*Tulegenova, 2019*). At the same time, traditional values «form civic identity as worldview orientations passed down from generation to generation, form the basis of a single cultural space of the country and are the backbone of the spiritual and cultural development of society» (*Ministry of Information and social development of the Republic of Kazakhstan, 2023*).

«Human life, dignity, rights and freedoms, patriotism, citizenship, service to the Fatherland and responsibility for its fate, high moral ideals, a strong family, creative work, the priority of spiritual values over material ones, humanism, kindness, justice, collectivism, mutual assistance and respect, historical memory and continuity of generations, unity of nations» (*Ibraeva, Abdrakhmanova, 2021*)-this system of values is the basis on which the life of society is formed. They act as an integral factor that unites society, the principle of social consolidation and a kind of defense mechanism that ensures public stability, without allowing rebellion in determining what is important. In addition, these values determine the direction of organizing the upbringing of the younger generation and require deep scientific research from the point of view of analyzing the importance of each element in the value system of modern youth.

In general, the study of the value orientations of young people occupies an important place in social science, because they determine the social stability of society, the continuity of generations and the direction of cultural development. Research conducted in many countries over the past decade has required special attention to the dynamics of young people's attitude to traditional values.

The traditional value system includes the most important areas of human life, including such elements as family, friendship, humanism, civic responsibility, work and patriotism (*Ivanov, 2018; Petrova, 2020*). Kazakhstan studies show that among the younger generation, trust in family values remains stable, but some of them may change under the influence of economic or social factors (*Seitkaliyev, 2021*).

Modern youth, that is, the digital generation, is characterized as a social group that widely uses information technologies in everyday life (*Kim, 2019; Nazarbayev, 2022*). The value orientations of this generation are formed not only by traditional cultural norms, but also by social influences in the digital environment. Scientific research shows that the digital space directly contributes to the life strategies and social behavior of young people, which creates new trends in their attitude to traditional values (*Lee, 2020; Abdullayev, 2021*).

In Kazakhstan's research, it is important to consider the value orientations of young people in relation to social and demographic factors. For example, a study by Seitkaliyev (*Seitkaliyev, 2021*) showed that 60% of student youth value family and friendship highly, while 40% prioritize economic efficiency. A study by Nazarbayev (*Nazarbayev 2022*) showed the influence of youth activity in the digital environment on their attitude to social values, in particular, found that virtual communication does not reduce the importance of family and friendship values.

In modern literature, there is little comprehensive study of the relationship of young people between traditional values and Digital Culture. Many studies look at individual aspects-for example, family values or the influence of social networks, but systematic analysis of their relationship is rare (*Ivanov, 2018; Lee, 2020*). In order to fill this gap, this study aims to demonstrate a comparative analysis of the traditional value orientations of the digital generation of young people and the features of their formation in a socio-cultural context.

Materials and methods. The study used a multi-stage methodological approach, which included sociological, psychological and statistical methods.

Survey method: structured questionnaires were used to collect opinions regarding traditional values (family, patriotism, responsibility, friendship, humanism, love) and the life priorities of modern youth. The main criteria are: Likert scale (1-5 points), demographic characteristics, assessment of life goals and strategies.

In-depth interview method: 30-50 minutes of interviews were conducted for a deeper understanding of value orientations, roles in family and social life. The interviews analyzed young people's commitment to traditional values, family plans, friendships and social interactions.

Content analysis and textual analysis: narrative essays and social media posts, comments were encoded on the content. Categories have been identified to compare traditional values and the actions of the digital generation in practical life.

Statistical processing: SPSS and Excel were used to analyze the data. To draw conclusions, methods of frequency, percentage ratio, mean values, factor analysis of quantitative data are used.

The study formulated two research questions: (1) What is the change in the traditional value orientations of young people in the digital environment? (2) is it important for young people in the digital environment to maintain traditional values? The study was conducted among students and teachers of the Kyzylorda higher pedagogical college named after M. Mametova from September to December 2024, with a total of 1,200 participants. To collect qualitative data, the in-depth interview method was used (n = 12). Hyde covered 15 open-ended questions aimed at studying the adoption of activation policies and motivational strategies used by employees. For example: How do the youth of modern Kazakhstan perceive traditional values (family, work, language, culture, respect, morality)? How is the digital space (social networks, online culture, influencers) changing the value orientations of young people? Does the fact that young people spend a lot of time on the internet reduce their commitment to traditional values? The questions were asked. Based on open coding through in-depth interview audio recordings, transcripts analyzed through the reflexive thematic analysis of Brown and Clark were prepared (Byrne, 2022). Structural control of the interaction of social protection workers and job seekers (N = 32) was used as a quantitative method of data collection. Based on the motivational strategies in working with job seekers identified and described in previous studies (Sengaas, Fryer and Kupka, 2018; Grandia, Grove and Kreuen, 2020), a form of structured control was developed.

Ethical aspects of research

During the study, the personal data of all respondents were kept secret. Participants in the survey and interview participated voluntarily, their consent was obtained in writing.

Results and discussion. The results of the study made it possible to assess the current relevance of traditional values among students of the Kyzylorda higher pedagogical college named after M. Mametova. In the online survey conducted in 2024, 1200 students took part, of which 52% – girls, 48% – boys, the age range was from 14 to 17 years. This approach allows you to track the dynamics of value orientations of the younger generation and ensures the comparability of research results.

In the system of traditional values, the family always occupies an important place as a center of accumulation of social experience, norms and exemplary behavior. In this regard, solving demographic problems in the country, increasing the birth rate and implementing the strategy of «Family Self-Realization» of young people are closely related to their value orientations in relation to the family (*Kazakbaeva, 2020*).

The issue of protecting the institution of the traditional family from the influence of non-traditional norms was also raised in previous studies. Today, this issue has not lost its relevance, but, on the contrary, has become more important due to socio-cultural changes in the world. In in-depth interviews and essays by young people, the place of the family as a high value was reflected as a stable position that did not change for several years.

Research conducted among students of the Kyzylorda higher pedagogical college named after M. Mametova showed that the importance of the family in the formation of social norms and behavioral strategies is still highly appreciated by young people. At the same time, 75.9% of students expressed satisfaction with communication with their parents and showed a high level of

intergenerational mutual understanding. This is an important sign that the emotional environment that ensures the continuity of generations is preserved in the family space.

The attitudes of young people towards the family have remained constant over the years, and the differences in digital competencies have not broken the link between generations.

In the family space, such value qualities as love, empathy, psychological sensitivity, inherent in representatives of different generations, are not only a secondary element that accompanies everyday family life, but an important basis that forms the foundation of the family institution. These qualities determine the psychological well-being of a person in the family, the nature of repeated behavioral experiences in the microsocial environment, the intensity of flows of intergenerational transfers and the content of mechanisms for educating the younger generation.

While the family performs one of the most important social functions in the education of the younger generation, complex and large-scale work is carried out aimed at the formation of a spiritual and moral personality in its space. This process is based on the consistent assimilation of socially significant norms and values and is constantly taking place, despite the fact that sometimes misunderstandings arise on the part of the pupil and educator.

The gradual expansion of the moral world of a person is impossible without the active participation of representatives of different generations of the family. In the course of intergenerational dialogue, it is important to patiently and consistently explain the essence of morality on the part of adults, to help the younger generation find orientation in the coordinate system of traditional moral and moral values.

A deep understanding of the content of the listed value categories contributes to the formation of moral principles of a person, and at the same time manifests itself as an important factor determining the integrity and stability of the family. For example, the results of a study show that modern youth deeply understand the harmonious value of love and its significance in human life. 56.4% of the students surveyed believe that love makes a person happy and creates a feeling of satisfaction with personal life, relationships with a loved one. 54.8% of respondents also supported this opinion, noting the influence of love on life plans. These data allow us to assume that young people are ready to start a family in the future and implement their plans for it: 25.2% of the survey participants pointed to the creation of a family after graduation as one of their main goals.

At the same time, given the socio-demographic potential of student youth, the prospect of an increase in the level of marriage among them is also pleasing. This determines the need to single out student families as a separate category of young families, to strengthen the mechanisms of their social support.

Table 1 – Attitude to traditional values

Value	Percentage of respondents (%)
Respect for family and parents	68
Patriotism	64
Friendship and mutual assistance	57
Love	56
Personal achievements	48

As can be seen from the table, for the student youth who participated in the study, the values of family and patriotism occupy the most priority. This indicates that values play a fundamental role in shaping their life orientations, social actions and personal decisions.

68% of respondents cited respect for family and parents as their life priorities. This indicator emphasizes the importance of the family as a central element of the life strategy of modern youth. The family provides young people with emotional stability, psychological support and moral orientation. In addition, the value of the family contributes to the attitude of young people to their future personal life, family creation and raising children. These values form the social responsibility of young people and allow them to assert themselves as active citizens in society.

64% of respondents considered patriotism important. It reflects the national consciousness of young people, responsibility for the country and readiness for social cooperation. The high level of patriotism encourages young people to fulfill their obligations to society and the state, contributes to their appreciation of cultural and historical traditions.

In general, the high assessment of family and patriotism means that young people retain their social and spiritual foundations. These values affect not only the formation of young people as individuals, but also the adaptation to the standards of behavior in the public environment. Especially for the younger generation, who grew up in a digital environment, these values provide stability, life orientations and emotional defense mechanisms.

In conclusion, the high commitment of student youth to traditional values indicates their future social activity, desire to create a family and willingness to preserve national cultural values. This trend is an important indicator in the study of the spiritual and moral orientation of young people in the digital environment.

Along with the family, the digital environment also has a special influence on the formation of young people.

Table 2 – Influence of the digital environment

Effect	Percentage of respondents (%)
Values are not affected	61
Influences as a source of additional information	39

Although young people constantly receive new information and ideas from the digital environment, their core value orientations do not change much. This phenomenon shows that their traditional orientation is stable and reliable. The results of the study show that student youth have the opportunity to obtain information and expand social contacts using digital technologies on a daily basis, but this does not affect their position on family, patriotic and spiritual and moral values.

Despite the abundance of information in the digital environment and the presence of sometimes contradictory ideas, young people retain their core values. It provides stability in their life strategies and decisions, as well as promotes emotional and moral stability.

The value of the family remains important for young people. Although the digital environment offers young people new life patterns and cultural influences, their respect for the family, their relationship with their parents and their desire to create a future family have not changed. These figures prove that young people adhere to traditional values even in the conditions of modern life.

Although the digital information space introduces young people to various cultural and social ideas, their patriotic feelings and faith in national values remain. This contributes to the adaptation of young people to the assessment of the cultural and historical traditions of their country, as well as social responsibility in society.

Although young people adapt to the dynamic changes of the digital world, their moral orientations and traditional values are formed independently of the flow of external information. This phenomenon shows that the spiritual and moral foundations of young people in the digital environment are solid. In conclusion, the activity of young people in the digital environment, although it expands their social, cultural and informational abilities, does not change their basic value orientations. This indicates the stability of traditional values in the minds of the modern young generation and the fact that they play a leading role in life decisions. In addition, this study proves that maintaining harmony between the digital information space and traditional values is important from a sociological point of view.

The totality of values, social norms and emotional feelings determines the level and form of interpersonal relationships, the peculiar behavior of young people, the circle of friendship and social activity. The study found that 52.9% of students say that having friends makes them feel happier. In addition, young people emphasize the value of «helping other people» among the factors that lead

to happiness. It shows that mutual assistance and compassion occupy an important place in the value world of young people, expanding their social connections and deepening their life meanings.

The respondents are well aware that such values as friendship, mutual assistance and support can not only contribute to the self-realization of a person, but also fill his life with a feeling of happiness and satisfaction. In the views of modern student youth, there are no fundamental changes regarding the content structure of spiritual and moral values. Even in studies ten years ago, the loyalty of young people to the traditional value system was revealed — this finding has not lost its relevance today. The results of the survey show that young people still have a high level of commitment to traditional values. 68% of respondents included respect for family and parents, 64% included patriotism, and 57% included friendship and mutual assistance among the most important life values. These indicators mean that young people retain the social and spiritual foundations of their life orientation.

In addition, the study found that the digital environment is contributing to a change in the position of young people in relation to traditional values. For example, through social networks and online platforms, young people gain access to new information and cultural influences, which allows them to update or modify some of their value orientations. However, 61% of respondents noted that social networks cannot influence their core values, but only serve as an additional source of information. In general, young people in Kazakhstan retain traditional values, but the digital environment introduces new influences in their value orientations. Traditional values – family, love, patriotism, friendship – remain the basis of the life strategy of young people, but digital culture allows you to change some values and patterns of behavior. The balance between the stability of these values and the digital impact should be taken into account in the planning of Youth Policy and educational programs.

The study showed that the digital generation of young people in Kazakhstan is more flexible to new social and digital influences, while preserving traditional values in their minds. It enriches their social experience and life strategies, and also allows them to strengthen the principles of family, patriotism, friendship and morality. Thus, the study of traditional value orientations of young people in the digital environment is the basis for making practical recommendations for the development of social policy, the institution of education and the family.

Conclusion. In conclusion, it should be noted that traditional moral values with deep historical and cultural roots remain the main ideals that form the life meanings of young people, such as family traditions, love, kindness, kindness, friendship, respect for elders, mutual assistance and respect. The younger generation, deeply aware of the importance of these values, is able to accelerate the process of forming a new socio-cultural landscape of the country.

The conducted study showed that the life value orientations of young people in the digital environment are formed in the modern information space, while maintaining their commitment to traditional national values. In the minds of student youth, such basic values as family, friendship, patriotism, morality and social responsibility remain stable.

The results of the study confirm that the presence of young people in the digital environment does not change their basic moral and spiritual-moral orientation, but, on the contrary, these values play a leading role in life decisions and strategies. The value of the family plays a key role for young people, is inextricably linked with the desire to plan their personal life, create a family and raise offspring. Although the digital environment allows young people to receive new information, their responsibility to national consciousness and society remains.

The results of the study make it possible to develop specific activities in the direction of educating young people and strengthening traditional values in social institutions. For example, it is proposed to develop programs aimed at patriotic and moral education in educational institutions, expand state support measures, such as the «student family».

In conclusion, it should be noted that despite the active use of digital technologies, the commitment of young people to traditional values remains and plays an important role in the formation of their life strategies. These values are an important resource for ensuring social stability, strengthening intergenerational ties, and contributing to personal development.

References:

- [1] **Byrne, D.** A worked example of Braun and Clarke's approach to reflexive thematic analysis // University of Auckland, 2022. <https://doi.org/10.1037/qap0000256>
- [2] **Braun, V., Clarke V.** Reflecting on reflexive thematic analysis // Qualitative Research in Sport, Exercise and Health, 2019. – Vol. 11, No. 4. – PP. 589-597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- [3] **Castells, M.** The rise of the network society // Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. – 2nd edn.
- [4] **Grandia, J., Groeneveld S., Kuipers B.** It's not all about the money: Motivational strategies for public employees // Public Personnel Management, 2020. – Vol. 49, No. 1. – PP. 84-108. <https://doi.org/10.1177/0091026019859998>
- [5] **Inglehart, R., Welzel C.** Modernization, cultural change, and democracy // Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- [6] **Livingstone, S., Helsper E.** Gradations in digital inclusion: Children, young people and digital literacy // New Media & Society, 2007. – Vol. 9, No. 4. – PP. 671-696. <https://doi.org/10.1177/1461444807080335>
- [7] **Prensky, M.** Digital natives, digital immigrants // On the Horizon, 2001. – Vol. 9, No. 5. – PP. 1-6.
- [8] **Schwartz S. H.** An overview of the Schwartz theory of basic values // Online Readings in Psychology and Culture, 2012. – Vol. 2, No. 1. – PP. 1-20. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- [9] **Senghaas, M., Freier M., Kupka P.** Activation strategies and motivation in front-line interactions: A comparative study // Social Policy & Administration, 2018. – Vol. 52, No. 4. – PP. 911-931. <https://doi.org/10.1111/spol.12342>
- [10] **Turkle, S.** Reclaiming conversation: The power of talk in the digital age // New York: Penguin Press, 2015.
- [11] **Qazaqbaeva, D.Q.** Value orientations of Kazakhstan's youth: A sociological analysis // KazNU Bulletin. Sociology Series, 2020. – Vol. 68, No. 3. – PP. 45-55.
- [12] **Tolegenova, A.** Digital culture of youth and value transformation // Society and Time, 2019. – Vol. 4, No. 86. – PP. 112-120.
- [13] **Ibraeva, G.J., Abdrakhmanova A.** Socio-cultural values of Kazakhstan's youth: Changes in the context of digital transformation // Sociology and Political Science, 2021. – Vol. 2, No. 78. – PP. 33-41.
- [14] Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan Youth of Kazakhstan – 2023: National Report // Nur-Sultan, 2023.
- [15] Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan National Report on the Social Situation and Value Priorities of Youth // Astana, 2022. [https://stat.gov.kz/upload/iblock/af6/v73a6lncqbhdh033rx70wdjo7oqtnkl1c/%D0%96-01-%D0%9C%2012%202025%20\(%D0%B0%D0%BD%D0%B3\).pdf](https://stat.gov.kz/upload/iblock/af6/v73a6lncqbhdh033rx70wdjo7oqtnkl1c/%D0%96-01-%D0%9C%2012%202025%20(%D0%B0%D0%BD%D0%B3).pdf)

ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАРЫ: СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Тоғанова Ж.К.

М. Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі, Қызылорда қ., Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі кезеңде негізгі, әлеуметтік маңызы бар, әрі мызғымас құндылықтар жүйесіне күмән келтіру әрекеттері орын алып отырған жағдайда, қоғамның барлық әлеуметтік топтарының нормалары мен әлеуметтік бағдарларының құндылықтық-бағдарлық негізін құрайтын дәстүрлі қазақтың рухани-адамгершілік құндылықтарын сақтау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Осы құндылықтарға негізделген елдің өмірлік маңызды мүдделерін қорғау бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Мақаланың мақсаты – дәстүрлі ұлттық құндылықтар координаттар жүйесінде жастардың цифрлық буынының құндылықтық бағдарларын талдау және олардың аталған құндылықтарға қатысты ұстанымдарының ерекшеліктерін айқындау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы М.Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі студенттерінің қатысуымен жүргізілген жастар зерттеулерінің нәтижелерін салыстырмалы

талдау негізінде жас ұрпақтың дәстүрлі ұлттық құндылықтарға адалдығы туралы жаңа эмпирикалық тұжырымдар жасауымен сипатталады.

Зерттеудің ғылыми және практикалық маңыздылығы – қазақ қоғамында ұрпақаралық әлеуметтік ынтымақтастықты сақтауға және нығайтуға мүмкіндік беретін дәстүрлі құндылықтарды жастардың санасында бекіту бойынша тиімді шараларды әзірлеу қажеттілігімен айқындалады.

Ғылыми және практикалық маңыздылығы:

Зерттеу нәтижелері әлеуметтік ғылымдар саласында жастардың құндылықтық бағдарларын түсінуге, олардың өмірлік стратегиялары мен әлеуметтік мінез-құлқын болжауға, сондай-ақ мемлекеттік және қоғамдық деңгейде дәстүрлі құндылықтарды бекіту бойынша практикалық шараларды әзірлеуге мүмкіндік береді. Ең бастысы, зерттеу қорытындылары қазақ қоғамында ұрпақаралық әлеуметтік ынтымақтастықты нығайтуға, отбасылық және мәдени дәстүрлерді сақтау бойынша нақты ұсыныстар жасауға жол ашады.

Тірек сөздер: жастардың цифрлық буыны, құндылықтар жүйесі, дәстүрлі орыс құндылықтары, рухани-адамгершілік нормалар, отбасы, студент жастар.

ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ МОЛОДЕЖИ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Тоганова Ж.К.

Кызылординский педагогический колледж имени М. Маметовой, Кызылорда, Казахстан.

Аннотация. На современном этапе особенно актуальным становится вопрос сохранения традиционных, духовных и нравственных ценностей казахов, составляющих основу их системы ценностей.

Цель статьи — проанализировать ценностные ориентации и выявить особенности цифрового поколения молодежи в традиционной системе координат национальных ценностей.

Научная новизна исследования заключается в разработке новых эмпирических выводов о приверженности молодого поколения традиционным национальным ценностям на основе сравнительного анализа результатов исследовательской работы с участием студентов Кызылординского педагогического высшего колледжа имени М. Маметовой.

Научно-практическая значимость исследования определяется необходимостью укрепления традиционных ценностей в сознании молодежи и развития межпоколенческой социальной кооперации в казахстанском обществе.

Научная и практическая значимость:

Результаты исследования позволяют понять ценностные ориентации молодежи в области социальных наук, спрогнозировать ее жизненные стратегии и социальное поведение.

В данном исследовании систематически изучается взаимосвязь между молодежью и традиционными ценностями в цифровой среде.

Ключевые слова: цифровое поколение молодежи, система ценностей, традиционные русские ценности, духовно-нравственные нормы, семья, студенческая молодежь.

Қолжазбаларды рәсімдеу жөнінде авторларға арналған нұсқаулық

«Journal Of Social and Economic Research» журналында мақала жариялау үшін дайын ғылыми жұмысты автор(лар) Vestnik.korkyt.kz сайтындағы Онлайн мақала жіберу жүйесі арқылы, арнайы нұсқаулықты пайдаланып жіберуге болады. Мақала Windows 10 оперативті жүйесіндегі Word форматында Times New Roman шрифтінде жазылуы қажет (Осы талапта жазылмаған мақала автоматты түрде қабылданбайды). Жарияланым – тілдері қазақша, орысша, ағылшынша. Мақала құрылымы мен безендірілуі:

1. Мақала көлемі 6-12 бет аралығында болуы тиіс (аннотациялар мен әдебиеттер тізімін қоспағанда 6 беттен төмен болмауы тиіс).

– Мақаланы құру схемасы (беті – А4, кітаптық бағдар, туралау – ені бойынша. Сол жақ, үстіңгі және төменгі жақтарындағы ашық жиектері – 2,5 см, оң жағында – 2,0 см. Шрифт: тип Times New Roman, өлшемі – 12) (Windows 10 оперативті жүйесіндегі Word форматында);

- ХФТАР индексі – бірінші қатар жоғарыда, сол жақта (<http://grnti.ru>); оң жақта – журналдың doi индексі (префикс және суффикс) – редакцияда беріледі;

- мақала атауы – ортасына қалың он екінші қаріппен;

- автор(лардың)дың аты-жөндерінің бірінші қарпі мен тегі – ортаға 11-қаріп, (авторлар саны 5 адамнан артық болмауы тиіс);

- ұйым, қала, елдің толық атауы – ортаға, курсив – 11-қаріп;

- **Аңдатпа.** Түп нұсқа тілінде (**150-200 сөз**; мақала құрылымын сақтай отырып), өлшемі (кегль) – 11-қаріп;

- **Тірек сөздер** – қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде (3-5 сөз/сөз тіркестері), өлшемі - (кегль) 11-қаріп;

- Негізгі мәтін (аралық интервал - 1, «азат жол» - 1,25 см, 12-қаріп) құрылымы төмендегідей болады:

2. **Кіріспе:** тақырыптың таңдалуын негіздеу; таңдалған тақырыптың, мәселенің өзектілігі, объектісі, пәні, мақсаты, міндеті, әдісі, тәсілі, тұжырымы және мағынасын анықтау

3. **Зерттеу материалдары мен әдістері:** материалдар мен жұмыс барысы сипаттамасынан, сондай-ақ пайдаланылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы тиіс.

4. Кестелер, суреттер айтылғаннан кейін орналастырылуы керек. Әр иллюстрациямен жазу (өлшемі (кегль) – 11) болуы керек. Суреттер анық, таза, сканерленбеген болуы керек.

Мақала мәтінде сілтемелер бар формулалар ғана нөмірленеді. Мәтінде сілтемелер тік жақшада көрсетіледі. Сілтемелер мәтінде қатаң түрде нөмірленуі керек.

5. **Нәтижелер/талқылау:** зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау келтіріледі.

6. **Қорытынды/қорытындылар:** осы кезеңдегі жұмысты қорытындылау; автор айтқан ұсынылған тұжырымның ақиқатын растау. Жұмысты қаржылық қолдау туралы ақпарат Қорытындыдан кейін түседі. Әдебиеттер тізімі (өлшемі (кегль) – 11, пайдаланылған әдебиеттер саны – 15-тен кем болмауы қажет). Әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет: біріншісі – түпнұсқада, екіншісі – романизацияланған алфавитпен (транслитерация). Мақаладағы дәйек-сөз тізімінде тек рецензияланған әдебиет көздері, DOI индексі бар әдебиеттер болуы тиіс. Романизацияланған әдебиеттер тізімі <http://www.translit.ru> сайты арқылы рәсімделуі керек.

7. Авторлар туралы мәліметтер: (автордың(лардың) аты-жөні, ұйымның толық атауы, қаласы, елі, байланыс деректері: телефоны, эл.пошта, орсид номері) 3 тілде.

8. Келген мақала талапқа сай рәсімделген жағдайда ғана Антиплагиат бағдарламасы-нан өткізіледі. Түпнұсқалығы 80 % - дан жоғары көрсеткіште болған мақала Редакцияның қарауына жіберіледі. Ал 80% - дан төмен болған мақала автордың толықтыруына жіберіледі. Ал, екінші рет өткізілген жағдайда тиісті көрсеткіш болмаса жарияланымға қабылданбайды. Рецензенттердің оң пікірінен соң мақала журналға қабылданып, авторға төлем жасау жөнінде хабарлама жіберіледі. Автор төлемақының түбіртегін редакцияның электронды почтасына жіберуге міндетті (khabarshy@korkyt.kz).

Руководство для авторов по оформлению рукописей

Готовая научная работа для публикации в журнале «Journal Of Social and Economic Research» может быть подана автором (авторами) через систему онлайн подачи статей на сайте vestnik.korkyt.kz, используя специальные инструкции. Статья должна быть написана в формате Word в Windows 12 шрифтом Times New Roman (статья, не написанная в соответствии с этим требованием, не будет принята автоматически). Язык публикаций казахский, русский, английский.

Структура и оформление статьи:

1. Объем статьи в пределах от 6 до 12 страниц (не менее 6 страниц, за исключением аннотаций и списка литературы).

- Схема построения статьи (страница – А 4, книжная ориентация, поля с левой, верхней и нижней сторон – 2,5 см, с парвой – 2,0 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 12) (В формате Word в операционной системе Windows 10):

- индекс МРНТИ - первая строка сверху слева (<http://gnti.ru>); индекс DOI (предоставляется редакцией журнала);

- название статьи – прописными буквами по центру полужирным шрифтом, размер – 12;

- инициалы и фамилию автора(ов) – по центру полужирным шрифтом, размер (кегель) – 11 (адрес эл. почты авторов, номер орсид, количество авторов не должно превышать 5 человек);

- полное наименование организации, город, страна – по центру, курсив, размер - 11.

- **Аннотация** на языке оригинала (**150-200** слов; сохраняя структуру статьи) размер - 11.

- **Ключевые слова** (на казахском, русском, английском от 5 до 8 слов/словосочетаний) размер (кегель) - 11.

- Основной текст (12 шрифт, межстрочный интервал - 1, отступ «красной строки» - 1,25 см), структура:

2. **Введение:** обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы, определение объекта, предмета, целей, задач, методов, подходов, гипотезы и значения работы.

3. **Материалы и методы исследования:** должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

4. В статье нумеруются только те формулы, на которые есть ссылки в тексте. В ссылках в тексте указывается в квадратных скобках.

5. **результаты/обсуждение:** приводится анализ и обсуждение полученных результатов исследования.

6. **заключение/выводы:** обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором.

Список литературы (размер (кегель) – 11, количество используемой литературы не менее 15). При наличии в списке литературы работ, представленных на кириллице, список литературы должен быть представлен в двух вариантах: первый - в оригинале, второй - в латинизированном алфавите (транслитерация). Список ссылок в статье должен содержать только рецензируемые литературные источники, литературу с индексом DOI. Список латинизированной литературы должен быть подготовлен через сайт <http://www.translit.ru>.

7. Сведения об авторах: (должны содержать ФИО автора (ов), полное наименование организации, город, страна, контактные данные: телефон, эл. почта, номер орсид) на 3-х языках.

8. Статья должна обладать не менее 80% уникальности текста для публикаций. В случае если оригинальность статьи ниже 80%, работа будет возвращена автору для исправления и корректировки. После вторичной проверки статья набирает необходимого показателя в антиплагиат, направляется на рассмотрение редакционной коллегии. Статья, не отвечающая соответствующим требованиям, оригинальность которой, проверена дважды, к публикации не принимается. После положительного отзыва рецензентов, статья принимается для публикации в журнал и автору направляется уведомление об оплате. Автор обязан отправить квитанцию об оплате на электронную почту редакции (khabarshy@korkyt.kz).

Manual for authors of manuscripts

Ready scientific work for publication in the journal « Journal Of Social and Economic Research» can be submitted by the author (authors) through the system of online submission of articles on the site vestnik.korkyt.kz, using special instructions. The article should be written in Word format in Windows 12 in Times New Roman font (an article not written in accordance with this requirement will not be accepted automatically). Language of publications Kazakh, Russian, English.

Structure and design of the article:

1. The size of the article ranges from 6 to 12 pages at least 6 pages, excluding annotations and bibliography).

- description of the scheme of the article (page - A 4, book orientation, indents are calculated with respect to the left top and bottom sides page margins-2.5 m, with right - 2.0 m, Standard font : type - Times New Roman, size (font) - 12) (Word format on Windows 10 operating system):

- the ISTIR index is the first line at the top left (<http://grnti.ru>).
- DOI index (provided by the editorial office);
- title of article – with capital letters, alignment on the center in bold, size (font) 12.
- initials and last name of author(s) - alignment on the center in bold, size (font) – 11, (e-mail address of the authors, orsid number, the number of authors should not exceed 5 people);
- the full name of the organization, city, country, alignment on the center, italic, size (font) - 11.
- **Annotation** in the original language (150-200 words; retaining the structure of the article) size (font) - 11.
- **Keywords** (in Kazakh, Russian, English from 5 to 8 words/phrases) size (font) - 11.
- **Main text** (12 font, line spacing - 1, indentation of red line#- 1.25 cm)
- Structure:

2.**Introduction:** rationale for the selection of the topic; relevance of the topic or problem; definition of the object, subject, objectives, tasks, methods, approaches, hypotheses and meanings of the work.

3. **Research materials and methods:** should consist of a description of the materials and the progress of work, as well as a full description of the methods used.

4. In the article, only those formulas that are referenced in the text are numbered. References in the text are indicated in square brackets.

5. **Results/discussion:** an analysis and discussion of the results of the study is given.

6.**Conclusion/conclusions:** summarizing and summarizing the work at this stage; confirmation of the truth of the assertion put forward by the author.

List of references (size (point size) - 11, the number of used literature is at least 15). If there are works presented in Cyrillic in the list of references, the list of references should be presented in two versions: the first - in the original, the second - in the Latinized alphabet (transliteration).The list of references in the article should contain only peer-reviewed literary sources, literature with a DOI index. The list of romanized literature should be prepared through the site <http://www.translit.ru>.

7. Information about the authors: (should contain the full name of the author (s), fullname of the organization, city, country, contact details: telephone, e-mail, orsid number) in 3 languages.

8. The article must have at least 80% uniqueness of the text for publication. If the originality of the article is below 80%, the work will be returned to the author for correction and correction. After a secondary check, the article gains the required indicator in anti-plagiarism, and is sent for consideration by the editorial board. An article that does not meet the relevant requirements, the originality of which is double-checked, is not accepted for publication. After a positive feedback from the reviewers, the article is accepted for publication in the journal and the author is sent a notification of payment. The author is obliged to send a payment receipt to the editorial office by e-mail (khabarshy@korkyt.kz).

МАЗМҰНЫ

Фермерлік шаруашылықтар табысының эмпирикалық талдауы: көптік сызықтық регрессия әдісі	
Махфузур Р., Жайшылық Н.П.	5
Цифрландыру және күріш түсімділігі: Қазақстанның Қызылорда облысындағы күріш өндірісін эмпирикалық талдау	
Ж.Смағұлова, Ф.Ахроров	13
Жасөспірімнің цифрлық әлеуметтенуінің ерекшеліктері мен педагогикалық негіздемесі	
Тоганова Ж.К., Ефлова М.Ю.	24
Қазақстанның ауыл мектептерін жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыруға көшіру арқылы жалпы орта білім беруді бюджеттеу жүйесін жетілдіру	
Момбек Ділда	37
Цифрлық ортадағы жастардың дәстүрлі құндылықтық бағдарлары: социологиялық зерттеу	
Тоганова Ж.К.	48

СОДЕРЖАНИЕ

Эмпирический анализ доходов фермерских хозяйств: подход множественной линейной регрессии	
Махфузур Р., Жайшылық Н.П.	5
Цифровизация и урожайность риса: эмпирический анализ рисового производства Кызылординской области Казахстана	
Ж.Смағұлова, Ф.Ахроров	13
Особенности и педагогическое обоснование цифровой социализации подростка	
Тоганова Ж.К., Ефлова М.Ю.	24
Совершенствование системы бюджетирования общего среднего образования: переход сельских школ казахстана на подушевое нормативное финансирование	
Момбек Ділда	37
Традиционные ценностные ориентации молодежи в цифровой среде: социологическое исследование	
Тоганова Ж.К.	48

CONTENT

Empirical analysis of farm revenue: a multiple linear regression approach	
Mahfuzur R., Zhaishylyk N.P.	5
Digitalization and rice yield: an empirical analysis of rice production in Kazakhstan's Kyzylorda region	
Zh.Smagulova, F.Akhrorov	13
Features and pedagogical justification of a teenager's digital socialization	
Toganova J.K., Eflova M.Y.	24
Improving general secondary education budgeting through the transition of rural schools in kazakhstan to per capita funding	
Mombek Dilda	37
Traditional value orientations of young people in the digital environment: a sociological study	
Toganova J.K.	48

Journal of Social and Economic Research

Редакция мекен-жайы: 120014, Қызылорда қаласы, Әйтеке би көшесі, 29 «А», Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті Телефон: (7242) 27-60-27 Факс: 26-27-14 E-mail: Economy_journal@korkyt.kz	Адрес редакции: 120014, город Кызылорда, ул. Айтеке би, 29 «А», Кызылординский университет им. Коркыт Ата Телефон: (7242) 27-60-27 Факс: 26-27-14 E-mail: Economy_journal@korkyt.kz	Address of edition: 120014, Kyzylorda city, 29 «A» Aiteke bie str., Korkyt Ata Kyzylorda University Tel: (7242) 27-60-27 Fax: 26-27-14 E-mail: Economy_journal@korkyt.kz
---	---	--

2023 жылдан бастап шығады
Издается с 2023 года
Published since 2023

Жылына төрт рет шығады
Издается четыре раза в год
Published fourtimes a year

Құрылтайшысы: «Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті» КеАҚ
Учредитель: НАО «Кызылординский университет им. Коркыт Ата»
Founder: «Korkyt Ata Kyzylorda University» NJSC

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі, Ақпарат комитеті
берген KZ70VPY00153096 29-маусым, 2026 ж
бұқаралық ақпарат құралын есепке алу куәлігі

Свидетельство о регистрации средства массовой информации, выданное
Министерством культуры и информации Республики Казахстан
№ KZ70VPY00153096 29-июня, 2026 г

Компьютерде беттеген: Махашов А.

Теруге 23.09.2026 ж. жіберілді. Басуға 30.09.2026 ж. қол қойылды.
Форматы 60 × 841/8. Көлемі 3,8 шартты баспа табақ. Индекс 76215.
Таралымы 50 дана. Тапсырыс 0216 Бағасы келісім бойынша.

Сдано в набор 23.09.2026 г. Подписано в печать 30.09.2026 г.
Формат 60 × 841/8. Объем 3,8 усл. печ. л. Индекс 76215.
Тираж 50 экз. Заказ 0216. Цена договорная.

Жарияланған мақала авторларының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді. Мақала мазмұнына автор жауап береді. Қолжазбалар өңделеді және авторға қайтарылмайды. журналында жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

Опубликованные статьи не отражают точку зрения редакции. Автор несет ответственность за содержание статьи. Рукописи редактируются и авторам не возвращаются. Материалы, опубликованные в журнале не могут воспроизведены без ссылки.

The published articles do not reflect the editorial opinion. The author is responsible for the content of the article. Manuscripts are edited and are not returned to the authors. Materials published in the journal cannot be published without reference.

Университет баспасы, 120014, Қызылорда қаласы, Әйтеке би көшесі, 29А.